

વર્ષો ક'ઈ જીવનનાં સુખ દિવ્ય માંહિં
 ગાળ્યાં, સખિ ! અમિત પ્રેમ રસે છવાઈ;
 તેમાં પ્રયત્ન અતિ ર'ક બધા મહિં તે
 કીધી સહાય તજી સ્વાર્થ સદા ઉમંગે;
 નેયો થયો સંકળ એક પ્રયાસ, રાચી,
 ખીન્ન તણાં કળની આશ ઘણીય રાખી.
 હુઈંવ ! હા ! મિત હતું તુજ પ્રેમવારિ,
 તે સીંચી, ખાલી થઈ વાદળી બહાલી રહારી;
 વર્ષો રહ્યું અમૃત ને સહુ આશ સાથે
 લઈ રંગ જીવન તણો, ઉડી, હા ! અકાલે.
 વર્ષો રહ્યાં જીવનનાં સ્મરો પ્રેમ તહારો,
 વીતાવવાં, પ્રભુ તણી થઈ એજ ઇચ્છા !
 તે પ્રેમનાં સ્મરણ સાથે હું રાખું સાંધી,
 ખીન્ને પ્રયાસ, સંકળ હો તુજ આશ, બહાલી !

ખીજ આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના...

નવી જાતનો પ્રયાસ પણ થોડે અંશે સ્વીકારાયો છે. તે સ્વીકારનો દ્રાષ્ટિમાં હજી પણ ફેર ચલાવો સંભવ છે, તેથી સંગીત-મંજરીના આ ખીજ આવૃત્તિ પ્રકટ થાય છે. પહેલી આવૃત્તિમાં જે એક વર્ષ થયાં ખલાસ થઈ ગઈ હતી, છતાં કેટલાંક કારણોને લીધે આટલો વિલંબ કરવો પડ્યો. કાગળના ભાવ, છપામણી ખર્ચ વગેરેમાં કાંઈક ઘટાડો થશે, એવી આશા એ એક કારણ હતું; પરંતુ વસ્તુસ્થિતિમાં સારો ફેર પડે તેવાં ચિન્હો હજી તો દૃષ્ટિમયાંદમાં પણ દેખાતાં નથી, એટલે વધારે રાહ જોવાનું માંડી વાળ્યું છે.

આ સંગ્રહ વિમિશ્ર પ્રતિનો હોવાથી, અને સંગીત સાથે તેનો ખાસ સંબંધ હોવાથી વખતે તે બહુ પ્રચલિત નહિં થાય એવી શંકા હતી. સદ્ભાગ્યે તે શંકા વાસ્તવિક જણાઈ નથી. સાહિત્ય વાચનની રસિક દૃષ્ટિએ તેની કદર થવા જોઈતું તેનું માહાત્મ્ય વિવેચકોમાંથી થોડાને જ લાગ્યું છે—પણ તે થોડામાં ‘વસન્ત’ અને ‘જ્ઞાનમુખા’નો સમાવેશ થએલો હોવાથી વધારે લોભ રાખવાને કારણ નહોતું—નથીજ. છતાં પણ સંગીત મંજરીના સંગ્રહ પરથી તે સમયની પ્રેમની અને જ્ઞાનની ભાવના, દેશપ્રીતિ, સંગીત શોખ, એ અને એવી બાબતો વિષે, કે સ્વ. ડાહ્યાભાઈ, સ્વ. વાઘજી આશારામ, રા. નયુરામ સુદરજી, ગુજરાતી નાટક કંપનીના અને ખીજ કંપનીના લેખકો એ બધા દ્વારા થએલી લેખ સમૃદ્ધિ વિષે, કે એવાં કોઈ બીજાં દૃષ્ટિ બિન્દુથી ચર્ચા થવાની તો કોઈ તરફથી પ્રવૃત્તિ શરૂ થએલી પણ જણાતી નથી; તો પણ પુસ્તક નજર આગળ હશે તો ભવિષ્યમાં તે તે બાબતો વાચકો વિવેચકોના લક્ષમાં આવશે—પ્રજા જે સદ્ભાવ બતાવી રહી છે તે ચાલુ રહેશે—અને ગુજરાતી સાહિત્યનાં જૂદાં જૂદાં અંગો વિષે બિહાપોહ થઈ શકશે એવી આશા તો રહે છે.

આ આવૃત્તિમાં સહેજસાજ સુધારો કર્યો છે. કોઈકોઈ શબ્દના અર્થ નીચે જ આપ્યા છે. રાગ તાલ માટે કાંઈક પ્રયાસ કર્યો છે—તે પ્રયાસનાં સાહસ માટે ચિંતા તો બહુ કરી, પરંતુ અનેકાનેક મુશ્કેલીને લીધે

ધણુ થોડુંજ થઈ શક્યુ છે. કોઈ સીકૃત પદ્ધતિએ બધાં સંગીતોનું નંગીત લેખન થઈ શક્યુ નથી—માત્ર કાઈકે દિગ્દર્શનજ આપી શકાયું છે તે કામ રા. જયશંકર કવ્યાણુજી જોશી પાસે કરાવ્યું છે અને આશા રાખું છું કે સંગીત શાસ્ત્રીઓ તેની યોગ્ય કદર કરશે.

પુસ્તક પ્રમિદ્ધિ માટે સરળતા કરી આપવા માટે મેશર્મ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કૃપનીનો, છાપ કામમા કાળજી અને ત્વરા રાખવા માટે નત્તવિવેચક પ્રેમના માલેક તથા મેનેજરનો અને પુસ્તક માટે બનાવવામાં આવેલા મદૂભાવ માટે વાચક વિવેચક વર્ગનો ઉપકાર માનું છું.

કાલગુન સં. ૧૯૭૬.

હિ. ગ. અંબારિયા.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

કાવ્યમાધુર્યમાં બહુ ભાગે સંગીતકૃપ કાવ્યોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે, આ પુસ્તકમાં 'સંગીતો' નો સંગ્રહ ક્યો છે આવો સંગ્રહ કરવાની પ્રથમ સૂચના આપણા જાણીતા કવિ રા. ન્હાનાલાલ કવિ તરફથી થયેલી હતી અને તેથી જ આ સંગ્રહ કાંઈ પણ રીતે રચિત થઈ પડે તો તેના જન્મ માટેનું માન તેમને ઘટે છે. સંગ્રહની યોજનાની તથા અદરના મંગીતોની પદદગીની જવાબદારી તો બધી સંગ્રહ કરનારનેજ માથે છે.

આ પ્રયાસ નવી જાતનો છે, તોપણ પહેલા પ્રયામને મળેલા મહાગ ઉપરથી આ સંગ્રહ કરવા હિંમત આવી છે. આ સંગ્રહમાં જેમ સરકારી સાક્ષરમાન્ય કવિ લેખકોના મંગીતો લીધા છે તેમ પ્રચલિત નાટકોમાંથી પણ ચુટણી કરી છે. આ વિભિન્ન પ્રતિનો સંગ્રહ માન્ય થશે કે કેમ એ કહી શકાતું નથી. નાટકના નામ માટેજ અભાવ ધરાવનારા વર્ગને કદાચ અણગમો થાય, અને અન્ય લેખકોના જરા અર્થ-આક્રમ લખાણોથી પૃથગ્જનની તે તરફ ઉદ્વેગિતા રહે એની ધારતી તો છે, તોપણ ગાયનના શોખીન પુરોને કાંઈક સાહિત્યના પ્રદેશમાં ખેંચાય અને નાટકોથી અલગ વિમુખ રહેનારા બાહ્યોને તે નાટકોમાંથી પણ સંગ્રહ કરનાર કાંઈકાંઈ મળી આવે છે તેવું જણાવી શકાય તો આ માહસ કંઈક અશે સફળ થયું એમ મનાશે.

સંગીતોને અમુક ક્રમમાં ગોઠવ્યા છે, તે ક્રમ રાગ કે લખનારના ધોરણે નિર્ણયિત થયો નથી, પણ અદ્વૈતા વિષયપરજ તેનો આધાર રખાયો છે.

સંગીતકૃપ કાવ્ય-લિરિક-(Lyrics) અને સંગીત (Songs) વિષે ચર્ચા પગભર કરવાના હેતુથી પ્રારંભમાં તે વિષે પ્રદેશદર્શક લખાણ કર્યું છે. એ પ્રદેશનિર્ણય પહેલીજ વાર થતો હોવાથી તેની ચર્ચા જેમ વધારે થાય તેમ ગુજરાતી સાહિત્યને વિશેષ લાભ થાય એવું છે, માટે તે વિષે ગુજરાતીબાહ્યો જનની ચર્ચા કરશે એવી વિનંતિ છે.

આ પ્રયાસમાં જૂદા જૂદા લેખકો તથા પ્રકાશકોએ આપેલી પરવાનગી ખાતર તેમનો તથા મ્હારા અનેક મિત્રો તરફથી-સૂચનારૂપે અને બીજી રીતે જે ઉપયોગી મદદ મને મળી છે તે ખાતર તેમનો બધાનો ઉપકાર માનું છું.

સ. ૧૯૬૬.

હિંમતલાલ ગણેશજી અંબારિયા.

સંગીતકલ્પ કાવ્ય-લિરિક- (Lyrics) અને સંગીત- (Songs) કેને કહેવાં?

‘કવિતા’ કેને કહેવી એ વિષય અસારે ચર્ચા બહારન રાખીશું. તે વિગે છુટા છવાયા ધણા લેખો લખાયા છે; ચર્ચા પણ પુષ્કળ થઈ છે; રા. રમણભાઈનાં ‘કવિતા અને સાહિત્ય’ માંથી છઠ્ઠામુને સારૂં જ્ઞાન મળી શકે તેમ છે; એટલે અહિં તો કવિતાના પ્રદેશમાં ‘સંગીત’ કેટલો ભાગ ભોગવે છે તેજ કહેવાનું છે. ‘સંગીત’ નો પ્રદેશ નિર્ણય કરતાં પહેલાં સંગીતકલ્પ કાવ્ય-અંગ્રેજીમાં જેને લિરિક કહે છે તે-વિગે પણ કહેવું પડશે, કારણ કવિતાના વિશાળ રાજ્યમાં આ બે ભાગીદારો સારા ગરાસના ભોગવનારા છે, છતાં હજી સુધી તે સંબંધે બહુ લખાયું હોય એવું જાણવામાં નથી.

‘સંગીત’ શબ્દ અંગ્રેજીમાં જેને Song ઘોંઘા કહે છે તેને માટે આંહિં વાપર્યો છે. એ શબ્દ પોતે નવો નથી; અમુક શાસ્ત્ર અને અમુક કળાના અર્થમાં તે વપરાતો આવ્યો છે; આંહિં તે શબ્દના તે અર્થ ઉપર વધારે અર્થનો અધ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે. ગવાય તેવી કવિતાને માટે ‘ગાયન’ શબ્દ વપરાય છે, પણ ગાયન હોવા ઉપરાંત વિશેષ પણ શુણ્ધ ધરાવે તેવી કવિતાનેજ ‘સંગીત’ નામ આપ્યું છે. તે વિશેષ શુણ્ધ કયો તે કહીશું.

‘સંગીત’ એટલે કવિતાના વિશાળ પ્રદેશમાં અમુક સ્થાન ભોગવતા કાવ્યલેખ એમ કહેવાથી કવિતા અને ગાનું એ બે એકજ વસ્તુ નથી એમ સમજી શકાશે. આપણામાં તો આજ સુધી કવિતા અને ગાનું એ બે અત્યંત મિલિત પર્વાંય જેવાજ ચર્ચા પડ્યા છે. રાગડો તાણી ગવાય નહિં તેને કવિતા કહેવાય નહિં એમ ધણા લોકોનું માનવું છે.

આ માન્યતા ખરી છે એમ કબુલ કરી શકાય તેમ નથી. આપણામાં પણ કબુલ થયેલી નથી. પુરાતન કાળના આપણા સર્વવંદ્ય વેદોમાંથી ઋગ્વેદની ઋચાઓ ગવાતી નથી, તોપણ, તે ઉત્તમ જાતની કવિતા છે

એમ સર્વકાળ સ્વીકારાયું છે. કવિતા બોલવી અને કવિતા ગાવી એ બે જુદીજ વાત છે એમ સર્વ સુધરેલા દેશોમાં મનાયું છે. કવિતાના વિશાળ ક્ષેત્રમાં ‘ગવાય તેવી કવિતા’ જેને આંદિ ‘સંગીત’ એવું નામ આપ્યું છે તેનો ધણો થોડો ભાગ છે. એટલે કે કવિતા અને ગાવું એ બે અર્ધ નારીશ્વરનાં શરીરની પેઠે સદાસંલગ્ન નથી, પણ રાધા કૃષ્ણની પેઠે જુદાં જુદાં છે. આજ ઉપમા વધારે ખેંચીએ તો કહી શકાય કે જેમ રાધાજી કૃષ્ણ વગર રહી શકતાં નથી તેમ ‘સંગીત’ કવિતા વગર રહી શકે નહિ, પણ શ્રીકૃષ્ણ રાધા વગર ચલવી શકે તેમ જેમાં સંગીતતા ન હોય તે કવિતા હોઈ શકે.

‘સંગીત’ સારે કવિતા તો હોવીજ જોઈએ. હાલનાં પ્રચલિત ગાયનોથી ‘સંગીત’ આવી રીતે જુદાં પડે છે. હાલનાં ગાયનોમાં કાવ્યત્વ જરા પણ ન હોય તોપણ તેના રાગને લીધે ધણાને-પૃથગ્જનને-ત્રિય થઈ પડે છે. ‘સંગીત’ માં ગાયનનાં ગેયત્વ ઉપરાંત કાવ્યત્વ પણ હોવું જોઈએ. ગેયત્વ તો એક સાધારણ શબ્દ સમુદાયમાં પણ દાખલ કરી શકાય. સ્વરના ઓછા વધારે પલટાથી કાબેલ ગાયક ગદ્યની નાની નજીવી લીટીને પણ રાગરાગણીમાં ઉતારી શકે, પરંતુ તેટલા માટે તે લીટી ‘સંગીત’ બની ન જાય. ગાયન શબ્દ જે જે ‘ચીજ’ રાગમાં ગવાઈ શકે તે બધીને માટે વપરાય છે. ‘સંગીત’ માં આવાં ગેયત્વ ઉપરાંત કાવ્યત્વ પણ હોવુંજ જોઈએ. આટલો વધારે અર્થ દર્શાવવા માટે ‘સંગીત’ એ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ટુંકામાં સારે, જે કાવ્યલેખમાં રાગમાં ગવાઈ શકવાના શુભ ઉપરાંત કાવ્યત્વ પણ હોય, જેમાં ગેયત્વ સાથે સાહિત્ય ગૌરવનું અસ્તિત્વ અને કાવ્ય પ્રતિભાનું મનોહરત્વ દૃષ્ટિગોચર થતું હોય તેવા કાવ્યલેખને ‘સંગીત’ નામ આપવાનો ઉદ્દેશ છે.

હવે ભાગદર્શન. ‘કવિતાના’ અનેકાનેક પરસ્પર વ્યતિક્રમણ કરનારા ભાગ વિભાગ કરવામાં આવે છે. આપણે તેમાંથી એકાદને અવલખી ‘સંગીત’ નું ક્ષેત્ર નિર્ણય કરવા પ્રયાસ કરીશું.

પહેલાં કવિતાના બાહ્ય સ્વરૂપને અવલંબી ભાગ પાડીએ. કવિતા છંદબદ્ધ કે રાગબદ્ધ હોય. છંદની અદર અક્ષરમેળ કે માત્રામેળ એવા બે ભાગ છે. હમણા હમણાં અક્ષર કે માત્રાના મેળ વગરની કવિતા લખાવી શકે થઈ છે, અને તેવી કવિતા લખનારાઓના બે વર્ગ છે, એક પારસી વર્ગ અને બીજો ગુજરાતી વર્ગ. પારસી વર્ગના લેખકો—આ વર્ગમાં બધા પારસી ભાષાઓના હોવાથી એ ભાગનું નામ પારસી વર્ગના રાખ્યું છે—તો અંગ્રેજી માપ ગુજરાતીમાં દાખલ કરવા માગે છે. અંગ્રેજીનું અનુકરણ એજ તેઓનો મુખ્ય ઉદ્દેશ. અંગ્રેજીમાં શબ્દના એક અંગ ઉપર આવતા ભારથી જેવી રીતે કવિતા લખાય છે તેવીજ રીતે ગુજરાતીમાં પણ થવું જોઈએ એજ તેમની દલીલ છે. પણ અંગ્રેજી અને ગુજરાતી બે ભાષાની બોલવાની પદ્ધતિ તદ્દન જુદી જુદી છે. અંગ્રેજીમાં જેવો પદભાર છે તેવોજ પદભાર ગુજરાતીમાં નથી, અને અંગ્રેજીમાં પ્રસય ઉપસર્ગાદિ જુદાં હોવાથી જુદી જુદી લીટીમાં લખી શકાય છે પણ ગુજરાતીમાં તો પ્રસય ઉપસર્ગાદિ શબ્દનું અંગના બની જતા હોવાથી તેમાં તે જુદાં લખી શકાયજ નહિ, એ વાત તે લખનારાઓ કાં તો વિસરી જાય છે અને કાં તો તેની દરકાર કરતા નથી. ગુજરાતી ભાષાનું આત્મ અંગમોહન કાષ્ઠપણુ ભાષા સેવક સ્વીકારી શકે નહિ, અને તેથી અંગ્રેજીનાં ધોરણેજ આવો ફેરફાર કરવા ઇચ્છનારા લેખકો પોતાના કાર્યમાં જય મેળવી શકે એવો સંભવ નથી. મેળ વગરની કવિતા લખનારનો બીજો વર્ગ જેને ગુજરાતી વર્ગ કહ્યો છે તેના મૂળ લખનાર તરીકે આપણુ નવીન કવિ રા. ન્હાનાલાલ કવિ છે; તેનું અનુકરણ કરનારા કેટલાક થયા છે; તેનાથી કંઈકે આગળ વધી, તેની પદ્ધતિમાં સુધારો કરનાર પણ એક જલેખક બહાર પડ્યા છે. આ લેખકો અંગ્રેજીનાં અનુકરણ ખાતરજ નહિ, પણ ગુજરાતી કવિતાલખાણમાં અધુરાં રહેતાં અંગને દાખલ કરવાના ઉદ્દેશથીજ આવાં લખાણુ કરવા પ્રવૃત્ત થયા છે. તેમનો મુખ્ય આશ્રય અંગ્રેજીમાં જેને Rhythm રિથમ કહે છે, તેના ઉપર છે. ગુજરાતી વાંચનમાં આવાં રિથમ-‘લય’ નો

અસંતાપના છે એમ તો કોઈ કહી શકશે નહિ. આ 'લય' સ્વરોના આરોહ અવરોહથી, શાસના વધારે ઝોછા બરાવથી, હૃદયના જુરસાનાં અથવા ત્રીજા ભાવનાં થોડાં કે ઘણાં પ્રમાણથી ઉત્પન્ન થાય છે. આવા લયના ઉપરજ આધાર રાખી જો કવિવલ્લભો લેખ લખાય તો તેને ગદ્ય નહિ પણ કવિતાજ કહેવી જોઈએ એવો તેમનો આગ્રહ છે. આવા લયના ઉપર આધાર રાખી લખનારાઓ જો એમજ માનતા હોય કે કોઈપણ જાતના માપ વગર ગમે તેવાં લખાણને કવિતા તરીકે સ્વીકારાય તો તેમની તે માન્યતા સ્વીકાર્ય ગણાશે નહિ. કારણ ગદ્ય અને કવિતાનાં લખાણમાં જો કાંઈ મુખ્ય ભેદ હોય તો એજ છે કે ગદ્યના કરતાં કવિતામાં અમુક જાતનું માપ, અમુક જાતનું નિયમિત શાસ્ત્ર, અમુક જાતનું ધોરણ હોવું જોઈએ; તેવું માપ રાખી, તેવું શાસ્ત્ર બાંધવા પ્રયાસ કરી, તેવું ધોરણ દાખલ કરવા જો તેવા લેખકોનો વિચાર હશે, અને તે સિદ્ધિ માટે તેમના જીવનપૂર્વક પ્રયાસ થશે તો તો તેમનું લયબદ્ધ લખાણ ગુજરાતી કવિતામાં ઘણી સારી રીતે દાખલ થશે, અને તેવું થશે ત્યારે આપણે કવિતાને લયબદ્ધ, છંદબદ્ધ અને રાગબદ્ધ એમ કહી શકશું.

હજી સુધી તો ગુજરાતી કવિતા માત્ર છંદબદ્ધ અને રાગબદ્ધ જ છે એમ કહી અટકશું. માલિની અને વસંતનિલકા, હરિગીત અને ચોપાઈ એ છંદબદ્ધ છે અને હોરી અને પીલુ એ રાગબદ્ધ છે. માલિની અને હરિગીતમાં રાગડો તણાય છે, ગવાય છે, પણ તેમાં ગેયત્વ મુખ્ય નથી. છંદમાં અક્ષર કે માત્રાનાં માપથી બંધાતો લય એજ મુખ્ય છે. રાગ કાઢ્યા વગર, યતિ સ્થાને અટકીને બોલવામાં આવે તો તે છંદાબદ્ધ કવિતા. કવિતા મટી જતી નથી. જો તેજ કવિતાને બિદાગ કે સોહિણીના રાગમાં ઉતારવામાં આવે તો તેજ કવિતા રાગબદ્ધ પણ થઈ શકે. પણ તેથી ઉલટું હોરી કે પીલુ, કલ્યાણ કે કનરામાં લખાયેલી રાગબદ્ધ કવિતા કોઈપણ છંદમાં ઉતારવી જોઈએ એવું કહી શકાય નહિ. 'સંગીત' શબ્દ રાગબદ્ધ કવિતાનેજ લાગુ પાડવામાં આવ્યો છે એટલે એટલું તો ચોક્કસપણે સ્વીકારવું જોઈશે કે 'ગવાઈ શકવાનો ગુણ' એ 'સંગીત' ને માટે આવશ્યક છે.

કવિતાલેખનાં બાહ્ય સ્વરૂપથી ત્યારે એવા નિર્ણયપર આવ્યા કે જે કવિતાલેખ રાગમાં ઉતારેલો હોય, ગવાઈ શકનો હોય તેવા લેખને “ સંગીત ” નામ મળશે.

પણ તેથી એમ માનવાનું નથી કે જે કંઈ ગવાઈ શકે તે “ સંગીત ” કહેવાય. બાહ્ય સ્વરૂપ એજ એક નિર્ણય નિર્દેશ કરનાર નથી. એટલુંજ નહિ પણ ગવાઈ શકે તેવાં બધાં કાવ્યો પણ “ સંગીત ” કહેવાશે નહિ એમ હવે કહીશું. ગેયત્વ અને કાવ્યત્વ ઉપરાંત પણ “ સંગીત ” માટે કંઈક વિશેષ યોગ્યતા જોઈએ છીએ. તેનાં બાહ્યસ્વરૂપ પરથી ગેયત્વ છે કે કેમ એ જાણી શકાય અને ગેયત્વ ન હોય તો તો ‘ સંગીત ’ બની શકેજ નહિ એટલું પણ નક્કી. બાહ્યસ્વરૂપ પરથી આટલો નિર્ણય ક્યાં પછી હવે તેનાં અંતઃસ્વરૂપનો વિચાર કરીએ.

અંતઃસ્વરૂપમાં એ વાત લક્ષમાં રાખવાની રહેશે. એક તો લેખમાં કાવ્યત્વ છે કે કેમ એ અને બીજી લિખિતવિષય વસ્તુનો પ્રદેશ કેવો અને કેટલો છે. બાહ્ય સ્વરૂપે ગેયત્વ માલમ પડે તોપણ અમુક કાવ્યલેખને સંગીત નામ અપાશે નહિ. એક દાખલો આપીએ. પ્રેમાનંદનાં આખ્યા-હરણુ નળ દમયન્તી વગેરે લખાણો દેશીઆમાંજ-રાગમાંજ-લખાયેલાં છે, છતાં તે લખાણોને ‘ સંગીત ’ નામ આપી શકાશે નહિ. તે મોટાં આખ્યાનોમાંથી ક્યાંઈક્યાંઈ ‘ સંગીત ’ મળી આવે ખરાં, પણ તે આખ્યાં આખ્યાનો રાગમાં લખાયેલાં હોવા છતાં અને કાવ્યત્વથી ભરેલાં હોવા છતાં ‘ સંગીત ’ કહેવાશે નહિ. તેનું કારણ જાણતાં આપણે સંગીતકલ્પ કાવ્ય લિરિક-સંબંધે પણ થોડું જાણવું પડશે, અને તે માટે કવિતાના આ બે ભાગ-લિરિક અને સંગીત-બીજી કવિતાથી કેવી રીતે જુદા પડે છે તે જાણાવવું પડશે.

કવિતાના આવી રીતે ભાગ પડતાં ત્રણ ભાગ થયા. “ લિરિક, ” “ સંગીત ” અને તે સિવાયની કવિતા જેને સગવડખાતર “ કાવ્ય ”

કહીશુ આ છેલ્લા ‘કાવ્ય’ માં ગણી જાતના લખાણનો મમાવેશ થાય છે, પણ તે વિવેચનમાં અત્યારે ઉતરવું નથી માત્ર “કવિતા” જેને કહી શકાય તેના લખાણોમાંથી લિરિક અને સંગીત કોને કહી શકાય એજ અત્યારે કહીશુ

લિરિક અને સંગીત અવશ્યે ટુકાજ હોવા જોઈએ સંગીત બહુજ ટુકા-પાય સાત લીનીમાંજ અને બહુ તો ડદાચ વીસ પચીસ લીનીનાજ હોઈ શકે ગાવાનું હોવાથી તેથી મોટા લખાણો એક મરખી રીતે ગવાય નહિ અને ગવાય તો કટાણો આવ્યા વિના રહે નહિ, વળી વસ્તુ નિર્દેશ કરતા બતાવશુ તેમ તેથી મોટા લખાણની શમ્યતાજ રહેતી નથી લિરિક તેથી મોટા હોઈ શકે અને વખતે ખડ કાવ્યની પેઠે સો બમ્બો લીની સુધી પણ પહોંચે આ તેના કદ વિષે થયું વસ્તુ વિષે વિચાર કરતા કહેવું જોઈએ કે લિરિક અથવા સંગીતક પ કાવ્ય અમુક માનસિક કે શારીરિક-સ્થિતિનું, કે સ્થળનું વર્ણન, નિગૂઢ રહેલા ભાવોને પ્રગટ કરીને, તેથી ઉત્પન્ન થતી લાગણીઓને સ્થાયી ઉત્તેજન આપીને, અને વાચકના ચર્મચક્ષુ અને હૃદયચક્ષુ ઉઘાડીને તે વર્ણનમાંથી અનેરા તેજ પાય છે, અને કવિતા ભોગનું દિવ્ય સુખ આપે છે તેના લખાણનો ઉપયોગ લાખો કાળ ટકે તેવી અસર કરનારો, અરુણિત લયથી મધ દૂન પામતી માનસિક વૃત્તિઓને રમમય આદોલન આપવામાં અને અમુક એક ભાવને, અમુક એક વિચારને, કે અમુક એક ચિત્રને સુદર, સુગ્રિવદ્, શાશ્વત્ સ્વરૂપ આપવામાં થાય છે એકજ ભાવથી, એકજ વિચારથી, એકજ ચિત્રથી કે એકજ લાગણીના પ્રક્ષોભથી આવા લેખને જન્મ મળે છે, પણ તે જ્ઞાન, તે વિચાર, તે ચિત્ર અને તે લાગણીને પગપેાપણુ મળે સૌન્દર્ય મળે, અમરતા મળે માટે જરૂર જોઈતા મદ-નીશ ટેકાઓ આપવામાં આવે છે અને પ્રથમ ઉર્મિને ચિત્રવતી અને કૃપવતી કરનારે જે જે સાધનોની જરૂર છે તે બધાનો તેમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે છે આવું હોવાથી વખતે તેમાં, ત્રિરાધી વર્ણનથી અસરની સચોટતા વધાવવા કે સરખામણી કરી શકાય તેવી હકીકતો રજૂ કરી અમરની મદ્દજતા સિદ્ધ કરવા, ઉર્મિ કે પણુ થાય છે, સ્થાન દૂર પણ થાય છે, વિચાર કે પણુ

યાય છે અને સંજોગ ફેર પણ યાય છે. લક્ષ માત્ર એટલું જ હોય છે કે
 જે લખાય તે બધું ભાવમય, ચિત્રમય, અને સુધટિત તથા સંકલિત હોવું
 જોઈએ. તેમાં અભિવાજિત પરિણામ સચોટ રીતે લાવવા કદાચ એકાદ
 નાની વાતાં પણ લખી શકાય; જે ચિત્ર હૃદય આગળ ખડું કરવાનું છે
 તેને માટે 'ભોં' તૈયાર કરવા આરંભસૂચક વર્ણન પણ કરી શકાય અને
 મૂળ ઉદ્દેશને સહાયકારી થઈ પડે તેવા ટુંકા અવાન્તર વિષયની જાંટ પણ
 નાખી શકાય. તેના દ્રષ્ટાંત તરીકે લખએ કલાપીનું 'તુલસી.' અમુક
 પ્રસંગના, અમુક જ્ઞાતના અકસ્માત સંમેલનથી માણસોના વિચારમાં
 કેવા કેવા અતિવિરોધી ફેરફાર થઈ જાય છે એ બતાવવું, અને તેને પરિ-
 ણામે 'પામા નાખે જનો સર્વે, દા દેવો દરિ હાથ છે' એ સંલેખે વાચક
 હૃદયમાં ઠસાવવું એવો એ કાવ્યનો હેતુ કહી શકાય. તે હેતુ સફળ થયો
 છે એમાં ટાંધથી ના કહી શકાય તેમ નથી. તેજ હેતુ માટે દશ પંદર
 કડીમાં તે સંલેખ જણાવ્યું હોત તો બની શકત. પણ તેમ કરવાથી
 વાચકને તુલસી વાંચ્યાથી જે સ્થાપી અસર થાય છે તેવી થવાની આશા
 રખાય નહિ. તે હેતુ સારી રીતે સફળ કરવા માટે નાની વાતાંથી વાચ-
 કનાં હૃદયમાં છાસાસાનો ઝરો વહેવરાવ્યો; પછી, તેવી અસર ઉત્પન્ન
 કરવા અનુકૂળ સંજોગો, અને ભાવમય વિચારોથી ભોં તૈયાર કરવામાં
 આવી; કામળ ટુંકાં, સંજોગોને અનુકૂલ વર્ણનથી તે સચિત્ર કરવાની
 શરૂઆત થઈ અને હળવે હળવે વાતાં એવા રસથી વહેવરાવી કે મૂળ હેતુ
 સાધવામાં તે બધું લખાણ બહુજ કામનુ થઈ પડ્યું. આવી રીતે તેમાં
 પહેલેથી છેલ્લે મુઠ્ઠી ભાવ, સુંદર વર્ણન, બોધક વિચારો અને લલિત શબ્દ-
 સંભાર ભરેલા છે; જે દરેક, મૂળ હેતુ પરિપૂર્ણ કરવામાં ઉપયોગી મદદ
 આપી, લખાણની અસર સ્થાપી અને મનોહર બનાવે છે. બીજાં દ્રષ્ટાંત
 તરીકે લખએ બ. ક. ઠાકોરનું આરોહણ. સંસારમાંથી ઉચે ચડવા ઇચ્છ-
 નારની તુષા કેવી અતૃપ્ત રહે છે, અને ઉપરજ ઉપર જવાની વૃત્તિ કેવી
 સખળ હોય છે, તે વળી સમુદાયમાંથી કોઈ એકાદનીજ, ઉચે ચડનારને
 કેવો આનંદ, કેવું જ્ઞાન, અને કેવું સુખ મળે છે એ બતાવવાના હેતુથી

લખાયેલું કાવ્ય આબેહુળ વર્ણન અને પ્રોઢ વિચારોથી ભરપૂર છે અને વાચકને સતત સુખનું હાથ આપે છે. તેમજ કલાપીનો એક ધા, નરસિંહરાવનું સહસ્રલિંગ તળાવના કાંઠા પાસેથી પાટણ, ના. દ. કવિનું વીરાંગના વગેરે લખાણોનો લિરિક નાં કુંડાળામાં સમાવેશ થાય છે.

આવાં લિરિક-જેવત્વનો ગુણ જોતાં, કાવ્ય અને સંગીતની વચ્ચેમાં રહે છે; જેમાં કાવ્ય અને સંગીત બંનેના અંશો ભળેલા હોય, પણ જે સંગીત કરતાં કાવ્ય તરફ વધારે ઢળતાં હોય, છતાં જેને વિચાર હોય તો સંગીતમાં વાળી શકાય તેવાં હોય તે લિરિક. ખીણ કવિતાઓ કરતાં લિરિક માં આટલી વિશેષતા હોય છે. તેઓમાં રાગ એ મુખ્ય કે આવશ્યક ગુણ નથી પણ રાગમાં ઉતરવાની શક્યતા તો તેમાં હોવી જોઈએ. આ ઉપરથીજ તેને ‘રાગધ્વનિ કાવ્ય’ એવું નામ રા. નરસિંહરાવ તરફથી અપાયેલું છે. તે નામ સંપૂર્ણ અર્થની માહેતી આપતું નથી એમ લાગવાથી તેના ખીજા ગુણને પ્રાધાન્ય આપી તેને માટે ‘રસધ્વનિ કાવ્ય’ એવું નામ યોગ્યું. તે બંને કરતાં સંગીતકલ્પ કાવ્ય એ નામ વધારે અર્થસાપેક લાગે છે, પણ તેવા નવાં નામનાં અધડામાં ઉતરવાના કરતાં લિરિક એજ નામ રાખવામાં આવે તો સર્વ વાચકો એકદમ સમજી શકે એવી માન્યતાથી અંગ્રેજી નામજ સ્વીકારવું યોગ્ય ગણ્યું છે.

આવાં લિરિક-શુદ્ધ લિરિક-આપણા કવિતાભંડારમાંથી ખતાવી શકીએ તેવો બહુ સંભવ નથી, તેમ છતાં તેવાં લખાણોથી સંસ્કૃત કાવ્ય ભંડાર ઉજો છે એમ પણ નહિ કહેવાય. ઋગ્વેદનાં સૂક્તોમાંથી ઘણાંને સંપૂર્ણ યોગ્યતાથી લિરિક કહી શકાશે. શ્રીમદ્ ભાગવતનું ગોપીગીત, જયદેવના ગીતગોવિંદમાંના કેટલાક છુટક શ્લોકો અને શ્લોકસમુદાયો, કુમારસંભવમાંનો રતિ વિલાપ અને રઘુવંશમાંનો અન્નવિલાપ, શાકુન્તલનો વાસવત્ય શ્લોક અને ઉત્તર રામચરિતના જ્વલતિ હૃદય આદિ કેટલાક અંક શ્લોકને લિરિક નામ આપી શકાય. ધ. સ. ૧૮૫૦ સુધીમાં લિરિક નામ આપી શકાય તેવાં કાવ્યો મહારા જાણવામાં નથી ;

સાર પછી ધણી લખાયાં છે અને ખાસ કરી ૧૮૮૫ પછી તો સંખ્યા-બધ લખાવા માંડ્યાં છે એ કાંઈ દાલના વાચકોથી અનુમતિ હોયજ નહિ.

લિરિક-સંગીતકલ્પ કાવ્ય-સંજ્ઞા આટલું કહી દેવે ‘સંગીત’ જેને અંગ્રેજીમાં Songs કહે છે તેનો પ્રદેશ નિર્ણય કરીએ.

લિરિકમાં સંગીતતાની શક્યતા હોવી જોઈએ એ તો કહ્યું છે. તેઓ બધાં ધણે ભાગે હંદબદ્ધ હોવાં જોઈએ, બહુ તો ગરબી, કે તેવા અર્ધ રાગમાં પણ લખાય. રાગમાં લખાયાં હોય તે પણ ન્યાં મુધી રાગમાં ઉતારાય નહિ, અને અમુક લયથીજ બોલાય, ત્યાંમુધી તેઓ લિરિકજ કહેવાશે. રાગમાં ઉતારાયા પછીજ ‘સંગીત’ બનશે. આમ લિરિક અને સંગીતના સીમાડા બુદ્ધિ પાડી, આંખી શકાય તેવું નથી. એકજ કવિતા લિરિકના બધા ગુણો ધરાવતી હોય તો લિરિક કહેવાય અને તેજ જો અમુક રાગમાં ઉતારાય અને દેવે પછી ‘સંગીત’ ના બતાવવામાં આવનાર પ્રદેશમાં દાખલ થઈ શકે તો તે સંગીત પણ કહી શકાય. એટલે કે ગાન એજ લિરિક અને સંગીત વચ્ચેનું વિભેદમુલક લક્ષણ છે. લિરિકમાં ગાનની શક્યતા છે, સંગીતમાં ગાનની આવશ્યકતા છે.

ગાનના વહેવાથી જેવો ‘અખૂંડ’ દ્રાવ સંગીત સાંભળતાં શ્રોતાઓ અનુભવે છે તેવો અખૂંડ દ્રાવ લિરિકના સાંભળવાથી કે વાંચવાથી પ્રાપ્ત

* સંગીત અને લિરિકનાં પરિણામે ઉપજતી અસરનું એક બીજું પણ કારણ છે. લિરિકના સંપૂર્ણ આસ્વાદન માટે સહૃદયતા અને સંસ્કારના સારા પરિપાકની જરૂર છે. આવી સહૃદયતા અને સંસ્કાર મગજના ગુણો તરીકે કથવાયા જોઈએ. સંગીતના આસ્વાદન માટે કહ્નના સંસ્કારની અને ગાનની કદરદાનીના પરિપાકની જરૂર છે; એટલે કે લિરિક સમજ શક્તિ બુદ્ધિદ્વારા આનંદ આપે છે અને સંગીત કહ્નદ્વારા આનંદ આપે છે. સંપૂર્ણ સંસ્કારી વાચકને લિરિક વાંચતાં પણ પરિપૂર્ણ દ્રાવનો અનુભવ થાય એ બનવા જોઈ છે; તો પણ તેનું તે લિરિક જો તેને તે વાચક સંગીત તરીકે સાંભળે તો તેજ પરિપૂર્ણ દ્રાવના આસ્વાદનમાં અને હૃદયની પ્રતિભાં ફેરવેશે.

ચતો નથી. ગાનનાં શ્રવણથી લાગણીઓ ડ્રવે છે, લાવ પીગળે છે, હૃદય ઢૂંળે છે, અને શરીર રાગમય બની નૃપ ગાનરસમાં વિલીન થઇ જાય છે. 'સંગીત' શ્રવણથી થતો આ અનુભવ, લિરિકનાં વાંચન શ્રવણના અનુભવથી આ બાબતમાં જૂદો પડે છે. લિરિકના વાંચન શ્રવણથી આ દ્રાવ આટલો બધો આર્દ્ર થતો નથી; ભાવનુ અને લાગણીનું રસમય અને અસર કારક વર્ણન હોવાથી લિરિક વાંચતાં માંબળતાં હૃદય ડ્રવે છે, અને લાગણીયો કમ્પે છે એ ખરું છે, તોપણ તે દ્રાવ શિશિરના કુમળા સૂર્યના નરમ તાપથી પથ્થર મટી મધ્ય સ્થિતિ ભોગવનાર બરફના અંશતઃ દ્રાવ જેવો, અને તે કમ્પ વસંતની લલિત લહરીથી કમ્પાયમાન થતાં કામળ ગુલાબપત્રના ઇપત્કમ્પ જેવો છે. અર્થાત્ લિરિકનું અને સંગીતનું ફળ તો લગભગ સરખું જ કહી શકાશે. ફેર માત્ર એટલો કે લિરિકમાં ઝીણી ઝીણી, આછી આછી, મૃદુ મૃદુ સંગીતતા અનુભવાય છે, તેમાં સંગીતની ચટકીજ હોય છે, કવિતામાં સંગીતની છાંટજ માલમ પડે છે, જ્યારે સંગીતમાં તો સંગીતતાજ મુખ્ય છે, સંગીતતાજ તેનો દેહ અને તેજ તેનો આત્મા છે.

સંગીત વિષે ગેયત્વ માત્ર નહિ પણ ગાનજ સંગીતનું ખાસ લક્ષણ છે એ તો કહેવાઈ ગયું. ગાનાનંદનો અનુભવ આપવો અને પંચમશ્વોષવેદઃ જે ગાન તેના શ્રવણથી મળતા દિવ્યસુખની લ્હાણી કરવી એજ સંગીતનું મુખ્ય કામ છે. પણ તે આનંદ સુંદર અને સુખદ સારેજ મળે છે કે જ્યારે ગાનની સાથે બીજા ઉંચા ગુણોની હાજરી હોય. હાલનાં ગાયનોમાં ગાન હોય છે, પણ ખરા આનંદનાં બીજાં પોષક તત્ત્વો ન હોવાથી કુદ્ર પ્રતિનુંજ સુખ આપી શકે છે અને તેથી કુદ્રજનોજ તુષ્ટિ પામે છે. ગાન સાથે કાવ્યત્વ હોય સારેજ એનો સુંદર યોગ સુખદ વિલાસ આપનાર બને છે. પણ એક કવિતાને સંગીત કહેવા માટે ગેયત્વ અને કાવ્યત્વ ઉપરાંત તેના વસ્તુપર પણ લક્ષ રાખવું જોઈએ. સંગીતનો પ્રદેશ ધણો સાંકડો છે. કવિતાના વિશાળ ક્ષેત્રમાં કાવ્ય ધણો મોટો હિસ્સો ભોગવે છે. લિરિક તેથી નાના હિસ્સાનો ભાગદાર છે અને સંગીત તો તેથી પણ બહુ નાનો મસમ ધસાવે છે. લિરિકમાં મુખ્ય હિંદસ એક હૃદય પણ તેને સમજ

કરવા, તેને શોભાવવા, તેને કૃણીભૂત કરવા, અન્ય વિચારો, અન્ય ઉર્મિઓ, અર્થ સમર્થક ઉપમાઓ અને સમાન ભાવ કે વિરોધી ભાવનાં આલેખનથી મૂળ લક્ષને પરિપોષણ આપનારાં વચનોની મુંચણી કરાય છે, કરવી પડે છે. પણ સંગીતમાં તો આ બધાની જગા રાગથીજ-ગાનની મીઠી લ્હીજતથીજ-પૂરી શકાય છે, માટે તેવી એકે બાબતની સંગીતમાં જરાસરખી પણ જરૂરીયાત નથી. સંગીતનું કામ તો એકજ વખતે, એકજ ઘટિકામાં, એકજ પ્રસંગને લીધે ઉશ્કેરાયેલ એકજ વૃત્તિને, એક સંતાનવાહી વિચારમાં પરિસ્ફુટ કરી, તેના સદૃશ્યો ભાવોને સંગીત લયથી કે એકાદ શબ્દથી ધ્વિદ્ ધ્વદ્ હલાવી, તે સ્થિતિનું નાનું પણ પરિપૂર્ણ ચિત્ર આપવું એટલુંજ છે. તેમાં અન્ય ઉર્મિને સ્થાન આપવાથી સ્ત્રોતભંગ થાય છે, તેમાં રાગથી શ્રોતાનાં હૃદય તૈયાર બની જતાં હોવાથી કાંઈ પૂર્વ ઘટનાની ભેંં રચવી પડતી નથી; તેમાં તો માત્ર જે સ્થિતિ કે જે ભાવનું વર્ણન થતું હોય તેને શરીરવાન કરવા સરળ, અર્થભર પણ બહુજ શ્રેષ્ઠ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવાનો છે. કાવ્ય કે લિરિકને મદદ આપનાર અલંકારસૈન્ય કે શોભા આપનાર સુંદર ભાવોની હારમાળા સંગીતમાં ઉપયોગી નથી. તેમાં તો એકજ ભાવ, એકજ વિચાર, એકજ લાગણી, એકજ ટુંકું ચિત્ર, બહુજ તાદ્રશતાથી આલેખવાનું છે, અને તેમાં ઘણો ભાગ તો રાગ-ગાનલયજ-પૂરો પાડે છે. તેમાં એકના એક વિચારને જુદા જુદા શબ્દોથી ફરી ફરી જણાવવો એ પુનરૂક્તિ નથી, એકજ ભાવને જન્મ આપી તેને પોષણ આપતા અનેક શબ્દોનો સાર્થ-જ્ઞે સાર્થ હોય તો-બહુ કિંમતી સેવા બજાવે છે; કથા વિષયમાં તત્ત્વમયતા સિદ્ધ કરવા માટે એક વાર લખેલા શબ્દો પણ ગાવામાં બે, ત્રણ કે વધારે વાર તાન પસઠાથી, લય ફેરથી કે મુરાવટની સજંગતા મેળવવા ખાતર બોલાય છે.

સંગીત સારે એકજ વિચાર કે એકજ ભાવને માટે લખાયાં જોઈએ. તેમાં વાર્તા કે લાંબાં વર્ણનો અસ્થાને ગણાય છે. વાર્તા બહુજ ભાવભરી, હૃદયને પીગળાવનારી, પૂર્વ પ્રસંગની જેમી યાદ આપી લાગણીઓને વહેતી કરનારી હોય તોપણ તેવાં લખાણોને સંગીત કરતાં લિરિક તરીકે સ્વીકારવાં યોગ્ય છે-એટલે કે તેને લિરિક તરીકે બોલાવાથી જ યોગ્ય

અસર થાય છે તેવી અસર રાગ કાઢી ગાવાથી થતી નથી*. આમ સંગીતનો પ્રદેશ બહુ સાંકડો થઈ જાય છે પણ ગાયનની શક્તિ વિશ્વ મોહક હોવાને લીધે તેની અસર ઘણીજ વધારે થાય છે. શબ્દાર્થ ન સમજાય તોપણ રાગને લીધેજ ગાયનો સર્વત્રિય થઈ પડે છે અને તેથી પોતાના અતિ દુઃકા ક્ષેત્રથી પણ સાહિત્ય પ્રદેશમાં 'સંગીત' બહુજ મોટી સેવા બજાવી શકે છે.

આટલાં લ'બાણથી કશું તે દુઃકામાં જણાવીએ તો સાર નીકળે છે કે સંગીતકલ્પ કાવ્યો-લિરિક-ધણે ભાગે હંદબદ્ધ હોય છે, તેમાં ગાન પ્રત્યક્ષ અને પ્રકટ સ્વરૂપમાં હોતું નથી તોપણ ગાનાનંદની મોજ આપે તેવી સતત વહેતી આછી આછી સંગીતતા તેમાં બાપેલી હોય છે, અને નાનાં લિરિક તો ગાનક્ષમ-જેને ગાયનમાં ઉતારી શકાય તેવાં-હોય છે. તેનો પ્રદેશ દુઃકા હોય છે. તેની મર્યાદા આંકેલી હોય છે. વસ્તુ રસ અને ભાવ બધું હોય છે. વાતાં હોય તો નાની, એકજ વિચારને ફેળવી સિદ્ધ કરનારી, અમુક બદ્ધ સ્વરૂપ ક્ષેત્રમાં વિચરનારી, અને દૃઢ્યની લાગણીયોને સ્પર્શ કરી ધુન્નવનારી હોય છે. અસખ્યતે એકજ વિચાર કે ભાવ કે ચિત્રને પોપણુ આપનારાં તત્વોનો સંસ્કૃત ઉપયોગ કરવાથી લિરિકની 'લિરિકતા' ઘટતી નથી પણ તે બધાં તત્વો મૂળ હેતુ સિદ્ધ કરવામાં અવશ્યક સેવા બજાવનારાંજ હોવાં જોઈએ, અને કથ્ય વિષયની ભોં તૈયાર કરવામાં અગર તો તેનું ચિત્ર સંપૂર્ણ કરવામાં ઉપયોગી હોવાં જોઈએ.

'સંગીત' બધાં રાગબદ્ધજ હોય. રાગમાં ગવાય સારેજ 'સંગીત' અને. લયથી વંચાય તો તેજ 'સંગીત' નાનાં લિરિક કહેવાશે, પણ જ્યારથી તેને રાગમાં ઉતારવાની સરખાતે થઈ સારથી તે 'સંગીત' કહેવાય. એટલે કે ગાન એજ સંગીતનો આત્મા ગણાય. આવાં 'સંગીત' નો પ્રદેશ લિરિક કરતાં પણ સાંકડો છે. લિરિકમાં જે જે મદદ બીજાં સાધનો આપે છે તે તે મદદ સંગીતમાં રાગ આપે છે; એટલે એક વિચાર

* ઉદાહરણ-સૌભાગ્યમુન્દરીની 'એક સાંજને સમે' વગેરે લીટીઓ લિરિક તરીકે ધણી સારી કહી શકાય. પણ તેમાંજ સૌભાગ્યની આ પોતાનો ઇતિહાસ રાગમાં કહે છે તે જસ બેહૂદું જણાય છે.

કે ભાવ કે ચિત્રનું સ્વરૂપ પ્રસક્ત અને અસરકારક કરવા જે જે પોષક તત્ત્વોનો સિરિકમાં ઉપયોગ થાય છે તે તત્ત્વો સંગીતમાં નકામાં થઈ પડે છે; તેવાનો ઉપયોગ થયો હોય તો સંગીત જરા દોષવાળું પણ ગણાય; સંગીતમાં તો એકજ ઉર્મિ, એકજ ભાવ, એકજ વિચાર, કે એકજ ચિત્ર ઓછામાં ઓછા શબ્દોથી જણાવાય છે. ગાન જે ભોં તૈયાર કરે તેમાં પ્રકટ અવતાર દર્શાવવા પૂરતાજ શબ્દો વપરાય છે, એકના એક શબ્દો ફરી ફરી પણ લખાય છે, ન લખ્યા હોય તો પણ બોલાય છે, અને ઉદ્કૃષ્ટ પ્રતિના ગાનાન દ્વને સંપૂર્ણ દિવ્યતા સમર્પે તેવા ઉત્તમ વિચારજ દર્શાવાય છે. આવી જાતનાં સંગીતોની મર્યાદા સિરિક કરતાં પણ બહુ ટુંકી થઈ રહે છે, પણ ગાનની મીઠાશ અને ગાનની મોહનીયી સિરિક કરતાં પણ તે તરત અસરકારક થાય છે અને તેથી તરત મિત્ર થઈ પડે છે.

આપણાં સાહિત્ય શાસ્ત્રમાં સિરિક અને સંગીતનો બેઠ પ્રકટ રીતે દર્શાવાયો હોય એવું જાણવામાં ન હોવાથી આટલું વિવેચન જરૂરનું ગણ્યું છે. આગળ કહ્યું છે કે સિરિક જેવાં લખાણો સંસ્કૃત કાવ્યોમાંથી મળી આવે છે, પણ આપણી જુની ગુજરાતી કાવ્ય સંપત્તિમાં દૃષ્ટિગોચર થતાં નથી. ગુજરાતીમાં તો ઈ. સ. ૧૮૫૦ પછીજ તેવાની શરૂઆત થઈ અને ઈ. સ. ૧૮૮૫ પછી સરકારબર્યા શુદ્ધ સિરિક છપાવા લાગ્યાં. 'સંગીતો' તો સંસ્કૃતમાં પણ છે, અને ગુજરાતીમાં પણ લખાતાં આવ્યાંજ છે. સામવેદમાં ધણાં શુદ્ધ સંગીતો કહી શકાયે તેવાં ગાનો છે. જયદેવનું ગીત ગોવિંદ અષ્ટપદી-સંગીત-થીજ ભરપૂર છે; જુની ગુજરાતીમાં બાલ-લુનાં રામ બાળલીલામાંનાં કેટલાંક પ્રદ, નરસિંહ મહેતાનાં કેટલાંક પદ, પ્રેમાનંદનાં દશમસ્કંધમાં, ભ્રમર/પચ્ચીશીમાં, નાટકોમાં અને કોઈ કોઈ આખ્યાનમાં અંતરગત સંગીતો ધણાં માલમ પડે છે; દયારામનો વિજય 'સંગીતો' થીજ થયો દેહેવાય, અને નર્મદ દક્ષપતે પણ સંગીત કહી શકાય તેવાં કાવ્યો લખેલાં છે. નવા, જમાનામાં નાટકોએ તે કામ પૂરી તૃપ્તિથી ઉપાડ્યું છે, પણ પૃથ્વજીનની રૂતિને માટે દરકાર કરનારાં તે નાટકો સંગીતના કરતાં ગાયનોજ લખવા મંડી પડ્યાં છે. 'ગુજરાતી' નાં અજબકુમારી તથા નયુરામનાં કુમુદચંદ્ર જેવાં સંગીતથી ભરેલાં

નાટકો લવણેજ મળી આવે છે; તોપણ તેમથી પણ છુટાં છવાયાં સંગીતો ઘણાં મળી આવે છે એ ખુશી થવા જેવું છે. બીજા લેખકોમાં શુદ્ધ ઉચી પ્રતિનાં સંગીતના લખનારા ઘણા છે, જેમાં સદ્ગત ભોજાનાથ-ભાઈ, બાલાચંદર ઉદાસગમ, મણિભાઈ નણુભાઈ, હર્ષિલાલ હર્ષદગય કુવ, તથા રા. નરસિંહગવ, મણિચંદર રત્નજી ભટ્ટ, ન્હાનાલાલ દલપત-રામ, ખખરદાર અને લલિતના નામ ગણાવી શકાય તેવાં છે. આવા લેખકો વધેા અને ગુર્જર સાહિત્ય દિનપ્રતિદિન નવા નવાં લખાણોથી સુશોભિત અને પૂર્ણ બનવું જાઓ એમ પ્રભુ પ્રતિ નમ્ર પ્રાર્થના છે.

હિંમતલાલ ગણેશજી અંજલિયા.

અનુક્રમણિકા.

(પહેલી લીટી ત્રમાણે.)

	કાવ્યઅંક.	પૃષ્ઠઅંક.
અજળ અતીશે જગની જુઓ માયા	૧૮૮-૧૧૩	
અજળ ચીજ છે પ્રેમ જ એવી	૧૦૯-૬૮	
અજળ છે પ્રેમનો વાસો	૧૦૪-૬૫	
અતિ ઉડા ઉડા ઘોષ ઓ!	૬૦-૪૦	
અમર કરી લેને માનવ દેહ ધરી	૨૦૬-૧૨૬	
અમે તો આજ તમારા ધે દિનના મહેમાન	૨૧૯-૧૩૫	
અમે તો સદાય રમતા રામ	૨૩-૧૭	
અમે જોગીયોનાં બાળ	૨૪-૧૮	
અમે વેરાગી	૨૧૫-૧૩૨	
અરે રે જાક્ષીમ જગ શો તારો	૧૬૬-૧૦૨	
અરે શુ' માનવનો અભિમાન	૧૮૬-૧૧૨	
અરે હું મસ્તાન પ્રેમની	૧૩૯-૮૬	
અવસર વીત્યો નહિ આવે	૧૬૫-૧૦૧	
અહો ઓ જીવ મહારા રે	૧૫૯-૯૭	
આજા ધુંધટ ઉઘાડ	૧૩૬-૮૫	
આજ મહારાજ! જલ પર ઉદય જોધને	૪૦-૨૮	
આજની શોભા છે રણીયામણી	૪૩-૩૦	
આ વેરાન વિશે આ વેળ શો	૭૦-૪૭	
આવો સંતો! આવો સંતો!	૨૧-૧૬	
આ શી ઉડી રજની આજની	૩૭-૨૫	
આહા શી રજની આ ધીમી ધીમી ઉતરી આવે	૩૫-૨૪	
આંખ ભયે શુ' થાય	૧૪૫-૮૯	
આંખો ખોલી જો જીવ	૧૮૭-૧૧૦	

	કાવ્યઅંક	પૃથ્થઅંક.
આંસુડાં મારાં લુવે	૧૮૮—૧૨૧	
હગ્યો સખી! સુદિનો શૃંગાર હાર	૪૫—૩૧	
હૃદયજી એ પ્રેમ પુરાણો તોડાવ્યો ના તુટેરે	૧૦૬—૬૬	
હિન્નવળ કળ ખીલો હૃદય કમળ	૨૧૮—૧૩૪	
હીડી જા તું ગાફિલ ગાભરા	૧૯૪—૧૧૭	
હીડી મન! જા જગ બંધન તોડી	૧૯૨—૧૧૬	
હીડો નાદાન મન યુગ્મયુલ	૬૫—૪૪	
હપજી હંસને આ શી મતિ રે	૬૪—૪૪	
હપાવણ ચિત્તમાંદિ પ્રીત છે સંગીત સદા... ..	૨૮—૨૦	
એક ફક્ત તારો છે આધાર	૨૧૪—૧૩૧	
એક વાર ફરી ગા તું સખા!	૩૧—૨૨	
એ જરી પ્રીતિતું પાણી તું ઝાંટ	૧૨૯—૮૧	
એ ભૂમિ અમારી મૈયા	૧૦—૭	
એવું બતાવે કાઠ આજ	૧૯૭—૧૨૦	
એ સંધાય ન વૃદ્ધી રે	૧૦૩—૬૪	
ઓ ગિરિ કાકિલ તું	૭૩—૫૦	
ઓ બહાસાં કુસુમ! રણિત તમારી શી કરીએ	૬૨—૪૩	
કઈ પ્રભુને હું પ્રણામ	૧—૧	
કર્ણુ ઘેલો વાઘેલો	૧૩—૧૦	
કામી શું ના કરે	૧૭૨—૧૦૫	
કાયા કાચો ફુંબ છે	૧૮૨—૧૧૦	
કાં ન ચિત્ત મુખ ચંદ્ર	૧૧૧—૬૯	
કિધો ઘેલો મને	૧૨૭—૮૦	
કેળેરે વાદળી વાત બહાલીને... ..	૧૪૭—૯૧	
કેમ હડું ના પુલે સિપાહી	૧૪—૧૧	
કેવી સૂતી શાંત બે	૩૮—૨૬	
કેવો હું પાખંડી પૂરો	૧૭૪—૧૦૬	
કોઈ દિય હ્યો દિલ રંગી	૬૭—૪૩	

કોઈ પ્રેમી દેવાંથી સંભારણે	૮૫—૬૦
કોઈ સંત વિરસે જાણીયું	૧૭૭—૧૦૮
ખીલી ખીલી રહી આ કેવી ચંદા	૪૨—૨૯
ગુણવંતી ગુજરાત અમારી	૭—૫
ધુંડડા ભરી ભરી પીએ કો	૧૨૫—૭૮
ધુમે મારા બુદ્ધ કિશોર કુમાર	૮૦—૫૪
ધુમોછ ધુમો	૧૮—૧૪
ચડી આબ્યાં વાદળ કાળાં	૫૭—૭૮
ચાલોને સદીયર દુસતાં રમતાં	૬૪—૬૦
ચાલો સાહેલી	૩—૨
છે અજબ પ્રાન્ત ગુજરાત	૮—૬
છે અજબ પ્રેમની અગન	૬૬—૬૩
છોડી છોડાય નહિ	૬૮—૬૨
જગતથી હિસટા જોયા પૂરા પ્રેમી	૬૭—૬૨
જગત છે આ જલ છુદ છુદના જેવું	૧૮૬—૧૧૩
જગત સુખ નારી સમાન ન કોઈ	૮૫—૫૬
જગમાં શબ્દું જન ! સફળ કરો	૧૬૪—૧૦૧
જયમંગળ પ્રિય જન્મભૂમિનું ગળગીયે	૬—૪
જરી તે શાન્ત સજ્જનધાર	૧૧૦—૬૮
જય રઘુનંદન !	૨—૨
જાગો જાગો જીવન મારા	૫૦—૩૪
જામે જયમ જયમ જામિની	૪૭—૩૩
જીગરનો પાર જૂદો તો	૧૦૭—૬૬
જે કરશે તે ભરશે	૧૭૫—૧૦૯
જો જાય છે ઉડી ઉડી	૪૯—૩૪
જોયું જગત તપાસી	૧૦૫—૬૫
ઝરમર ઝરમર મેહલો વરસીરે	૫૮—૩૮
ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ	૧૨૨—૭૬

નથી જગતમાં સાથ	૧૮૭-૧૧૨
નથી પ્રેમ નીપજતો કાંઈ વાટે કે ધાટે	૧૩૨-૮૨
નયણું મારાં નીતરે	૧૫૭-૯૬
નહિં કર્મની કથા કદાપિ	૧૭૮-૧૦૮
નાચે રસભીનો અલબેલો આવી રંગમારે	૬૯-૪૭
નાંહિ બનશેજી પ્રીતિનાં મોતીતું મૂલ્ય	૧૩૦-૮૨
નીંદરડી મારી ક્યાં બોવાણી રાજ	૧૪૧-૮૭
પખીનો મેજો મેજો	૧૫૬-૫૫
પંડિતાર્થ પળમાં ચાલી જાય છે	૧૪૨-૮૮
પરધમચી પરધમચી	૧૫-૧૨
પારણીયાં સુનાં સુનાં કંઈ મારા બાલનાં	૭૯-૫૩
પીયુષ પધારારે	૧૩૫-૮૪
પૂનમ ચાંદની ખીલી	૪૪-૩૦
પ્રકટ પ્રભુ તુજ ! પ્રકટ પ્રભુતા	૨૧૧-૧૨૯
પ્રભુ અભય દર્શનય હરજો	૨૧૦-૧૨૯
પ્રમદ છે પ્રીતિ ભાજન	૯૨-૬૯
પ્રિયતમ મારે હૃદય કમળ જોઈ સખીરી !	૨૦૮-૧૨૭
પ્રિતિ સુધારસ અજબ રસ	૧૦૦-૬૩
પ્રીતિ પ્રેમ વદું જય જય જયવાણી	૧૧૯-૭૪
પ્રેમનો ખાલો પીએ શુદ્ધ માન	૧૦૧-૬૪
પ્રેમનો ખાલો પીજીએજી	૧૨૧-૭૬
પ્રેમ ધુન ક્યાં બોઈ	૧૪૩-૮૮
પ્રેમ મોઠો રસ બાવે સહુ પીયેજી	૧૦૮-૬૭
પ્રેમી જગમાં જીવો	૧૩૩-૮૩
પુલ મારું પોટે	૭૮-૫૩
બન્ધુ હો ! રમરણ તને કાંઈ થાય	૩૦-૨૧
બેડો બાઈ બુડો તારો	૧૬૦-૮૮
બોલો બોલો બોલો વાણી બોલો	૧૬૮-૮૬

ઝીણા ઝીણા રે વરસે મેઢ રજની રાચે છે...	...	...	...	...	૩૬—૨૫
ઝુલો ઝુલો બ્હાલા બાલ મારા	...	...	...	...	૭૬—૫૨
ઠંડી આ હૃદયી વાયુની	...	...	...	...	૫૧—૩૪
ઠારો અગન આંસુથી	...	...	...	...	૧૫૫—૯૫
ડગ મગ ડોલે સ્વજનના પ્રાણ	...	...	...	...	૮૨—૫૫
ડગલે ડગલે કુંગરા	...	...	...	...	૧૦૨—૬૪
તાંબુલ ત્યાંથી લહો	...	...	...	...	૧૫૨—૯૭
તારવા તમે પ્રભુ સમર્થ છો	...	...	...	...	૨૦૪—૧૨૫
તુટયો મારો તંબુરાનો તાર	...	...	...	...	૨૦૭—૧૨૪
તુજ તુજ ધંઠા તુજજો	...	...	...	...	૨૧૭—૧૩૭
તુંહી શ્યામ તુંહી શ્યામ	...	...	...	...	૧૧૩—૭૦
તેજો ધડયાં અમ અંગ	...	...	...	...	૪૧—૨૮
થાળે થાળે પ્રસન્ન થાળે	...	...	...	...	૨૦૬—૧૨૮
દયાસિંધુ તારે બારણે	...	...	...	...	૨૧૩—૧૩૧
દશા કરે તે કાઈ નવ કરશે	...	...	...	...	૧૮૦—૧૦૬
દિલદારનાં દર્શન વિના...	...	...	...	...	૧૨૬—૭૯
દીનનો દયાળ છોડી	...	...	...	...	૨૦૫—૧૨૫
દીનાનાથ દયાળ નટવર	...	...	...	...	૨૦૧—૧૨૭
દુનીયાં દોરંગીરે વઠ બહાલપની બાણે નહિ...	...	...	...	...	૧૬૨—૬૬
દુઃખની વાતો દુઃખીયાં બાણે...	...	...	...	...	૧૫૪—૯૪
દુઃખીયાંનો વિસામો રે માડી ત્હારી ઝુંપડી	...	...	...	...	૧૨ — ૯
દૂર દૂર જા ભમરા ! તું દૂર દૂર	...	...	...	...	૬૭—૪૫
દગ રસબર મોરે દિલ...	...	...	...	...	૧૨૦—૭૫
દગ સુચકોરી તુજ દરસન ખાસી	...	...	...	...	૧૪૮—૯૧
ધન્ય ધન્ય અવતાર જગતમાં	...	...	...	...	૮૮—૫૭
ધા મુણીયે રે દુખીયાંની	...	...	...	...	૧૫૮—૬૭
ન જોય પ્રીતિ રૂપ ગુણ ધનને	...	...	...	...	૧૩૧—૮૨
નથી કંજયો બ્રાહ્મણ યાત્રિમાં	...	...	...	...	૧૭૫—૧૦૭

નથી જગતમાં સાચ	૧૮૭-૧૧૨
નથી પ્રેમ નીપજતો કંઈ વાટે કે ધાટે	૧૩૨-૮૨
નયણું મારાં નીતરે	૧૫૭-૯૬
નહિ કર્મની કથા કદાપિ	૧૭૮-૧૦૮
નાચે રસમીનો અલખેલો આવી રંગચારે	૬૯-૪૭
નાહિ બનશે જી પ્રીતિનાં મોતીનું મૂલ્ય	૧૩૦-૮૨
નીંદરડી મારી ક્યાં ખોવાણી રાજ	૧૪૧-૮૭
પખીનો મેજા બેજા	૧૫૬-૫૫
પંડિતાર્ધ પળમાં ચાલી જાય છે	૧૪૨-૮૮
પરધમચી પરધમચી	૧૫-૧૨
પારણીયાં સુનાં સુનાં કંઈ મારા બાલનાં	૭૯-૫૩
પીયુષ પધારે	૧૩૫-૮૪
પૂનમ ચાંદની ખાલી	૪૪-૩૦
પ્રકટ પ્રભુ તુજ ! પ્રકટ પ્રભુતા	૨૧૧-૧૨૯
પ્રભુ અભય દર્શન હરજો	૨૧૦-૧૨૯
પ્રમદા છે પ્રીતિ લાજન	૯૨-૬૯
પ્રિયતમ મારે હૃદય કમળ જેહ સખીરી !	૨૦૮-૧૨૭
પ્રિતિ સુધારસ અજળ રસ	૧૦૦-૬૩
પ્રીતિ પ્રેમ વડું જય જય જયવાણી	૧૧૯-૭૪
પ્રેમનો ખાલો પીએ શુદ્ધ સાન	૧૦૧-૬૪
પ્રેમનો ખાલો પીજોજે	૧૨૧-૭૬
પ્રેમ ધુન ક્યાં ખોઈ	૧૪૩-૮૮
પ્રેમ મીઠો રસ બાવે સહુ પીએજી	૧૦૮-૬૭
પ્રેમી જગમાં જીવો	૧૩૩-૮૩
પુલ મારું પોઢે	૭૮-૫૩
બન્ધુ હો ! સ્મરણ તને કંઈ થાય	૩૦-૨૧
બેડો બાઈ જીડતો તારો	૧૬૦-૯૮
બોલો બોલો બોલો વાણી બોલો	૧૩૮-૮૬

બોલો મારા પ્રેમી પોપટજી બોલ બોલો	૧૩૪—૮૩
બહેનાં કાચલડી ! બોલ મધુર તુજ પેલ્યાં	૭૪—૫૦
બરજક સરોવર ઝુલતું રે	૧૨૩—૭૭
ભર લીળે કટોરા મુલાલલાલ લાલ... ..	૧૨૮—૮૧
ભરી માયા જગતમાં ભારી	૨૦૭—૧૨૬
ભૂરા બ્યોમ વિષે ગિરિરાજ ઝો !	૬૧—૪૨
બોળા મારા રાજજી, બોળાધમાં બાન બૂલ્યા	૧૬૧—૯૮
બોળા ભભરી શીદ મુંઝાયે રે	૧૫૩—૯૪
મંદુલી મળની પેલે તીર	૧૯૯—૧૨૨
મન તું ગમાર થામાં	૧૬૯—૧૦૩
મન માયાના કરનારા રે	૧૮૫—૧૧૧
મનહરનારી ખુશ કરનારી	૫૨—૭૫
મહા મુખકર મનહર વાટિકા	૫૩—૩૫
મસ્તક પર મરણુ ઝઝુમે	૧૮૪—૧૧૧
મારી લાજ તમારે હાથ	૨૦૨—૧૨૩
મિથ્યા માન ધરે શું મુજથી	૧૧૨—૭૦
મીઠા અમીરસે, રસેલી બરેલી ઝો !... ..	૫—૩
મીઠી મીઠી રે નીંદ લ્યો હો માણુ !	૪૮—૩૩
મહારા કેસરબીના કંથ હો !	૧૭—૧૩
મહારાં નમણ્યાંની આજસ રે	૨૧૨—૧૩૦
મહારી કાચલડી બોલે રે મીઠી તું ઝટક પટક	૭૧—૪૮
મહારી હિંદને કાણુ ઉદારે	૧૧—૮
મેંદી પોતું મેંદી પોણું	૧૭૩—૧૦૬
રજકણુમાંથી રત્ન બનાવે	૮૬—૫૬
રમણુ રસિક અવલોકો	૯૬—૬૧
રમ્ય શિશિરની ઉપા ઝળકી રહીર લોલ	૭૫—૫૧
રસિયો ગુંળે મધુકર	૭૮—૪૬
રહી જુદાઈ નહિ	૧૧૫—૭૧

રૂડી ગઢીયાળી રાત	૪૬—૩૨
રૂપેરી શી મોબી રઢી ચંદા	૩૯—૨૭
રે અમે તો માપુડીયાં... ..	૧૨૬—૧૩૩
રે અમે અમળાને માયા બદાવીરે	૮૯—૫૧
રે ભોળા મધુ લાલચી	૬૬—૪૫
લાગ્યો બપે ગગ આ મન કાગો	૧૧૮—૧૩
લાડીકું લલિત મનોહર ધામરે	૯—૬
વખતમર ચેતગેરે	૧૭૧—૧૦૪
વટ સાવિત્રી વ્રત આજ	૯૦—૫૮
વસ કરી વીધે નિહારી	૧૧૪—૭૧
ગજ તળાં પત્ર નું ખેયનો	૩૪—૨૪
વેળા ફરતી છાયડી	૧૮૧—૧૦૯
બદાવમા ! જગ જીયુ વમન્તે	૫૬—૩૭
બદાયા આવો આવો આવો આવો	૨૨—૧૭
બદાલા પધારો મારે મંદિરે લોલ	૧૩૭—૮૫
બદાલા પ્રાણમમા પ્રિયજનને	૧૫૦—૬૨
બદાયા નિરાલ્લે બદારા પ્રાણમરે લોલ	૭૭—૫૨
બદાવી પેયો ને ધનકીપ પડ્યો	૫૧—૩૯
બદાવી સામગ પે રી કાલકડી	૭૨—૪૯
શગળામતને નિમાનો	૨૦૦—૧૨૨
શાખી રયામાની બગિચારી	૮૪—૫૫
શી અતજ છે રમખૂમી	૧૭૬—૧૦૦
મુજ સર્ગમા વમનારી	૧૧૮—૧૦૩
મુ નટનર વમત	૫૫—૩૬
મેય મરે છે મને	૧૧૭—૧૦૨
રયાણી મુરત મધુણી	૧૪૧—૯૦
પવણ પડે કોનું ગુણીય ગાન	૩૨—૨૨
મખી નેલે મોદ મદિગ ખેપો	૧૪૦—૮૭

સખી જોને વિચરે છે...	...	...	...	...	...	૧૫૧—૯૩
સખીરી મોહન મંત્રની તાન	...	...	...	...	...	૨૩—૨૩
સખીરે ! ધસમસ્માં કહો ક્યાં જવાય ?	...	...	...	...	...	૧૪૯—૯૨
મગુણુ એ બ્રહ્મ સમાં સાકાર	...	...	...	...	...	૪ — ૨
સગ્ને સેવા સ્વદેશની બાઈ	...	...	...	...	...	૧૯—૧૪
સહીયર શાણી ઉમંગ આણી	...	...	...	...	...	૯૧—૫૯
સકેલી વૃત્તિને	...	...	...	...	...	૧૯૯—૧૧૯
સતી મિલેશ્વરી સંસારનો શૃંગાર આશા	...	...	...	...	...	૧૬૩—૧૦૦
સંતાન મન ભરીયાં મળજોરે...	...	...	...	...	...	૨૦—૧૫
સંતાન સમુ સુખ	...	...	...	...	...	૮૧—૫૪
સાચી બાલમ દુનિયામાં	...	...	...	...	...	૧૪૪—૯૯
સાધક શરા જે છતો તો મનરિપુ	...	...	...	...	...	૧૯૫—૧૧૮
સુખીપાને સુખદાતા સુંદર	...	...	...	...	...	૨૯—૨૦
ગુભટ શરા પૂરા સેનાની	...	...	...	...	...	૧૬—૧૨
સોને મહયા સુખપાલ...	...	...	...	...	...	૯૩—૫૯
સોનેરી ગો સુરજ ઉગીયો વ્યોમે	...	...	...	...	...	૫૪—૩૬
રઘુદા જગતમાં રાક્ષસી મોટી	...	...	...	...	...	૧૯૦—૧૧૪
રિમતભરી મહાશ્વરી નિરંતર...	...	...	...	...	...	૮૭—૫૭
સ્વજનના શુદ્ધ સાચા	...	...	...	...	...	૮૩—૫૫
સ્વમ વસંત આ !	...	...	...	...	...	૨૫—૧૮
સ્વર્ગીય સંગીત રમ્ય મચ્યું વાહ	...	...	...	...	...	૨૭—૧૯
હારે મ્હને ઝેરી નાગોયે કંઈ દીધા...	...	...	...	...	...	૧૧૭—૭૩
હારે સખી નીતિ શૃંગાર	...	...	...	...	...	૧૭૦—૧૦૪
હું વાંટું તનમન ધન	...	...	...	...	...	૧૧૬—૭૨
હે ચિત્ત વિકરાળ	...	...	...	...	...	૧૯૧—૧૧૫
હે મન ભમરા હૃદય કમળમાં	...	...	...	...	...	૧૯૩—૧૧૬
હો પ્યારા ! ભરિયાં પ્રેમ તજાવ	...	...	...	...	...	૧૨૪—૭૮
હો મૃદુલ મધુર મન ભર ઉર	...	...	...	...	...	૨૬—૧૯

સંગીત મંજરી.

૧

કર પ્રભુને હું પ્રણામ, સંપૂર્ણ પ્રેમ ધરીરે પ્રભુ—કરૂં
અચલ અગોચર ત્રિભુવન વ્યાપક પ્રભુ છે અંતર્યામ,
તુજ યગ મહિમા ગુણ ગાવાને વાણી પામે વિરામ,
મતિ નહિં આલે જરીરે પ્રભુ—કરૂં

^૧અનુગ્રહથી અવગુણ ન જીવે કરૂણા માગનામ,
શુભ તણા પગિપાલક જાણુ રાખી ચિત્તમાં હામ,
ભવથી જાડ તરીરે પ્રભુ—કરૂં

અગણિત મે અપરાધ ક્રીધા છે નવ પામું કહીં હામ,
અતિ કરૂણા પ્રભુ કરી મુજ ઉપર આપે અવિચળ ધામ,
ધીરજ ધાડ ખરીરે પ્રભુ—કરૂં

સૃષ્ટિ તણી રચના રચી પોતે ^૨પૃથક્ રહ્યા નિષ્કામ,
લક્ષિત ધર્મી ભગવત પમાશે દાસ હું જાણુ આમ,
અતિ મત્તા પ્રમરીરે પ્રભુ—કરૂં

મર્વ કાલ હું શરણ તમારે અન્ય નહિં વિદ્યામ,
ઐહિકામુખિક મુખ આપી સદગ કગે ગુલ કામ,
કરૂણા પૂર્ણ કરીરે પ્રભુ—કરૂં

ભોજાનાથ માગનામ.

૨

જય રઘુનંદન ! વિભુ ! કર વંદન—ધ્રુવ૦

વેદ નિવેદિત જોડે અનેક નું

મંગલ નું મનરંજન— જય૦

શેષ રહિત સંપૂર્ણ સ્વરૂપ નું

પુરૂષ પુરાણિક કુંદન !— જય૦

ભવ દુઃખ ભંજન ! અધનું અંજન !

શીતળ નું રસસ્થંદન— જય૦

શ્રવિત.

૩

આલો આલેલી (૨) ભુવનેશ્વરીનાં, સદુ મળીને દરશન કરીએ,

દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, મૂર્તિ માગી અંતર ધરીએ;

ભાવ ધરી બે પૂજન કરીએ તો ભવ ત્રિધુથી તરીએ;

ચુવા અંદન કુમકુમ કેસર અરચન કરીને મન ઠરીએ,

અગ્નિલ ગુહાલક્ષ્મી પુષ્પ માળથી માને વધાવી મંદીર લરીએ—

આલો આલેલી૦

(અંગી: મૌખિક મંદીર.)

સ્મરણાર્થે.

સગુણ એકમય સુખ સીકારુ ગુણુ મુજ માત તાતને પાય,

જનની જનકના ચરણ શરણથી જનમ મરણ ભય બાય—

નરું મુજ માત તાતને પાય૦ ધ્રુવ.

અમી ભરીએ વત્તલતાનાં સ્નાનને મુખે દુરનાર,
 સિમતમય મધુરાં દુધમલ બાલકને હોલપના ગીત ગાય
 નમું મુજ મોજિતાતને પાય—સગુણ
 હાલ તણા 'વિનિમયના બળથી સંજો સંજો સંજો,
 એ મુખ સાધનની મેવાનું લુલાય ક્યમ સંજો સંજો,
 નમું મુજ માત તાતને પાય—સગુણ
 વનિત.

૫

મીઠા અમીરસે, રસેલી, ભરેલી ઝો! કવિવરોની મોરલી,
 બેની તારા મધુર મજુલ ગાને અમઉર રમખસ કરી જાને;
 ઉડેશ તુમ ગૃહ હૃદય પ્રાન્તોમાંથી—
 હજવે બેની, દિવ્યરમ ધાર રેલી જાને;
 તાપે તપેલાં હેડાં આ અમ, બળ્યાં બળ્યા યર્ધ રહ્યાં,
 હૃદય તાપ સમાવવા રસદ બેની—
 હજુ હજુ હલકી, મુખદ અમોઘ શાન્તિ વરગી જાને;
 મરલાં, તરલાં,
 ગંભીરાં ગાણાં ગાને,
 વિભુની વિશુદ્ધિ વાને,
 પયમના મુર પુરી—
 પાંચેને રમે છાને;
 લળી લળીને બેન વિનયું, તું સરલ રસ ધારે રેલજે,
 લાલિત્ય ભર્યા મુખડેથી હૃદયનાં પટ ખોલજે;

“રસ” “રસ” કરી જળે;

ના શ્રમસાધ્ય રસ વરસતી,

બેની બબેલાં, ઝબેલાં તૃપિત હેયાને,

શ્રમિત કરવાની ઘડી નથી;

વહેલી વહેલી ધગતી ધરતીને શીતળ, રસજ કરી જળે,

પછી ગમે તેમ વરસજે,

નહિં તો બેહેની તારા અનેરા અમૃતની

અરસજ હૃદયે અવગણના થઈ જશે.

તુજ વરસણું મિથ્યા થશે, હૃડાં તલસતાં રહી જશે;

અરજ ઉદે ધરી બની, તૃપિતની પિપાસા ટાળી જળે;

ઉડેરા તુજ ગૂંઠ હૃદયપ્રાન્તોમાંથી દિવ્યરસ ધાર રેલી જળે.

માણેલાલ કાળીદાસ બદ.

૬

જય ગંગલ પ્રિય જન્મ ભૂમિનું ગજાવિયે.—ધ્રુવ.

રઘુવીર સમ વિરલ વીર, ભારતી મુલત મુખીર,

ઉર સમુદ્રને હિમાલયે ઉછાળિયે:—

જય ૦

જનની જંગ હુડીયે, ઝનુની રંગ ઝીલીએ,

આત્મ-બળ-ઉભસથી બધું ઉભાળીએ:—

જય ૦

સલ્ય અર્થ નજજ યાઓ, વિજય વાવટો ઉઠાઓ,

વીર ધર્મથી ધરા સદા ધુળવીએ:—

જય ૦

સત્યથી સત્યવાય સ્વત્વ, સમજીએ થઈ પ્રવૃત્ત,

ધૂમિયે ઝૂમી જંગ તો મચાવીએ:—

જય ૦

સૂતાળ ફેડી ફેડીએ હડી જડે ઉખેડીએ,

દોર ને દમામ દેશનો જમાવીએ:—

જય ૦

રિધતિ સમય સ્વીકારિયે પ્રવૃત્તિ યજ્ઞ યોજીએ,
 જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોગીએ:- જય૦
 માત દીન દુલાય છે, સપુત! પીડા પિછાનીએ,
 દુધ દીપાવિયે ઉમંગને વધાવીએ:- જય૦
 દેશ-સેવના સ્વધર્મ, અન્ય ન કર્તવ્ય કર્મ,
 આત્મ ભાવથી બધું પ્રભુમય પિછાનીએ.- જય૦
 યક્ષિત.

૭

ગુણવંતી ગુજરાત, અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!
 નમિયે નમિયે માત! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત!-(ધ્રુવ.)
 મોઘેરા તુજ મણિમંડપમાં આ સૂકી રહ્યાં અમ રીશ:
 માત મીઠી! તુજ ચરણ પડીને માગિયે ગુલ આશિષ!-
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૧
 મીઠી મનોહર વાડી આ ત્હારી નંદનવન રી અમોલ;
 રસ ફુલડાં વીણતાં વીણતાં ત્યાં કરિયે નિત્ય કલોલ!-
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૨
 સંત 'મહંત અનંત વીરોની ંહાલી અમારી માત!
 જય જય કરવા ત્હારી જગતમાં અર્પણ કરિયે જાત!-
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૩
 જાડા ઘોર અરણ્ય વિષે કે સુંદર ઉપવન માંય:
 દેશ વિદેશ અહોનિશ અંતર એક જ ત્હારી છાંય!-
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૪
 સરસરિતા રમણર અમીઝરણાં, રત્નાકર ભરપૂર:
 પુણ્ય ભૂમી ક્ષણ ફૂલ ઝંઝૂની, માત રમે અમ ઉર!
 અમારી ગુણવંતી ગુજરાત! ૫

હિન્દુ સુમલમિન. પારત્રી મર્વે, માત ! અમે તુજ બાળ :
અંગ ઉમગ ભરી નવરંગે કરિયે સેવા મહુ કાળ !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૬

ઉર પ્રભાત મમાં અજવાળી, ટાળી દે અધાર !
એક સ્વરે સહુ ગગન ગજવતો કરિયે જયજયકાર !—

અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! .

નમિયે નમિયે માત ! અમારી ગુણવંતી ગુજરાત ! ૭

અ. ૦ ૬૦ અખંડા. .

૮

છે અજબ પ્રાંત ગુજરાત પાદશાહ ! શી રીતે વરણાય ?
શી રીતે વરણાય ? શાહ ! સુખથી તે નવ દહેવાય— ૯૦

નદી ઝરણ સુંદર વૃક્ષોથી વનની છે શોભાય,
અદ્ભુત ધન ભંડાર ભર્યા જ્યાં કુબેર હારી જાય;
સુવર્ણથી ભરપૂર પહાડ જ્યાં અતિ વિશ્વે વખણાય,
જમીન રસકસથી ખસ પૂરી જોતાં મન લોભાય— ૯૦
(ગજવતી: કમળધેન્ધા.)

૯

લાડીલું લલિત મનોહર ધામ રે
ટોલે બહાલું વતન ઉદે;
ઘેલું ગોંડલ શું મુજ સુરગ્રામ રે
ગરલું ગોમંડળ રૂડું ધામ રે— ૯૧
બહાલાં જ્યાં માત પિતાનાં બાલપણનાં બંધુ જ્યાં
ત્યાં તો પહેલા અમ પ્રીતિ પ્રણામ રે— ૯૨

વસમી પૂજા, વળે વિમામા, સ્મરતા ચમકાર સ્ફુરે ન્યાં
ત્યાં તો કરીએ અમ સ્મર કુરબાન રે- ૨૦૬૦

देव दपती पाण्डव गजवी रक रमे त्यां
त्या ते विलसत अभाग हाम दे- ॥३॥

भीष्टे भीष्टे मानव गणतां हुँया तो दुस्त्री पडता त्या
त्यां तो उछणे आत्मन अलिखम दे- २६०

ધેડી ઝોપાજકનાના હાણા હાના હાણા જેવા
 ત્યા તો થનગન નાથે પ્રાપ્ત રે- ૫૬૦

५३२

13

એ ભૂમિ અમારી, મૈયા અમારી દોષ્ટુ અર કહેશે નિઃશી
ન ૬૮ ડિ.વ.૧'

એ સ્વદેશ માટે ડો રાધેજી પ્રાણ આપી દેડે નહીં
ન ચાલુ બેનવા' - એ ભુનિં

ਪਰਾਧੀਨ ਖਾਨਾ ਟਪੜਾ ਨਹੀਂ ਟੁਕ ਪਏ ਗਿਰ ਗਏ ਲਗੀ।
 ਲਗੂ ਚਾਹੀ ਮਨੁ

શુભામ કાન્દ કાવ્ય પત્રી દિન કાળ નામે રી
વાયુ મથી નરવુ' - એ ભુમિ.

શકે ન કાર્ય કરીએ । જાઁ મનઃ સૂઝ મુખ હજી ન ખીટી
હાથે શા મરેલા ।

૧૫૭૭માં ઉછર્યા તે કાલે કુળે બળેથી ક્યાં ઉકળી ?
 હાથે શાં કહેણું ?-એ ભૂમિ
 નથી રાંકડા, નથી ગાયલા, નથી રહેવા નિત દાસ મુજલા
 ક્યમ ગાણ ન કહીએ ?
 છઉં સ્વધર્મ રંગી, સ્વકર્મ મંગી, સ્વદેશ જંગી, પ્રેમે લિજ્યા
 હરિ એકજ હૃદયે-એ ભૂમિ
 દરિયાય મુવ.

૧૨

મારી હિન્દને કોણ ઉદારે,
 કોણ કોણ એને ઉર ધારે રે!- મારી
 કળી કળે કલહમાં અડપી,
 દુઃખ ભળે ચોપાસે અડપી,
 કોણ ઉગારે-મારી ગયાં એ પાર ઉતારે ?- મારી
 કામ સસ કે શાન્ત નાભ્યાં
 શૂરવીર-પ્રયત્ન ન કાવ્યા
 કઈ રીતે રે-અમ અમૃત કળા અહિં ઠારે- મારી
 બળ બુદ્ધિ પ્રભાવ પ્રપંચ,
 નહિં નહિં નહિં આલ્યાં રંગ,
 હરિ હાર્યા રે! હવે અરિ વધતા કો નિવારે ?- મારી
 આશા દળ વાદળ વિખર્યા
 ભાવી ભંગી તરંગી એ વિકર્યા
 વૈરાગ્ય રે જડ ધાલી નિરાશા પિકારે!- મારી

હવે ક્યાં જઈએ? ક્યાં રહીએ?

કેાનું શરણ મળજા જઈ લઈએ?

સુખ મુંગેરે! શું મહેલું મંકટ વિણ આરે?— મારીં

આ પછી મસાર અસાર,

ક્યમ લાગે ન લવણુ શુ ખાર?

જન છાંટે રે નિજ ધર્મ ન શું અવિચારે— મારીં

દક્ષિણા ધ્રુવ

૧૨

માડીની ઝુંપડી.

દુખિયાંનો વિસામો રે, માડી ત્હારી ઝુંપડી,
રણુ વગડાનો છાંયોરે, આંધળિયાંની લાકડી—

કુંજનિકુંજે લચી વણરી, નિર્જરિયાં નતાય,
વિમળ કમલ દલ પર પંખીડાં બ્રહ્મલીલાને ગાય.

ગટીયાળી એ વાડીરે, મોહવતી જે ઝુંપડી,
આજે ખાવા ધાતીરે, નિર્જન રણમાં ઝુંપડી—દુખિયાં

ધર્મ કર્મ રસકસ લુટાયુ. મર ઘરવખરી રીર,
છતી સંતતિ મત્ત લુટાયુ, ખેંચાયાં તુલ્લ ચીં.

લુટાતી એ માડીરે, ખાલી ત્હારી ઝુંપડી,
ખાલી તોયે મ્હારીરે, માડી ત્હારી ઝુંપડી—દુખિયાં

ધન કપી ખેતર મૂકવીઆં, દવ પ્રેયો આપામ,
રાતી વિભુની આંખડી દેખી, પંખીડાં પામે ત્રાસ:

તેને મોઝે સ્હાવીરે, માડી ત્હારી ઝુંપડી,
પોપણીઆં થી પાતીરે, આઁતી લડી રાખડી—દુખિયાં

વન વીંઠ્યા નીચાણે નઘળા, અવગ પડ્યા તુજ ગાળ,
ઠામ ઠર્યાને હરધૃત કરીને, રણ વગડે દે માન,

અંદે કાવા ધાતીરે, નેન માતા ગડી,

શાંતી યથે યાતીરે માડી તારી કૃપડી—દુખિયાં

થાપ કણ ગાજે વન વન વાજ, તુજ બાવુડા પાખ,

પણ સુખ દુખના વહાણ લેવા, ઝરતી તુજ પગ આખ,

અને તુ સ વન્તીરે, માતા મહારી દુખળી,

પ્રભુનો પવ દાખરતીરે, માડી તારી કૃપડી—દુખિયાં

તુજ ભવન અમ તુજ મર્મન્વ, તુજ મુધાનો માગ,

મૂર્તિમતી વતસલતા દેવી, તુ મુન્ન વાગતુ હાર

નદનવન શી બહારીરે, અમને તારી કૃપડી

જન્મભમી ત્રત પાગીરે, ગણગારીનુ કૃપડી—દુખિયાં

કાળાઈ અ પદલ

૧૩

કર્ણધેલો વાવેલો એ આજે—રમે રાજે ।

કેમરિયા ડગી વાધા વાટી ધરી માગ પેચી એ તોરશી ।

દેડે ડટાડી વ્યારે કેમૂડીએ થાગે હૃદય રિપુ પેશી ।

ખડગ એલે દાવે રમેચી કર્ણધેલો

ધિનિ કિટ ધિનિ કિટ વિકટમા પ્રકટ પખાજ ગી ગાજે ।

તીન ત્ર બાણુ નગાડ ગરગડે ઘેરે ઘેરે એ અવાજે ।

ધિ જાણુ શુ મગવાનુ આવે । કર્ણધેલો

‘દિયો દિયો દિયો દિયો’ હોઝરોએ તુરક તુ-પશો લગાડે

જય જય જય જગદળ જયધ્વાનિ ! હરહર ! નાદે જગાડે

લંકે વોકવોકે લગાડે કર્ણધેલો

વકર્યાં વાઘેલા શા વાઘ ! કાટી આળ ' મોળ કી મધળા મળકયા !
 બાદલ જાગ્યા ! ચોકયા હંઈ આવડા ! પરમાર જાણા ગુ પલકયા !
 ખૂની ખૂન ટપકત ઝગકયા... કાલેઘેલાં

દિવસ ૫ મુ

૧૪

કેમ હેંદુ' ના કુલે સિપાહી ? છાતી સવા ગજ ઉચી નાચે ?
 રહે વિચરતાં—

શૂરી વાજા મુર લલકારે
 ચઢતી બુઆળ પ્રભાળ લાવે ! મિ'ધુડા ઉચરતા !

આદળ હુચઢળ પગના પડઘા
 ઘોર ગગન પટ લેદાવે,—
 કૃત્ર કરતા !

તોપ ગાડી ઘડઘડાટ કરતી,
 ચડી ઉતરી રિપુ ચમકાવે !

ખૂળ ધુમ તા !..... કેમ ન હેંદુ ?

અસિ, ફરમી, લાલાની હારે
 દિગંબરી વૃત્તિ દમકાવે

મંગીત મદિત આ !

રંગબેર ગી ધત્ત પતાકા
 ખનિલ લહરી ગુ ઝાલાવે !

આહતી જ્ય ચિત્ત આ !—કેમ ન હેંદુ ?

લડવું છે નહિં વેર વાગવા,
 મુલક મેળવી કુલાવા,

નજાગેને દગીને !

દેશનો પ્રેમ લક્ષિત નૃપની	
બીજા સ્વાતંત્ર્ય તું દે શીખવી.....	મુલત૮૦
જ પ એક મ પ એક દિલડું	
રાજ્ય રેયતનુ સમજ સુખડું	મુલત૮૦
દેશ મર ખરો કર્યો ત્યારે	
સઠળ જન ગાણુ એહુ ધારે.....	મુલત૮૦
ઝડપ ડગ લરો ! વાઘ શૂરાં	
વબડો ! જમ લહી પૂરાંછ.....	મુલત૮૦
દનિયાત્ર મુવ	

હરિ હરિએ લડવું લહું મરવું !

સ્વદેશાર્થે લડવું હાવાં !

રણરંગ રમીને...

કેમ ન હેડું

દગિલાલ ધ્રુવ.

૧૫

પરધમચી પરધમચી પરધમ તારી કડકાવ.

તલપે હુઈડું અમ થરરરર અરિદળને ચડકાવ !—પરધમચીં,

ખંત્રીવાળા રઢિયાળા મુર શૂરી લલકાર

જન્મ જળકે ! જન્મ જળકે ! હિતુ હરખે સરદાર !—પરધમચીં

રણસિંગી ઉછરંગી બઠજંગી બહુ બોલ

રિપુદળના મદગળતા બળ પડકા ખટ બોલ !—પરધમચીં

સુસમાને મળી આને દળ દળવું દુશ્મન

હિત ગરવું ચિત્ત ધરવું નૃપ ભક્તિ લરી મન !—પરધમચીં

દગિલાલ ધ્રુવ.

૧૬

સુભટ શૂરા પૂરા સેનાની !.....

ગજવ રણનાદ અજળ તાની.....

ધ્રુવં

બાજવ દિગ્વિજય દિશા દશમાં

રેયત સજ સિખંદિ સહુ વશમાં..... સુભટં

રાજ્ય હિત પ્રજાનું હિત એક છે :

ન કંઈ કલ્યાણ રહે બુજવે.....

સુભટં

કહેણ કહેવરાવ ઘર ઘરમાં

બહેણ બહેવરાવ નરે નરમાં.....

સુભટં

દેશનો પ્રેમ લક્ષિત નૃપની
 ખીજ સ્વાતંત્ર્ય તું દે શીખવી..... મુલટ૦
 જ'પ એક સંપ એક દિલડું
 રાજ્ય રેચતનું સમજ સુખડું..... મુલટ૦
 દેશ ગર ખરો કર્યો ત્યારે
 સકળ જન આણુ એહ ધારે..... મુલટ૦
 ઝડપ ડગ ભરો ! વાઘ શૂરાં
 વળગો ! જસ લહી પૂરાંછ..... મુલટ૦
હર્ષિલાલ ક્રુવ

૧૭

મહારા કેસર ભીના કંથ હો ! સિધાવોછ રણવાટ :
 આભ ધૂળે, ધરણી ધમધમે રાજ ! ઘેરા ઘેરે શંખનાદ :
 હુન્હુભિ ખોલે મહારાજના, હો ! આમન્તના જ્યવાદ મહારાજ
 આંગણુ રણધ્વજ શેપિયા હો ! કુંજર ડાલે દ્વાર :
 બંદી જનોની બિરદાવલી હો ! ગાજે ગઢ મોઝાર : મહારાજ
 પૂર પડે, દેશ ફૂળતા હો ! ડગમગતી મહોલ્લાત :
 કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ ! એક અખડિત ભાત : મહારાજ
 નાથ ! મહોડા રણ ઘોડલેરે, હું ઘેર રહી ગૂંધીશ :
 બખ્તર વજની સાંકળી : હો ! ભર રણમાં પાઠવીશ : મહારાજ
 સંગ દેશે તો સાજ સજ્જ હો ! માથે ધરૂ રણમહોડ :
 ખડગને માંડવ ખેલવાં, મહારે રણ લીલાના કોડ : મહારાજ
 આવતાં ઝાલીશ બાણેને હો ! ઢાલે વાળીશ ઘાવ :
 ઢાલ કુટયે મહારા ઉરમાં, રાજ ! ઝીલીશ દુરમનના દાવ : મહારાજ

એક વાટ રણવાસનીરે. ગીજી સિંહાનન વાટ :
 ત્રીજી વાટ શોણિતની અરિતે હો ચૂરના સ્નાનનો ઘાટ : મહારા
 જય કલગી એ વળજો, પ્રીતમ ! લીજશું ફાગે ચીર :
 નહિં તો વીરને આશ્રમ મળજું હો ! મુર ગંગાને તીર ; મહારા.
 મજમુગટ રણ રાજવી ! હો રણ વેલા ! રણ ધીર !
 અધીરો ઘોડીલો યનગને, નાથ ! વાધો રણે, માહાવીર !

ના. દ. કવિ.

૧૮

ધુમેજી ધુમે ઉમંગે-રમે રંગે રમીલા
 ઝુમેજી ઝુમેજી જંગે પ્રસંગે હોંમીલા— ધુમેજી
 આર્યો તણું ઉત્તમજ પદ વિપદે ન વિલાવો !
 અદકું એ અદકું ખીલો લહોજ એવો લાવો—ધુમેજી
 ધર્મ ક્ષેત્રે, રણક્ષેત્રે, દાનક્ષેત્રે, એ ધવાયા !
 હરિશ્ચન્દ્રે, રામચન્દ્રે કર્ણ શિખી વખણાયા—ધુમેજી
 એ સો જાંધુ તમ, સદગુણ એ હૃદયે રાખાયા,
 પુણ્ય ક્ષેત્ર એ જૂમી લરતની મહામાયા—ધુમેજી
 હરિલાલ મુવ.

૧૯

સત્તે સેવા સ્વદેશની ભાઈરે
 સિદ્ધિ એનાથી સઘળી... મુ
 એહ સેવાથી ફળ અતુલિત મળશે,
 ટળશે ઉપાધિ અપાય,

અરુણ ઉદય ઉજ્જવળ ઝળહળશેરે,
મળશે તિમિર સમુદાયરે....સિદ્ધિ૦

બહેમયવન છિન્ન લિન્ન કરેરે
તન મન દિન રાત,

આસુરી માયાથી મૂઝાં ઢળીરે,
વાળશેા એથી અઘાટરે....સિદ્ધિ૦

વાછરૂ વીલાં દયામણીરે
ગુણી ગરીબ આ ગાય !

હરિ હરિ શરણ કવણુ ઝહેરે
ભૂમી ભરત મેંચાયરે...સિદ્ધિ૦

હરિલાલ દુવ.

૨૦

મંતન મન ભરિયાં મળજેરે :

અંતરને મંદિર-નિરંતર-અંતરને મંદિર:—ધ્રુવ૦

મોહ મેઘલી માંહી શોચને બળબળતે બપોર,
નિરંતર, બળબળતે બપોર

ઉજ્જવલિયાં ચન્દનિયાં જેવાં, મીઠાં મહેરામણિયાં
જન મળજેરે—અંતરને મંદિર—સંતન૦

આજકાલની અજબ ધૂનમાં ઓર દોરને ખેલ,
નિરંતર, ઓર દોરને ખેલ;

નેહ ભર્યા નન્દનિયા જેવાં, સાચાં સજ્જનિયાં
આવી મળજેરે, અંતરને મંદિર—સંતન૦

માયાવી કાયાની કફની પ્રકટે પ્રભુ અવતાર,
 નિરંતર પ્રકટે પ્રભુ અવતાર ;
 આત્મદાન વીર જગ અજવાળે, મહાજનિયાં મળજોરે,
 અંતરને મંદિર—સંતન૦
 જવલંત પ્રભુ આ દેશ જગાવી દેવ બને મનુદેવ
 નિરંતર દેવ બને મનુદેવ,
 કુમકુમને પગલે પાવનિયાં એવાં પ્રભુજનિયાં
 જોતાં વળજોરે. અંતરને મંદિર—સંતન૦
 આત્મોજસ્ જોહો ! ઝળહળિયાં અમ હૈયાને હીર,
 નિરંતર અમ હૈયાને હીર ;
 તાંતણિયે બધનિયાં બાંધે, એવાં સંતનિયાં
 પ્રક્ર મેઝવજોરે. અંતરને મંદિર—મંતન૦

અક્ષિત

પ્રેમ વાટિકા ઝરણુમાં ગીતીનીરે ન્હાઈ
સાસેશ્વરને પૂજતાં પ્રભુતા રહે પથરાઈ;
પ્રભુતામાં, પ્રભુતામાં
જગ ભુલશું રસપ્રભુતામાં !

ના. દ. કવિ.

૨૨

ઠહાલાં આવો, આવો, આવો, આવો, આવો આપણે ઘેર !
માગું, આવો, આવો, આવો, આવો, આવો આપણે ઘેર.
ઘર જેવું મીઠું નહિં અવનિમાં કેા સ્થાન !
ઘરપત્ની ઘરખાળકેા છતાં નહિં ઘર રાત !

ગોટા તાત કરેા હવે મહેર !

ચાલે કેર ! છુવ્યુ ઝેર !...ઠહાલાં

મલિય કર રતણ મદ.

૨૩

અમે તો સદાય રમતા રામ :

અમારો ધર્મ એજ આરામ !

અમે

પ્રહ્લ્લાર્ચનું તેજ અમેમાં ઝગમગતા ઝળકાવે રામ :

સંતસંગથી પંથ સત્યને

પળતાં ઉર ઉછળે અલિરામ...

અમે

વિચારમાં કેામળ : આચારે કઠોર થાવાનો અભ્યાસ ;

સ્વજનસમાં સઉને રહાવાં

રહાવાં, સંસાર તણેા એ સાર...

અમે

હલિત.

૨૪

અમે ભેગિયોનાં બાળ !

ગેરૂં ધરીને ધરાવશું, પીને પાઈ દઈશું કાળ... અમે
 ઘોળ્યા આંદાને ઘોળ્યા સૂર્યને, ઘોળ્યા દીવસ ને રાત,
 ઘોળી ઘોળીને સોમ સારંથો, છલકે આ અમ પાત્ર :
 પાત્ર ધર્તું મુખ જગતને...અમે

શોકને મોહ સરી પડ્યાં, લાધ્યાં સ્નેહ ને કલ્યાણ,
 ઝોળી ભરી ભરી લાવીએ અમને આખવાની આણુ :
 થાળ ભરી જગ પાઠવ્યા.... અમે

ગિરિ ગિરિનાં કણુ સંઘર્ષી, સોંપ્યાં મનુને સમાજ;
 કોઈએ રચ્યાં રક્ષણ દેહનાં, કોઈએ પ્રાણુ કેરો સાજ;
 ઉત્સવ ભેધને આનંદીએ...અમે
 ના. દ. કવિ.

૨૫

સ્વપ્ન વસંત આ :

મકટી રહે પ્રણય વિભુતા...સ્વપ્ન

અકળ અગમ્ય અનહદ રમ્ય

સ્મિતભર છાઈ સુંદરતા !...સ્વપ્ન

પ્રિયજન સંગ રંગ અનંત

રસ રેલાય સંગીતના !... સ્વપ્ન

લલિત.

હો ! મૃદુલ મધુર મન ભર ઉર
 અલખ વેણુ વાળે રે, સ્નેહ સાળે રે !—હો૦
 ગાળે મંજુલ અવાજ, ડોલે પડછંદ રાજ,
 ઉર કલાપ ખીલે રે, જ્યોતિ ઝીલે રે !—હો૦
 કિંકિણી પ્રભુ-પ્રણામ વાય, સ્મિત-વિલાસ વદન સ્હાય
 બાલ મયૂર નાચે રે, રસિક રાચે રે !—હો૦
 બાલિકા-બટુ સહચાર, રેલે કૌમાર-રાસ
 દમ્પતી વિલાસે રે, સ્વર્ગ રાળે રે !—હો૦

લલિતાં.

સ્વર્ગીય સંગીત રમ્ય મધ્યું આ !
 મધુર મંજુલ સૂર બર્ણું ! વાહ !... મુવ૦
 ખરજ પંચમ ટીપ તણા સૂર
 છેડે દર્દુર મયૂર કોકિલ;
 ઝરમર ઝરમર પ્લુત સમ રવમાં
 વ્યાપી ઝોર ધ્વનિ અનહદ રહે ! વાહ !....સ્વર્ગીય૦
 સ્પૃષ્ટિણાં સૌદર્ય કુંજ મંહિં
 બળે દૂર કેઈ અગમ્ય બંસી;
 વાસુ નયવ્યા રસ પડદાની,
 ઘુઘરીઓ ઘમકીજ રહી ! વાહ !.... સ્વર્ગીય૦
 અનંતતાના પડદા પાછળ

વિધિ તળલચીના કર આગળ
 ગૂઢ તાલથી મૃદંગ ચંચળ
 ચેતવતું ગાણ જ રહે ! વાહ.... સ્વર્ગીય૦
 સહિત.

૨૮

ઉપાવણુ ચિત્તમાંહી પ્રીત છે સંગીત સદા,
 પરમ પવિત્ર મોહ મિત્ર છે ખચીત સદા....ધ્રુવ૦
 લેના ત્રય ગ્રામ સુખધામ દે આરામ અતિ,
 એકવીશ મૂર્છના તણી રસિક રીત સદા.... ઉપાવણુ૦
 શ્રુતિદ્વય વિષે શાંતિ દાન દે મહાન ખની,
 શ્રુતિ સમ પ્રદા જાન દે કરી અલીત સદા....ઉપાવણુ૦
 સદા સ્વર સસના સમૂહથી વિમોહ કરે,
 જહાં ત્રય જાતિ શાંતિ રૂપ પ્રદાહીત સદા...ઉપાવણુ૦
 ભરે ખટરાગ અનુરાગ સર્વ જાગ માંહિ,
 બન્યો ખડ લાગ્ય તે સંગીત સંગ પ્રીત સદા....ઉપાવણુ૦
 નયુરામ.

૨૯

સુખીયાને સુખદાતા સુંદર દે વિનોદ દુઃખી જનને,
 મન્મથ દૂત મોદતું મંદિર ક્ષણમાં ખેંચે મનને,
 તનને તૃપ્ત કરે,
 રૂપાણુ ગાયન ગ્લાનિ હરે.

નયુરામ.

બન્ધુ હો ! સ્મરણ તને કંઈ થાય,
 એકદા સમી સાંજની માંદા ;
 સિન્ધુ કંઈ મન્દ ગાન કરી ગાય,
 શિલાપર પ્રેમ થકી પછડાય.
 શ્રવણ નવ ધરિયું મહેં એ ગાન,
 હૃદય લય પામ્યું બીજે સ્થાન ;
 ઉદધિ પણ તણને નિજ રવતાન,
 સ્તબ્ધ બની સુણતો ધરીને ધ્યાન.

દિવ્ય મધુરતાથી ભરી લહરી લઈ દહેરાય,
 ગાન સરિત ઉપની તુજ કંઠથી અમૃતસિન્ધુ ભણી ધાય ;

એવી એ સરિતા જ્યાં ઉભરાઈ,
 સિન્ધુ પણ ઉભો સુણવા આહી...બન્ધુ હો !

તુટી પડતો જળ ધોધ મહાન,
 ગળવતો 'અવિરત ઉજ્જવળ ગાન,
 નચવતો અણુગણ જળકણ જ્યાંહિં,
 પરાવી રવિ નિજ અંશુલિ ત્યાંહિં;
 તરતાં મૂકે શુંથી અનેક

ઈન્દ્ર ધનુ રંગ રસીલાં છેક,—

એવા રંગે રંગિયા નાચે જળ કણ જેમ,
 અનુપમ મંજુલ તુજ ગાન તણા સ્વર અમકંતા તેમ;
 કેમ કરી વણ્યાં એ તે જાય ?

હૃદય પટ એ રંગે રંગે રંગાય...બન્ધુ હો !

નરસિંહરાવ.

એક વાર ફરી ગા તું સખા ! (૨)
 ગા તું સખા ! એહ ગા ! તું સખા !
 રસિહું, કુમળું, ગીત મીઠહડું,
 વાર એક ફરી ગા તું સખા !
 લલિત લતા પરિમળ યૌવનમદિ,
 ગીત ભલે ન સુણ્ય કદી;
 અધિર હૃદય ધડકિત પ્રતિપદ તુજ,
 આ કોઈ કાંઈ વિભાવ મુદા !...એકવાર૦
 રમણી ઝરણી ઉજ્જવળ વરણી,
 ક્ષણ ન હરે પીવા એ સુધા;
 આ હરણી પરવશ બંધાઈ,
 તાનતંતુથી લેહે સદા !...એકવાર૦
 કાં અચકે, ખચકે, ચળકે નહિં
 નિરખી ચંદા પ્રાણ પ્રભા ?
 ગાન વિરમ ના રમણ રમિક તવ,
 હરિ હરિ તાકી તે જો તું આ !—એક વાર૦
હરિશાલ ધ્રુવ.

સ્ત્રીઓ—શ્રવણ પડે કોનું શુણીયલ ગાન (૨)
 રતિ ભરે, મતિ હરે, ક્ષતિ કરે ઉરની,
 મનહર સીધી તાન.....શ્રવણ પડે૦
 પહેલી સ્ત્રી—અંતરને ઊછળાવતું ચળાવતું ચિત્ત ચાલ,

વિજય માલ સમ વાલીની હરાવતું ખલ હાલ;
જગાડે જોરથી સર્વ જહાન ! (૨)...રતિ ભરેં

શ્રવણં

બીજી સ્ત્રી—બાણ સમું બળ ધારીને, પહોંચે અંતર પાર,
સાવ ધાવ કારી કરે, બની તીખી તલવાર;

દીયે દીલસંને દુઃખનું દાન...રતિ ભરે...શ્રવણં

ત્રીજી સ્ત્રી—અરર ખેન ! આ તો મને દુદયે વધારે રોગ,
વ્યાકુળતા વિધવિધ ભરે ભલા મેળવે ભોગ;

હરે છે મનડાં કેરું માન...રતિ ભરે...શ્રવણં

ચોથી સ્ત્રી—ઝટ ચાલો જળ બળી ગયું બળી ગયાં ધરબાર,
દરશન કરી દેવાંશીનાં સફળ ગણી અવતાર,

ગજબનું જોણે ગળાંથી રાન...રતિ ભરે...શ્રવણં
નયુરામ.

૩૩

સખીરી ! મોહન મંત્રની તાન.

ભર્યું કયાં ગાળે ગંભીર ગાન !.....સખીરી !

સજી તાનના તીરને સાંધી સૂર કમાન,

નઠોર નર એ કોણ છે પીડે મારા પ્રાણ.

ભર્યું કયાં ગાળે ગંભીર ગાન !.....સખીરી !

ગોકુળને ઘેલું કરી માતુનીઓનાં માન,

મૂકાવ્યાં એ મદન કામણુગારો કાન !

સખી ! કે' જે' કાનુકાને કાન, ભૂલી હું તો સાન ભાન,

ગાને બની ગુલતાન.

[ગુજરાતી : તિલક કુમાર.]

૩૪

વૃક્ષ તણાં પત્ર શું ખેલતો પવન ગાય છે ગાન;
 ધીમું ધીમું પવન ગાય છે ગાન.
 નાનકડું આ બહેળીયું રમે ગાન મહિં શુભતાન.

ઝમકે ઝમ રમે તારલા ગગન,

તાલ લઈ કુદડી ફરતા જાય,

આછાં અંબર વિધવિધ રંગી, જોડે ને ઉડી જાય.

પેલી શશિલેખા જોઈ જોઈ હસે, ગાન એના કંઠે વિલસે,
 જગતને નહવરાવે કોઈ રસે, રસે નહવરાવી કરે ખેલાન—

નાનકડું

ગુજરાતી: અબળ કુમારી.

૩૫

આહા ! શી રજની આ ધીમી ધીમી ઉતરી આવે !

નલ છવરાવે ભુમી લપટાવે,

કેવી શાંતિ પાંખ ફેલાવે !—

આહાં

પટ ઝીણું મહાંથી શી ચમકે ?

તારા પેલી ઝીણી ઝીણી,

શીળી ઉતરતી મીઠી મૂરતી

પ્રીતિ ભરતી આનંદ ઝરતી;

ખેલતાં ઝીલતાં પીયુને પ્રેમદા પ્રેમમાં

ત્યાં સરતી એ રજની ભાવે...શી રજનીં

ગુજરાતી: વીરમંડળ.

ઝીણા ઝીણા રે વરસે મેહ, રજની રાચે છે,
બની પાવન અવનિ દેહ, અવનિ નાચે છે.

રૂમઝૂમ લમતી ધરણી લાડે મધુ ઉછાળે વાસ રે,
દિવ્ય પ્રેમનાં બાલક મધુરાં ઝીલી ધરે ઉદ્ધાસ ?-રજનીં

મલપતો વાયુ મલકત ધીરો સ્વચ્છન્દી રમે રાસ રે,
કુમળાં સલુણાં વિમળાં હૈયાં નૌતમ વેરે હાસ-રજનીં

શશીઅમી ગળતું આછે વાદળ ઢળતું અવનિ અ'ક રે
હૈયાં અવનિ રસિયાં લેતી જનની નવ નવ રંગ-રજનીં

પ્રભુ રસ લસબસ ઘનધુમ્મટથી સરતાં પ્રણયી ગાનરે,
“ સજાત જોડાં ” પાતાં પીતાં ભરતાં અદ્ભુત તાન-રજનીં
વસન્ત વિનોદી.

આ શી ઉંડી રજની આજની, ભણે ઉંડા ભણકાર ?
ઘેરી ગુહા આકાશની રે માંહી સૂતો ઉંડો અ'ધકાર,
ઉંડા દૂખ્યા નભ તારલા ક'ઈ, ગૂઢ સંદેશ બહેનારરે.
આ શી ઉંડી રજનીં ?

શાન્તિપુર રેલી રહું રે, ઉંડું, અદ્ભૂત સહુ ઠાર,
એ પૂરને ઝીણું ઝીણું હલાવી, છાનો અનિલ રમે સુકુમારરે.
આ શી ઉંડી રજનીં ?

દૂબી ઉંઘી એ પૂરમાં રે, તરૂવર કેરી હાર,
મોહમંત્રથી મૂઢ બની એ, કાંઈ કરે ન ઉચ્ચારરે.
આ શી ઉંડી રજનીં ?

મૂઠ બન્યો એહ મંત્રથી રે, સ્તબ્ધ ઉભો હું આ વાર;
ગૂઠ અસંખ્ય લેદો કંઈ કરે યોગમ ધોર અંકારે.

આ શી ઉંડી રજનીં ?

ભાગી ઉઠી એ અંકારથી રે, અનુભવું દિવ્ય યોધાર;
ભરાયું લેદ અસંખ્યથી રે, મહારૂં હૃદય ફાટે ચતધારે;
આ શી ઉંડી રજનીં ?

નરસિંહરાવ.

૩૮

કેવી સૂતી શાન્ત જો ! આજ અલૌકિક આ રજની
ફેડે હૃદય ક્ષોભ સહસાજ અલૌકિક આ રજની;
રજનિ શ્રવણમાં મંદ ^૧અમીરણ વાત કરે કંઈ છાની રે,
રસભર આવી, તે નિરખી રહી ચંદા છાની માની.

અલૌકિક આ રજનીં

ગૂઠ વાત એ રજની હૃદયમાં ફેરી રાખી ઉંડી રે,
મુજ હૃદયે પણ ધ્વનિ બેઠેતાં કંઈ થાતાં ભાતા બૂડી;
અલૌકિક આ રજનીં ?

મંદ વસંત પડયું સરવર જળ તહેમાં પૂરી આજે;
ગૂઠ વાત એ પ્રેમ ભરે કંઈ રમ્ય ગાંભીરી આજે.

અલૌકિક આ રજનીં ?

એ ગૂઠ કંઈ વાર્તા કળવા જો ! આ તારકવૃન્દ રે;
સરવર હૃદયે ઉડું પેડું લેદી તિમિર અનન્ત.

અલૌકિક આ રજનીં ?

તટ તરૂંમાંહિ લપાઈ અનિલ કંઈ કલરવ કરતો ધીરરે,

તારક જડિત સરોવર હૃદયે પ્રેરે ધ્વનિ ગંજીર.

અતૌકિક આ રજનીં ?

ઓ રજનીં ! તુજ હૃદય વિષે મુજ હૃદય તલો તથ ધાલેરે;

આ સરવર જગમાં તારક જની જીવન મુજ મદુ જલે.

અતૌકિક આ રજનીં ?

૧૦. મેદગાલ

૩૬

રૂપેરી શી ગોબી રહી ચંદા !

મુનિરમજ બ્યોમે મુખકંદા !—રૂપેરીં

મિયે મિયે મુખ છે શી મતકાયે !

તુજમાં પ્રિય માધૂરિ શી તાયે ?—રૂપેરી

ધરી પટ વાદજિનો આટે,

કલે કલે પેત્રી મટે તાટે !—રૂપેરીં

મિડતલી કિરણને શી અણમારે ?

મિગવિ છે કમળ-પોયલિ હારે ! રૂપેરીં

ચકોદિ સુર્વાગે શિરે ફૂલી

મકાચ મગાદ વિષે જૂતી ?—રૂપેરીં

નિરખિ તું છત્રી તુજ મુજ મુખડે,

રિસાવિ રોઝ કાં પ્રિયે દુખદિત લે !—રૂપેરીં

વિગમ સમરગર થકિ વીંધીને

હની હમી તું અમિશી ગુમી લે !—રૂપેરીં

ગીહું હરિ મુખડું રૂપાગું

દૃષા કર તૃપિત દગે ન્યાગું !—રૂપેરીં

દરિસાલ મુવ,

આજ મહારાજ ! જલ પર ઉદય જોઈને—

અન્દ્રનો હૃદયમાં હર્ષ જામે !

સ્નેહધન કુસુમવન વિમલ પરિમલ ગહન—

નિજ ગગન માંહિ ઉત્કર્ષ પામે !

પિતા ! કાલના સર્વ સન્તાપ શામે !

નવલસધવલ તવ નેત્ર સામે !

પિતા ! કાલના સર્વ સન્તાપ શામે !

જલધિજલદલ ઉપર ^૧દામની દમકતી !

^૨આમિની બ્યોમસર માંહિ સરતી !

કામિની કોકિલા કેલિકૂજન ઠરે !

સાગરે લાસતી લબ્ય લારતી !

પિતા સૃષ્ટિ સારી સમુદ્ધાસ ધરતી !

^૩તરલ ^૪તરણી સમી સરલ તરતી !

પિતા સૃષ્ટિ સારી સમુદ્ધાસ ધરતી !

મણિસંકર રવજી લદ.

તેજે ઘડયાં અમ અંગ, એમોલાં તેજે ઘડયાં છે;

કરિયે ન તિમિરનો સંગ, તિમિર અમ વેરી ઠર્યો છે.—

દિવ્ય લોકમાં ધૂમતાં ફરિયે સહુ રસ ભેર

ને ગ્રેમે કંઈ રેડિયે મર્ત્ય લોકે અમીની સેર,

અમોલી સેર અમીની—તેજે ઘડયાં.—

ચંદા—પ્રેમી જોડાં કલહમાં રીસાએ દણુવાર,
તેના હૃદયે રેડતી સર્વદા ચંદા હું પ્રેમ-અમી
નીધાર, રસીલી ધાર અમીની 'તેજે ઘડયાં.—

‘ મુઘ્ધા સૂતી અગાશિયે ચિન્તનમાં ડહોળાય,
સીંચી તેના હૃદયને ખિલવું પ્રેમ કળી હું કાંઈ,
ઉજળીશી પ્રેમ કળી હું ’—તેજે ઘડયાં.—

શુક્તારા—“ હાસ વિકસી કવિ જન ઉભો નિરખે અનિમિષનેન,
ત્યહાં ઝરતી હું પ્રેમથી કાંઈ કવિત સરિતનાં બહેણુ,
કવિતની દિવ્ય સરિતનાં ”—તેજે ઘડયાં—

‘ હાસ કરતું આકાશમાં નિરખે ન્હાનું બાળ,
તેને હૃદયે રાપું હું શુક્તારા કવિત્વ રસાળ,
અતિ ગૂઢ થીજ કવિતનું ’—તેજે ઘડયાં.—

તારાસખી—‘ ચિત્રકાર કવિ મિત્ર જે ઉભો ફલકસમીપ,
તત્વદર્શિ તેને હૃદય પ્રગટાવું હું પ્રતિભાદીપ,
પૂર્યો દિવ્ય દીપ અમીએ ’—તેજે ઘડયાં.—

ત્રણે ગગન સુન્દરી—

‘ અમે તેજનાં બાળ સહુ સીંચિને નિજ નૂર,
મનુજ હૃદય ગુંગળાવતું હરિયે અન્ધતિમિરનું પૂર,
હર્ષ રિપુ પૂર તિમિરનું ’—તેજે ઘડયાં.—

નરસિંહરાવ.

ખીલી ખીલી રહી આ કેવી ચંદા !
સરે મંદ મંદા, આનંદે ગગનમાં;
બય સરતી રૂપેરી વન વનમાં,

જુઓ ઝાંખી ઝાંખી આછા ઘનમાં,
 પવનમાં, ભુવનમાં, ંહાલાના વદનમાં.
 સાખી--ઝાંખી ઝાંખીને હસે, હસતી હસતી જાય,
 જાતાં જાતાં રસ ઝરે, રસે પ્રાણ પોષાય.
 પ્રાણ પોષે પ્રીતિની લગનમાં,
 શમે પીડા આરામ થાય મનમાં
 આ તનમાં, ગહનમાં, શાંતિના વહનમાં--ખીલી
 (ગુજરાતી-અજબ કુમારી.) .

૪૩

આજની શોભા છે રળિયામણી,
 સૃષ્ટિ મંડળે, તરતાં ચંદ્ર બિંબની આજની
 પસરિ રહ્યાં ચંદ્રબિંબ સર્વ આ સ્થળે,
 યુવતી દીસતી, રજનિ-સુન્દરી હશે. આજની
 શ્વેત વસ્ત્ર ધરી રજનિ વિલસતી રહી,
 પ્રેમઘેલી એ બની, ઈન્દુમાં લળી. આજની
 રજનિ શું વિહાર ચંદ્ર પ્રેમથી કરે,
 નિરખી તેહને, હૃદય-હર્ષ જિભરે. આજની
 રજનિ ચંદ્ર સમાં આર્ય દંપતી બને,
 વિમલ પ્રેમથી, વિભુ! એજ માગીએ. આજની
 કૃષ્ણરાવ ભોળાનાથ.

૪૪

પૂનમ ચાંદની ખીલી પૂરી અહીરે,
 શોભે રજની સુન્દર શી આજ !
 હોતે રમીએ સંગાથે સહીયર આપણે રે.

સહીયર કંકણ સોનાનાં કરે ધર્યાં રે,
 માંહે જડિયાં છે નીલમણિ નંગ—હેતે રમીએ
 મળીઆં આને આપણે, ધરી સોળ શણગાર,
 કર કંકણ ચૂડી ચમક, ચંદ્ર તેજ એક તાર,
 હીરા રત્નથી જડિત ઉર હાર છે રે;
 મોતી ગુછ લળકે છે બાણુ બંધ—હેતે
 અંબોડા કુલે ભર્યાં, સર સેથે હિંશુળ,
 કીધા કુમકુમ ચાંદલા, મુક્તા માળા ઉર,
 આરસ પારસ મણિ જડેલો ચોક છે રે,
 તેમાં રમતાં વસતા હૈયે નણહલ વીર—હેતે
 કથા શીયળની સાંભળી, —પ્રીતમ ઉપર પ્રેમ,
 વધ્યો સખી વિરહી યર્ધ, મળે ત્વરાથી કેમ.
 પૂનમ ચાંદની ખીલી પૂરી અહિં રે.

વાધણ આશારામ ઝોઝા.

૪૫

હોયો સખી ! સૃષ્ટિનો શૃંગાર,
 ચાલ ચાલ જોવાને ચંદ્રમા !
 જોને પ્રેમ ઘેલી ભૂમિ નાર દેદાર
 જોને ડાલે સૃષ્ટિ આનંદમાં હો—
 ધન્ય ! ધરા સુંદરી ! તને, ચતુર ચંદ્ર તુજ કાંત,
 શાંતિ પાઠ પઢાવતો સાધીને એકાંત;
 ધરણી પડી પતિને પાય શિક્ષા શિરે ધરેરે;
 ગુણીયલ ગોરી પતિ ગુણ ગાય શાંતિ ચિતે સ્મરેરે;

ધરોને જ્ઞેન ધરતી માતાનું કહ્યું કાન,
પ્રીતેથી કરો સંસાર સુધારસ પાન—

ચંદ્રસુખે ચીડાઈને, તારાનાં સુખ શ્યામ
સદ્ગુણીનું સુખ ભાળીને, રમે દુષ્ટના રામ.
સખિ! જેને પતિનું માન, તેનાં ગાંધર્વ ગાયે ગાન;
પામે દેવી સમાન સન્માન, રમે રામા રસિક લઈ તાન.
ધરણીનાર સમ ગૃહિણીઓ, સેવે સ્વામિ પાથ;
ચતુર ચંદ્ર સમ ધણી મળે, જય! જય! ત્યાં ઉચરાય.
ડાહ્યાભાઈ (વીણાવેલી).

૪૬

રૂડી રઠીયાળી રાત (૨) ચાલોને રમવા ચતુરા ચોકમાં;
લાગે હૃદય રળીયાત, (૨) આનંદ લહેકે છે ત્રણ લોકમાં.

મ્હાલે મદન ભેળન વનમાં,
લાગી તાલાવેલી તનમાં,
ઝોય ચાલો ચોકમાં—રૂડી૦

સાખી—ભુએ ચકોરી ગાલરી, ચંદ્ર ઉદયનો ઘાટ,
વિરહે વ્યાકુળ વલ્લભા બહાલાની ભુએ વાટ;
રતિ રસ રમણીઓ બની રંગ રાતી,
નણદીના વીરા વિના છાતી ભરાતી;

સાખી—જેને વીતી જગતમાં, તે પર પીડા બાણ,
સાકરના ચોખીનને ભૂખ્યાનું નહિં ભાન.
શીદ સતાવો રે, સલુણા સુંદર! શીદ સતાવો રે,
ખાલો ધરીને પાસે બહાલા ટળવળાવો રે,

લાજ ન આવે રે, સલુણા ચંદર ! લાજ ન આવે રે
 નારી નિશાસાના સાગર નાહક ખળલજાવે રે;
 સાખી-આશા સાગરમાં સુકયું શ્યામ સમાગમ નાવ,
 પાર પલકમાં પહોંચવા, દીનાનાથ દે દાવ.
 જુએ જહાલાની વાટ, બાળાઓ બેસી ઘરના ગોખમાં,
 આંખા પિયુ પ્રભાત, અંજર અલુલુણ અમકયાં ચોકમાં-ફીડી.
 ગાલાભાઈ (ઉમાદેવડી.)

૪૭

જામે જયમ જય જામની જામે રસ અણુકાર,
 કુલટા મન કંકાસને સતી મન હરખ અપાર;
 રાતલડી રળીયામણી, મનમોહનજી,
 કરે આંદલિયો ચમકાર મનડું મોહું રે મનમોહનજી.
 શીયળવંતીને સાધવી તેના સુખના ઠાર,
 ખોદ્યા પ્રભુએ ખંતથી આ રાત્રી મોઝાર;
 પ્રેમ ભરી સતી પ્રેમદા—મનમોહનજી
 તેના વાલમ છે વશીકાર, મનડું મોહું રે—મનમોહનજી
 (ગુજરાતી; સૌભાગ્યસુંદરી.)

૪૮

મીઠી મીઠી રે નીંદ લ્યો હો પ્રાણ,
 દુઃખીયાં દીલનો એક વિસામો રે;
 તપતાંની અમી લહાણ— મીઠી
 રેલે શાંતિ શાંતિ કરે જ્યાં,
 નિદ્રા માતની આણ— મીઠી
 (ગુજરાતી:—અજબકુમારી.)

જો જાય છે ઉડી ઉડી નિશા ધીમે વીતી,

તારા તણાં તેજે લીધું અંધારાને જીતી.

સાખી—મધુર કંઠ સાથે મળી ઝીણા ઝીણા સૂર,

કાને પડી મનને કરે હર્ષ યદી ભરપૂર.

સૂતાં છે પ્રાણી સર્વ શાંતિ પર ધરી પ્રીતિ,

તારા તણાં તેજે લીધું અંધારાને જીતી—જો જાય૦

(ગુજરાતી: કનકતારા.)

જાગો જાગો જીવન મારા સઘ થઈ સવાર !

છુટયો મંદ મીઠો વાયુ સુખદ અપાર— જાગો૦

શશી તો સંતાઈ ગયો આદિત્ય ઉદય થયો,

પૂર્વનો પ્રકાશ પેજો, કાપે અંધકાર— જાગો૦

દેવ દરબાર જાગ્યા, વાજતો મધુરાં વાગ્યાં,

સૂચવે છે સ્વામી ! સમય દેવનાં દેહાર— જાગો૦

(ગુજરાતી: કરજીધેસો.)

હંડી આ લહેડી વાયુની ધીમે ધીમે વાતી,

રૂડી આ વૃક્ષની હારો ધટાવાળી સોહાતી— હંડી૦

કુદરતે આ લીલો છમ છે ગલીઓ ચો બીછાવ્યો ! !

મનોહર વેલીઓ નિરખી રૂઠાં ગાડો લોલાતી— હંડી૦

ધીરે ધીરે ગગનમાં વાદળી છુટી છવાતી,
સુખદ એ જોઈ સર્વે તુજ પીડા જાશે સમાતી— કંડી૦

(ગુજરાતી: કનકતારા.)

પર

મન હરનારી ખુશ કરનારી ખીલી કુલવાડી સખી ખ્યારી,
ન્યારી ન્યારી ખુશબો સારાં હર્ષ વધારી દે ભારી,
નિર્મળ વારિ તાપ દે ઠારી જઈ વારી બલિહારી;

મોગરો ગુલાબ જાઈ, ગુલછડી સુખદાઈ,
ચ'બેલી રહી છવાઈ, મનહર વનરાઈ;
કમલ તણી ગવાઈ કીર્તિ અલિથી ધાઈ ધાઈ

જાય છે લોભાઈ રસમાં ગણી નવાઈ,

બ'ધનમાં સપડાઈ, પછી રહે પરતાઈ.

સુગંધી પવન વાઈ રહે બધે પથરાઈ— મન હરનારી૦
(ગુજરાતી-શાકુંતલ.)

પર

મહા સુખકર મનહર વાટિકા

અગણિત પુષ્પ લતાથી પ્રકુલિત 'ગહેરી તમાલ તરૂની

ઘટા—ધ્રુવ૦

અતિ કોમળ નવ કુસુમની ઉપર ચઢી ચુસે 'મકરંદ મધુકર;
વિવિધ પ્રકાર કરે સુખરી વર પહેરી પરાગ તણા દુપટા—મહા.
કોકિલ 'કોક કપોત તણાં કુળ, 'ઠેલિ કરે આનંદ ધરી ઉર,
ત્રિવિધ પવન તન તાપ કરે દુર, શી મનોહરી છવાઈ છટા—

નયુરામ.

[ગરબી.]

સોનેરી શો સુરજ ઉગ્યો બ્યોમે ?	
કિરણ કળી વિખરી નલે, લોમે ?	૧
જગભગત જ્યોતિ શી ફેલાવે ?	
નવા નવા રંગ નલે લાવે ?	૨
ગગન શો ગુલાલ છે અળકાબ્યો ?	
ઠેસૂડાનો ખ્હાર એ ભલકાબ્યો ?	૩
કપોત, પાશવત, કંઈ છાયા,	
ભાંખૂ ભામ્યાં, દુધ કંઈ ઉભરાયાં ?	૪
દિવે કહિં સ્વસ્તિક, તોરણ કયાં,	
પર્વતપર પર્વત કંઈ અળકયા ?	૫
સોનાં કંઈ ઢોળ્યાં, મેદાને, નહે ?	
તરંગે સુરંગે અગતાં વધે ?	૬
વસંતે હસંતે અનંતે ગુલે	
આકળ મોતી, નવ-પલ્લવ કે ફુલે ?	૭
જ્યાં ત્યાં ઈંદ્રજાળ જમાવી કીધી ?	
હ્રદય હરિ મોહિની મસ્તી કીધી ?	૮

હરિલાલ દ્રુવ.

શુ' નટવર વસંત થઈ થઈ નાચી રહ્યો !
નાચી રહ્યો જગ નચાવી રહ્યો !—

કોયલ મધુરી મુરલી બની છેડે નટવર કાન,
વિરહ ઘેલી ગોપી ઘણું તણ નીકળી અભિમાન;
રસિયા વિનાની બની બાળા ઓ ખઠાવરી,
વેણુ વસંત ચિત્ત વીંધી ગયો— શું

શીતળ સુખકર પવનની હોર ધુમે ચોપાસ,
જાણું રાધા કૃષ્ણજી રાસ રમે છે ખાસ;
વિધ વિધ પંખીના વેણુ ધુધરી ઘમકે રે
મહિં મહિં મેનાના નાદ અંજર ઝમકે રે
નવ પલ્લવ વાઘો ધરી પચરંગી શિર પાઘ
ફાગ લાગ સાંધી રમે મહનરાજ મહારાજ !

હોરી લાલાથી રમે લલનાઓ લાડમાં
પ્રીતિ ગુલાલ લાલ છાઈ ગયો— શું
ડાલાબાઈ (અશ્રુમતી.)

૫૬

વાલમા જગ અત્યું વસંતે—

વન ઉપવન કુસુમિત બની બેઠાં, દાખવે શોભા દિસંતે,
રમ્ય પ્રદોષ દિવસ સુખદાયક, 'દારાઓ દે રંગ દંતે,
વિરહીને વિષય ચિંતે.....જગ અત્યું
મધુકર ૧નિકર મધુર મુખરી કરે, મસ્ત બને છે ૩મરંદે,
કોકિલ કોક કપોત કરે કલ, વિરહિણી નાથને નિંદે,
સંયોગિણી ફરતી સ્વછંદે...જગ અત્યું . . વાલ
પવન પ્રમાણુ પ્રવાસિયો ચાલ્યા, ઉદ્ધમ છોડ્યા અનંતે,

જોગી બન્યા સદુ લોગી બ્રમાઈ, ફેર કર્યો રતિકંધે,
સંભારી સુંદરીઓને સંતે...જગ છત્યું...વાલ૦

x

x

x

x

નયુરામ.

૫૭

ચઢી આંબ્યાં વાદળ કાળાં, ગરજો વરસે ચઢી ઉતરે,
વિધ વિધ વિદ્યુતવાળાં.....ધ્રુવ૦

મોર પપીહાને હરવાવે, તરઆવે વિરહી વામા,
મૂશળ ધારાને વરસાવે, રસપ્રદ પૂર્ણ રસાળાં.....ચઢી૦

^૧અંજન વર્ણ કદે નલ આખુ, ^૨ગંજન ^૩કંજ સમૂહ કદે,
શીત ^૪પ્રભંજન કદે સદા રંજન અભિસારિણી બાળા...ચ૦

નિજ બળથી રવિ ^૫રશ્મિ ઢાંકે, કદે દિવસ માંહિં રજની.
ખલ્લ કદે ખલોત પ્રભામય, કરી વન ^૬હરિત રૂપાળાં...ચ૦
નયુરામ (કુમુદ્યંદ.)

૫૮

અર્મરૂ અર્મરૂ મેહુલો વરસી રે ! અર્મરૂ૦
અધીરી રસ-મધુરી વાદળી વિલસી રે ?
ઘોરધને ઘટા છાઈ, તિમિર પ્રસવી રે ? ! અર્મરૂ૦
નવીન ધન વિલોડી, હર્ષી, નૃત્ય આદરે,

તરવર ગિરિ શિખર, મોર ઝો કળા કરે !
 તરસ છિપાવા આ બપૈયો પિયૂ પિયૂ કે' !-અર્મરું
 પશુ પંખી વૃંદ જળે આડ ઝુંડ સેવવા ચહે !
 ખળ ખળ પ્રળળ-અરણ્ય રણકે વહે !
 ઘૂઘવાટ સુસવાટ નદે પૂરે ઉલટે-અર્મરું
 કોયલડી સુરે મધુરે ટહુકે શી હઠે !
 શાંતિ સુવિશ્રાંતિ ભરી ઠામ ઠામ વ્યાપિ એ !
 શાંતિ ક્ષીણકાંતિ હાથે ! વિધિયે દિધી હું-ને અર્મરું
 હરિલાલ કુવ.

૫૬

ઠહાલી ! ચેલો ને ! ઘનદ્રીપ પડયો આકાશમાં રે
 કનકમય હાસમાં રે. ઠહાલી૦—

ચંદા, તારા, ઉત્સુક ઉભી,
 સાન્ધ્ય ઘન દ્રીપની ભેવા ખૂળી,
 રહી ઝઝૂમી ને ઉઘા આવાસમાં રે
 કુતુકમય હાસમાં રે ઠહાલી૦—૧

એ દ્રીપ અલૌકિક રસ ભરિયો,
 અનેક ત્હાં પડી અમરનગરિયો,
 સુન્દરતાના સરોવરો એ વાસમાં રે
 રજતમય હાસમાં રે ઠહાલી૦—૨

એ સરવરમાં સ્નાન કરંતી,
 ન્યોત્સ્નામય વપુવાન ધરંતી,
 દૈવી લલના રમતી લલિત વિલાસમાં !
 વિમલ મૃદુહાસમાં રે, ઠહાલી૦—૩

એ લલનાને તું જોળખતી,
 જોળખી મહેં પણ એ દિવ્ય રતિ,
 દર્શન જે દે કદિ આ મર્ત્ય નિવાસમાં રે,
 પ્રેમમય હાસમાં રે, ૦હાલી૦—૪

આહા વહાલિ ! એ દીપે વશિયે,
 એ લલના સંગે કંઈ હશિયે,
 તરિયે મુન્દરતા સરમાં ઉઘાસમાં,
 હૃદય વિકાસમાં રે, ૦હાલી૦—૫

ચંદ્ર કિરણથી તારક ફૂલની,
 માળા ગૂંથી અણગણ મૂલની,
 બાંધીએ લલનાને એના પાસમાં રે,
 કાંઈ વિલાસમાં રે, ૦હાલી૦—૬

ગૂંથાઈ એ માળાથી સર્વે,
 તું, હું, એ લલના કંઈ ગર્વે,
 રમિયે, રમિયે, કાંઈ અલૌકિક રાસમાં રે,
 નિરંતર હાસમાં રે, ૦હાલી૦—૭
 નરસિંહરાવ.

અતિ ગૂઢ જાડા જાડા ઘોષ જો !
 ત્હારો ઉડો ઉડો શો પ્રભાવ !
 રેડે હૃદયનાં ઉડા મૂળમાં
 કાંઈ ઉડા ઉડા દિવ્ય ભાવ.

સ્થાવર જંગમ વિશ્વ આ સહુ સુવે અધારી રાત,
તેહ વેળા તારાગણને સુણાવે ત્હારું ગાન ગંભીરું અગાધ રે.
ઉંડા ગૂઢ ઉંડા ઝો ઘોષ !—

અકિત બની રહી તારલા ઝો સુણી રહે એકતાન;
અનન્તતાનાં ઉંડા સ્વપ્નાં વિશે તારાગણને ઘુમાવે તુજ ગાનરે,
ઉંડા દિવ્ય ઉંડા ઝો ઘોષ !—

કલહ, કપટ, દ્વેષ, ક્રૂરતા,—એવા કર્કશ નાદ અનેક,
એ સહુ તુજ ઘેરા ગાન વિશે ક'ઈ જાય ડૂબી એકાએક રે,
ઉંડા અદ્ભૂત ઝો ઉંડા ઘોષ !—

તત્ત્વ ઉંડું ક'ઈ શોધતાં મ્હોટા કવિવર ગાએ ગાન,
તે ગાન તુજ લબ્ય ગીત ધ્વનિનો નવ અંશ બને અણુમાન રે,
ઉંડા હૃદય મથન ઝો ઘોષ ?—

તોય હૃદય મુજ ઘેલું બની ક'ઈ મારે જીવી ઉંચી કાળ;
મર્ત્ય પામર કેમ પામી શકે ત્હારી શક્તિ ઉંડી ને વિશાળ રે,
ઉંડા દિવ્ય ઉંડા ઝો ઘોષ !—

મર્ત્ય જીવન માંહિ વ્યાપી રહી દુષ્ટ ભાવ તણી વિષરેલ,
તુજ બળે ટળી જાય ખરી તે હું ટાળી શકું શી પેરરે ?
ઉંડા દિવ્ય પ્રભાવ ઝો ઘોષ !—

તોય યાત્રુ' દીન ભાવથી હું, રાખી ઉંચી ઉંચી આશ !
એકજ અંશ તુજ શક્તિ તણો આપ મુજને ન કર તું નિરાશરે
અરે તું ઉંડા ઉંડા લબ્ય ઘોષ !—

નરસિંહરાવ.

ભૂરા બ્યોમ વિશે ગિરિરાજ ઝો !

છાના લેખ લખે શા આજ ?

મેઘમાળા તુજ કંઠ વળગતી, તહેને ન જોતો લગાર ;

ઉંચા ઉંચા ભૂરા બ્યોમ વિશે તું લેખ લખે શા હજાર રે.

છાના લેખ લખે શા હજાર !

આવી પડંતી ઉછંગમાંરે કાંઈ હસતી ધૂમસની હાર

પ્રતિહાસ તહેને ન દેતો તું તો જાડા મૌન તણા ખરી--

ભાર રે....છાના.

નાદ સનાતન સિન્ધુ તણા રેડી રેડી હૃદય મોઝાર

ઘોળી ઘોળી ગાન અંતરમાં રચ્યું

તહેનો કરે ઉદ્ગાર રે--છાના લેખ.

સ્વામ રજનિ નિજ અંગુલી નચવે બ્યોમ પટે જે વાર,

તારકમય ગાન ચમકી એ રહે તોએ

વાંચી શકું ન લગાર રે.

જાડા લેખ લખ્યા ગિરિરાજ.

ગૂઢ અર્થ તમ હૃદય તણા પછી, કેમ ઉકેલું હું બાળ.

દીન બની લહું આનન્દ જાડો

જાડો માનું ઉપકાર રે

સિન્ધુ ! કોકિલ ! ને ગિરિરાજ !

નરસિંહરાવ.

૬૨

ઓ વહાલાં કુસુમ ! સ્તુતિ તમારી શી કરીએ !
 સલુણાં ! સ્તુતિ શી કરીએ ! સલુણાં ! ! સ્તુતિ શી કરીએ
 સલુણાં ! ઓ વહાલાં કુસુમ !   સ્તુતિં

હિત યોલો સલુણા !

નિત યોલો, સલુણાં !

ઓ વહાલાં કુસુમ ! સ્તુતિ તમારી શી કરીએ !

દેવ દયાનાં લાડીલાં !

વિમલ વસન્ત સ્વરૂપ !

ચડતાં ! ખડતાં ! અડતાં ! રડતાં !

અમે કચરાઓનાં કૂપ ! સ્તુતિ શી કરીએ ! સલુણાં !

અરે ! યોલો ! યોલો ! સ્તુતિ શી કરીએ !

મણિસાકર રત્નજી ભટ્ટ.

૬૩

કોઈ દુધ દયો દિલરંગી,

ચોખિલા શાણા કુમંગી—હો—

કોઈં

કેરી પીએ કસુંબલો, ગાંભે પીએ અબુધ,

દારૂ દિવાના પીએ, દાના પીએ દુધ—હાં—

કોઈં

એક અમીરસ દેવનો, બીજે રસ છે પ્રેમ,

ત્રીજે રસ ગોરસ લલો, પીધે કાયા હેમ—હાં—કોઈં

x

x

x

x

મુજરાતી—(વિક્રમ ચરિત્ર.)

૬૪

ઉપજી હંસને આ શી મતિરે,
 બુદ્ધ્યો નિજ સ્વરૂપનું ભાન, આ કાળ ઉપજી
 માન સરોવર તીરે શોભતોરે,
 પાસે હંસ હતા દશ વીથ, તે કાળ ઉપજી
 પામ્યો સુંદર વિષની પુતળીરે,
 તેથી રમતાં સોમ્યું શીથ, આ કાળ ઉપજી
 ચણતો ચતુર ચોતી મૂલનાંરે,
 કરે હવે અન્ન તણો આહાર, આ કાળ ઉપજી
 કરતો દ્રષ્ટિ ન દેખત ઉર્વશી રે,
 કરે નટકી સંગ વિહાર, આ કાળ ઉપજી
 બેડા બીજના પાર ઉતારતો રે,
 તેનું નાવજ ગોથાં ખાય, આ કાળ ઉપજી
 વાધજી (ત્રિયારાજ.)

૬૫

ઉઠો નાદાન મન જુલજુલ, રહો શુભઝારમાં ના ના;
 વક્ષાઈ એક પળ શુભની, દીકી ભર ખ્યારમાં ના ના,
 સુણાવો ગાનની તાનો, જઈને દ્વાર દર્દીને;
 અરે ! બેદર્દીને હૈં, રહો દશકારમાં ના ના.
 રહો જ્યાં ચંગને ઉમંગ વીણા નાદ વાજે છે,
 ઘડી આ બેવક્ષાઈના રહો દરબારમાં ના ના.
 સુકાશે તાહરું શુભઝાર, પછે જો ગ્રીષ્મ આવે છે,
 પ્રજળશે વિશ્વ વદિથી, રહે તુજ પાંખડી ના ના.
 સુકોમલ પાંદડી ઉપર, ઉન્હાં અગ્નિ થકી તારાં,
 અરે અકસોસ આંસુએ, અસર કાંઈ કરી ના ના.

રૂવે તું રાતમાં જ્યારે, હસે ત્યારે શુભાની શુભ;
 અરે ! એને દિલે દેવે, દયા પેદા કરી ના ના.
 સુંગધી વાસમાં ઉદાર, મક્ત છે જન્મથી તેમાં,
 ન બાકી બોલની રાખી, કૃપણતામાં જરા ના ના.
 વિધિના ઉલટા અંકો, 'સુવરણે કયાં થકી 'સુરણિ;
 તને કોમલ અહો મન કેરી, કોમલતા કરી ના ના.
 વળી જો એ સવારે સર્વ અંગો અંગ ખિલવીને,
 જઈ ઠરશે બીજે હાથે, વફાઈ કંઈ ધરી ના ના.
 બળાયા બાલનાથી રાતભર રાકાપતી દાઝયો,
 સમુદ્રે જઈ પડ્યો શીતલ હવાં શાંતિ રહી ના ના.

બાલાશંકર.

૬૬

રે લોખા મધુ લાલચી ભમર તું બતો ન અમ્પા કને,
 માની લે સુખ માલતી મહિં પૂરું, સ્હેજે મળી જો તને;
 અમ્પામાં ચતુરાઈ તારી ઘટશે, અમ્પાઈ બાઈશ તું,
 તાર કામ નથી અને કરીશ તો, ખત્તાજ ખાઈશ તું.

નથુરામ (કુમુદ્યદ.)

કમલિની-ફૂર-ફૂર ફૂર-ફૂર બા, ભમરા, તું ફૂર ફૂર-ધ્રુવ.

કમલિની તું કોમળ દળવાળી

કાંટાવાળો તું ફૂર ફૂર ! બા, ભમરાં

લોગી પરાગનો, અલ્યા, તું એકલા

સ્વાર્થ વિશે છે શૂર શૂર ! બા, ભમરાં

હમર—કમલિની ! ખોટું સમજવે તું શૂરી !
 માનિની ! આમ ન ભૂલ ભૂલ—માનિની૦
 રાત રાખીને કેદ કરે, બની
 વજ સમું કુંળું કુલ, કુલ ! માનિની૦
 તજ કુસુમવન, કાગી કમળને
 શિર ઘાલે પરાગની ધૂળ ધૂળ ! માનિની૦
 ગા. મા. ત્રિપાઠી.

૬૮

રસિયો શુંજે મધુકર કુસુમ લતાના કુંજમાંરે—
 તરવર વૃંદમાંરે૦—ટેક
 ભૂં ભૂં કરતો ફરતો રસિયો, કુસુમતણા મનમાં રસ વસિયો.
 ગુમે થસ્યસી મસ્તાનો બેલાનમાંરે— રસિયો૦
 વિવિધ કુસુમડાં હોંચે વેલી, શિખા શૃંગજળ કુંજબોળી,
 મધુર પંખીડાં આલાપે સ્વચ્છંદમાંરે— રસિયો૦
 વન ભુમિ બહેકે પુષ્પ પરાગે, મત્તમયૂર વનમાં લલકારે,
 ગાજે કુંજે નૂતન સુધાપડયું કાનમાંરે— રસિયો૦
 ગાન મધુર કરતો ફરતો, મુગ્ધ કળીને ઝો લોગવતો,
 દેતો છુપો પ્રેમ—મંત્ર શું કાનમાંરે— રસિયો૦
 મુગ્ધ કળીને મૂળે બેસી, અધર સુધા લે ચુસી ચુસી,
 માર્યો પંજે ભુંગ રાજ મસ્તાનીમાંરે— રસિયો૦
 શાંત શાંત લીધું વન સઘળે, શ્રીષ્ઠ તાપ પણ નવ ભુલાવે,
 રસિક ભુંગ કુંજે ધૂમે રસ ધૂનમાંરે— રસિયો૦
 મહિસાંકર ગોવિંદજી ત્રવાડી.

૬૯

નાચે રસ લીનો અલભેલો આવી રંગમાં રે,
શ્યામા સંગમાં રે નાચે૦ ધ્રુવ.

વિજળી ઓમ છટાથી તરે છે.

ઘોર ઘટા ઘન શોર કરે છે

જોળન જોર ભરે છે એના અંગમાં રે, શ્યામા સંગમાં રે૦

હૃદ્ય પ્રિયા નિરખી પિયુ પામે,

લોચન લોચન માંહિ વિરામે,

પ્રેમ પરસ્પર જામે પૂર્ણ પ્રસંગમાં રે, શ્યામા સંગમાં રે૦

રાગ પ્રસન્ન મનોહર ઘેરો,

હારક, નાભુક ઢેલડી કેરો,

કરતો વિવશ નમેરો છેક અનંગમાં રે, શ્યામા સંગમાં રે૦

હૃદ્ય ઉઠે ચરણો પ્રિય પાસે,

મોહ કરે મધુર મુખ હાસે,

ધસતો ભાસે વીર કુશલ રતિ જંગમાં રે, શ્યામા સંગમાં રે૦

પિચ્છ પ્રદેશ જલે છવરાયો

ગર્જનનું કરી પાન ધરાયો,

ચાલી હવે પ્રિય પાસ ભરાયો સંગમાં રે, શ્યામા સંગમાં રે૦

મલિસંકર રત્નજી બદ.

૭૦

આ વેરાન વિશે આ વેળ શો

મીઠા ટુહુટુહુકાર ?

તપી સૂકી વન ભૂમી બધી, મહિં એક લીલું કુંભગાર;

ઉડી બેઠી મહિં એકલી પેલી કાચલ અમૃતની ધાર
રેડે રેલી મીઠો ટુંડુંકાર.

રેલાઈ રેલ અમીતણી એ ફેલી વેરાન મોઝાર;
તમ શિલા તૃણ શૈલનાં બન્યાં શીતળ ભેતાંવાર;
આ શો મીઠો ટુંડુંકાર !

સૃષ્ટિ બધી અમીપૂરથી ભરી, ખાલી નહિં તલભાર,
તો કેમ આ દાણ પેસે નહિં, ભે ભેદી આ હૃદયદાર
આવો મીઠો ટુંડુંકાર !

અવિરત અમૃતની ધાર આ મહેં પીધી અણુગણવાર;
ધરાઈ જઈ એહ રેલથી જડ હૃદય બન્યું શું આ વાર ?
પીએ ન મીઠો ટુંડુંકાર.

દિવ્ય ગાન તુજ કોકિલા ઝો ! સંતૃપ્તિ કેમ તે ઠાર !
સંતૃપ્તિ લૌકિક વસ્તુમાં; અને નિશ્ચે અલૌકિક સાર
તહારો દિવ્ય ટુંડુંકાર.

તો હું માણું આજ કોકિલા ! તુજ દિવ્ય પ્રભાવ અપાર;
પ્રેરી દિવ્ય ટુંડુંકાર;
જેથી એ લીલું કુંજ બની રહે સૂકા લવરાન મોઝાર;

કવિત કોકિલા માંહિ વસી રેલે અવિરત ને સુખકાર
તુજશો મધુર ટુંડુંકાર.
નરસિંહરાવ.

૭૧

મારી કાચલડી !

મારી કાચલડી બોલ રે તું મીઠી, ઝટક પટક !

કુઉ કુઉ કુઉ કુઉ—

તારી આંખાની ડાળ, તારી સરોવરપાળ;

તને હેતથી ધરાવું મીડી કેરીના થાળ,
 મીડી એકવાર બોલ—એક એકવાર બોલ.
 આત તપા કેરું સોનું કઢાવું, તું બોલ,
 તારે કાળે રૂકું પાંજરું ઘડાવું, તું બોલ,
 માંહી હીરા મોતી માણેક જડાવું, તું બોલ,
 સમ સીતા કેરાં નામો પઢાવું, તું બોલ,
 અરે બોલ બોલ બોલ બોલ બોલ.
 કોયલ બોલે કુહુ કુહુ—મારી કોયલડી

(ગુજરાતી: કુંદમાળા)

૭૨

બહાલી ! સાંમગ પેલી કોયલડી તરુવૃન્દમાં રે
 ગાતી છંદમાં રે બહાલી૦ ધ્રુવ.
 શાન્ત રજનીમાં અમડી આંદની
 ને આછી પથરાઈ વાદળી,
 આવે ટહુકો અનિલ લહેરે કંઈ મંદમાં રે
 ગાતી છંદમાં રે—બહાલી૦
 બહાલી ! એ તુજને બોલાવે,
 મીઠી મીઠીને મન બાવે,
 દેની ટહુકો પાછે કોમળ કંઈમાં રે
 ગાતી છંદમાં રે—બહાલી૦
 ટહુ ટહુ કરી ને ફરી આવ્યો
 મીઠો રવ અમીરસ શો લાવ્યો
 કોયલડી રહી છુપી ગારના જુદમાં રે
 ગાતી છંદમાં રે—બહાલી૦

ચાલો પ્રિય ! સુણિયે એ મીઠી,

મેં મધુરી ગાનનદી દીઠી,

અળકંતી ચાલે જે પેલા અંદમાં રે

ગાવી છંદમાં રે—૦હાલી૦

નરસિંહરાવ.

૭૩

ઓ સિરિ કોકિલ તું !

શું અદ્ભુત રેલે ગાન ! ઓ ગિરિ કોકિલ તું;

તુંજ ગૂઢ અર્થનું જ્ઞાન પામું ન કે દિન હું.

મેઘ શિખર છુપી અંદા વરસે સ્મિત અમીઘાર અનન્તરે,

ને ગિરિ, તરૂં, જળ, મત્તજ ધૂમે—એવું ગાન રેલંત,

ઓ ગિરિ કોકિલ !—તું૦

લતા-માધવી ઉછંગ ઉછળી કળી રમે લાલજરે,

સુગન્ધને સ્મિત ઓગમ વેરે—એવી મધુર સ્વધાર,

ઝરે ગિરિ કોકિલ ! તું૦

ટિટ્ટ ટિટ્ટ ગાન કુંડાળે ભમતું નભ મોઝારે;

ગિરિશૃંગોમાં ધ્વનિ મધુરો ઠઈ રમ્ય રજતરણકાર,

ઠરે ગિરિ કોકિલ ! તું૦

નરસિંહરાવ.

૭૪

ખડેનાં કોયલડી ! જોલ, મધુર તુજ વેણાં

ખડેનાં કોયલડી !

હડી એકલડી ! જોલ બધિર દુનિયાના કાનો, કોયલડી !

મ્હોર વીણી વીણી ટોચે જોસે ! રસકસ ચૂસે, નાચે હીસે !

એકલતા છાને શું એવી ! ખેનાં કોયલડી ! કહેનાં કોયલડી !
 ગાન કથાની અમીય ધરી ધારે, પતિત પ્રાણના પાથ નિવારે !
 સાર્યકતા સોહે શિર એવી ! ખેનાં કોયલડી !
 પુણ્યાત્મા વન આંગણુ શોધે, પુણ્ય રવો અહીં મનગતિ રોધે !
 એ વિરલા ! જગ કાશુ', ખેનાં કોયલડી ! કાળી કોયલડી !
 કાલી વાણી, તુજ, કાચે કાશુ', મર્ગ ચોળ્યનું છાચે ઉઝાશુ' !
 તમ ઠર્યા કહે આશિષ વાણી ! કાળી કોયલડી !

ખેનાં કોયલડી ! મીઠી કોયલડી !

અહીં ઉઘા સુર દિવ્ય કથકુંથી ? મ્હોર નીચે લુભખતા ત્યાંથી !
 એ રસમન્ત્ર કુંકારે ખેનાં કોયલડી ! કહેનાં કોયલડી !
 શ્રદ્ધા, પ્રેમ, વિનયના, સંયમ, રવ તુજ રેલે અનુપમ પંચમ
 અમ મોરલી એ સુર વાજે, ખેનાં કોયલડી ! કહેનાં કોયલડી !

નરસિંહરાવ હરિલાલ ધ્રુવ.

૭૫

રમ્ય શિશિરની ઉષા ઝળટી રહીરે લોલ
 ધ્રુમસ કણથી વિલસતા ગુલાબના વનની મહિરે લોલ.
 સારિકા પ્રિયસંગ હું વિહારિણી રે લોલ.
 કાઠી સુરમૃદુલ કહૂરવતાનના રે લોલ.
 કોકિલા હું રમતી મોહકારિણી રે લોલ.
 શુદ્ધ પડે ઝરમર વરસાદના રે લોલ
 નૃત્ય લલિત પ્રિય કલાપી સંગ કરતી સાંજના રે લોલ.
 મોરલી હું વિમળ પ્રેમધારિણી રે લોલ.

મ. હ. મહેતા.

૭૬

જુલો જુલો ઝહાલા જાવ મહારા !
 લોચનિયાના તારા, દીચોને ઉમંગમાં !—જુલો૦
 લાલ ! મહાલો મન્દને મંદિરિયે !
 ઝહાલ ! હાલો અબારે ઉલ્લસિયે !

ઉછાળીએ, રમાડીએ—ઉમંગમાં !

ઓજોજોજો હાં. ઓજોજોજો હાં—જુલો૦

પ્રભુપદમાં તુજ ગંધ્યાં પારલિયાં,

પ્રદ્યલોકનાં જતાવોને ગારણાં ;

ઉત્તમભર્યા મુખડાંનાં લઈયે ઓવારણાં,

ઓજોજોજો હાં, ઓજોજોજો હાં ;—જુલો૦.

સહિત.

૭૭

ઝહાલાં ! વિરાજે મહારા પ્રાણમાં રે લોલ,

પ્રાણના પ્રકારા છે પ્રદક્ષ જો,

ઝહાલાં ! વિરાજે મહારા પ્રાણમાં રે લોલ.

આશાનો જટલ મહારા માંડવો રે લોલ,

શુધી સૌભાગ્ય દેરી વેલ જો !

ઝહાલાં૦

આવો પીયૂષ પાઉ ઉરનાં રે લોલ,

નેત્ર માંહિ આંખું રૂડાં તેજ જો !

ઝહાલાં૦

પ્રેમનું ઘડવું રૂડું પારણું રે લોલ,

સોષાના જંધાવું હું સિંહાણ-જો !

— ઝહાલાં૦

પ્રભુની કરૂણા કલા શાં આવજો રે લોલ,

હસજો કંઈ જાત રૂડાં હાં જો !

ઝહાલાં૦

ગા. ૬. ૬૫.

કુલ મ્હારું પોઠ છે, પોઠ છે.
 હારે જરી ધીમી હો જ્હેન ! જરી ધીમી
 હારે પશ્ચિમોદધિની દ્હેર આગ્યે સીની રે.....કુલ
 હારે લહરી ખંની ! ધીરી તું ધીરી વાજે,
 હારે તહારા ઉદધિનાં ગાન ગંભીર ગાજે રે....કુલ
 હારે શીતલ ચન્દ્રને ચૂમીને આવી જ્હેનાં !
 હારે રકુલ વરમતાં કોમલાં શું ત્હેનાં રે...કુલ
 ના. દ. કવિ.

પારણિયાં સૂનાં સૂનાં કંઈ મ્હારા બાલનાં.
 આઠેરી આઠેરી ઉડી રહી ચન્દન ચાંદની,
 મ્હારે ભુવન ભુવન અજવાળાં આછાં યાચ
 કુલમાં તારતિયા પગલીઓ મધુરી પાડતા
 મ્હારાં નયન નયનમાં અમી અંજન અંબપ;
 પારણિયાં પણ સૂનાં—સૂનાં મ્હારા બાલનાં.
 કુમળાં પ્રભાતનાં તેજે વનવન અજવાળિયાં,
 મ્હારે આંગણિયે પૂરાયો મધુર ઉઝસ,
 મીઠડી કોયલડી કાઢું કાઢું કંઈ જોલતી,
 મ્હારે અંતર ઉપડે પ્રતિ કલરવનાં હાસ
 પારણિયાં પણ સૂનાં—સૂનાં મ્હારા બાલનાં.
 આવે ગાતા રમતા મરૂત બાલ પશ્ચિમના
 પ્રભુનાં આશીર્વાચનો સૂને જૂલે દોળાય,
 રમતી સખી કુલે પ્રભુનાં ગીત ગાતી બાહુડા !

મહારાં નયનો બરની દયાં તુજ દાન્તિ સુદાય ।
 મખિ । જઈ દૂર રમાડે દાં તે પ્રભુની માધુરી ।
 પારલિયાં સૂના--
 મખિ ! ને અલિ ! મોંઘાં પારલિયાં સૂનાં કંઈ
 આપણા બાલનાં.

ના. દ. કવિ.

૮૦

પુમે મારા બહુક કિશોર કુમાર
 પુમે વીર વિરલા ર લોલ !
 દેયાના હારમાં રૂઝ પદોબ્યા તારલા,
 પગલાં પ્રભુનાં સાંધે સાંકલરી રનેદની....પુમે૦
 ઉચે આકાશ ને નીચે સરોવર ઉરનાં,
 હીંચે પારલિયાં વચ્ચે ખડેનના વીરનાં...પુમે૦
 બહાલપની મુઘરી પમકે છે ઉલટ,
 વસલ ખડેનાં હેતે હીંચોળે વીરને....પુમે૦

લલિત.

૮૧

સંતાન સમું મુખ વિશ્વમાં બીલું નહિં
 ચીત જરણ તમ વાગુમાં બીલું નહિં;
 આ જહેરથી લર્યા જગત્ મંહિ આરામ કામ,
 સંતાનના સમું અમીભર્યું બીલું નહિં,
 આશા નવનવી તણું બહાલું વિલાસ સ્થાન,
 સંતાનના સમું મને દીસે બીલું નહિં.

(ગુજરાતી-ગારીસ્ટર.)

૮૨

ડગ મય ડોલે સ્વજનના પ્રાણ !
 તન મન મોહે એવી મજાની લહાણ ! .....ડગ
 આંખલડીનાં આંજ્યાં પ્રિયજન રાચે
 ઠહાલાં લગાડે પરસ્પર પ્રાણ !
 હાથને હિં ડોલે દંપતી જુલાવે
 યનગન નાચે બાળકડાં પ્રાણ ! .....ડગ
 લલિત.

૮૩

સ્વજનના શુદ્ધ સાચા સ્નેહની તો વાત જૂદી,
 પરસ્પર પ્રેમના આચારની તો રીત જૂદી—ધ્રુવ.
 સોડર સોડર સતી રટે, માંદ માંદ કંથ,
 સેવે એક બીજાં સદા, એ સહચાર અનંત;
 વિરહ સહવાસની જલદુર્ઘ બલિહારીજ જૂદી,
 અજબ આકર્ષણે ખેંચાય સાંકળ એય જૂદી;—સ્વ૦
 અખોલ આંખે મમજતાં ઠહાલપની કંઈ રીત,
 અમીમય હૈયાં ઉમળકે, યાય પરસ્પર લીન;
 સ્વજનના શુદ્ધ સાચા સ્નેહની તો વાત જૂદી.
 લલિત.

૮૪

શાણી શ્યામાની બલિહારી;
 સેવા ધરીને વશ કરનારી;
 સુર સુલશણી રમિક નારી;
 અગલે ડગલે રહાતી રહાતી;

પ્રિય જનમય-જીવન કરનારી ;

રનેહ યજ્ઞમાં લોગ થનારી...શાણી.

લલિત.

૮૫

જગત સુખ નારી સમાન ન કોઈ

સરસ સંસારી એ ખુશખોઈ—ધ્રુવ૦

મિત્ર સગા સહુ સુખના સાથી, કરશે તે ખટખોઈ

સત્ય એક એ સાથી તમારી ન તજે આફત જોઈ—જગત૦

બળી જળી કળુ સાંજ સમે પતિ, ઘર આરે ધન ખોઈ

મધુર પ્રેમ રસ ખાલો પાઈ દિલ દુઃખ નાખે ધોઈ—જગત૦

સુખ ગોરસની રવે જગતમાં, નારી હાથ વલોઈ

દુઃખ લાગે પણ અમૃત ફળની નારે વેલો ખોઈ—જગત૦

કહે દિરોજ આંસુ આફતનાં, ધીરજ ધામે ખોઈ

ધન્ય નાર જે દુઃખ વેઠે પણ, બહાર જણાય ન કોઈ—જગત૦

દિરોજશહ બાટલીવાલા.

૮૬

રજકણમાંથી રત્ન બનાવે રસિક ચતુર રમણી ;

ધન્ય ગૃહિણી જે કરે જીવનની સરલ રહેણી કરણી ;

મનહર વશકરણી હસવતી ફરફરતી હરણી ;

પ્રણય ચેતને કરે મહુલી વીજળી સમી ઉજળી ;

રળે કણસલાં રંક હૃદય-મણિ કંઈ રખડી રમણી ;

સ્પર્શ થકી પંચામૃત કરતી રસાયણી રસિલી ;

જનની ભગિનીનું ભાન ભુજાવે અજબ અમીઝરણી ;

હર પહાને હૈયાને હળવું કરે રમુજ રમણી.

લલિત.

૮૭

રિમતલર સહચરી નિરંતર કાર્ય દુરંધર બનશે,
 અંતરનાં કેં હેત અનેરાં હર છલોઝલ ભરશે;
 ત્યારે અમી ઝરશે, શાંનિમં દુઃખડાં સમશે.
 સજાત બેડાં બાન ભોગથી, પરહિતમાં પરવરશે;
 અડગદ્વૈર્યને શોર્યમર્યા સંતાન હિન્દનાં સરશે;
 ત્યારે દેવો અવતરશે, વિરજા નરવીર તરવરશે;
 પોતાનાં પ્રિયદેશી જનનાં દુઃખ પરસ્પર ધરશે;
 જન્મ ભૂમીનાં ભોળાં ભાંડું ભેળાં હળશે મળશે;
 ત્યારે પ્રભુતા સંચરશે, સ્વર્ગસમ સુંદર હિંદ થશે !
 હિન્દજનો 'અર્ણવ છુઘવશે ને પ્રહ્લાંડ નચવશે;
 હગમગતા દુંગર ઓલવશે રંગ રાગ રેલવશે;
 એવું એકય થશે, એવી લલિત લીલા ખીલશે !
લલિત.

૮૮

ધન્ય ધન્ય અવતાર. જગતમાં, ગુણીયલ જેને નાર.
 રસમુનાં જનને રસધેલી રમ્ય રમિક કરનાર... જગતમાં
 હીલ દુસાયલનાં દુઃખડાને હસમુખી એ હરનાર....જગતમાં
 મંગળ મૂર્તિ, મનોહર રમણી, હર્ષ ઉરે ભરનાર....જગતમાં
લલિત.

૮૯

રે અમો અખળાને માયા બહાલી રે, બહાલી રે
 બહાલી પ્રીતિ બહાલી રે—અમો

વસ્ત્ર કરાવો, ઘરેણું ઘરાવો,

મોતીડે ટંકાવો તોયે મન ખાલી રે ખાલી રે

ખાલી મન ખાલી રે — અમોઃ

નેહુની નજરે નાયજી મારા,

નારી બને ઘેલી કાલી રે કાલી રે

કાલી ઘેલી કાલી રે — અમોઃ

(ગુજરાતી; જુગલ જુગારી.)

૯૦

વટ સાવિત્રી મત આજ પૂરણ કરીએ રે,

લઈ કુમકુમ અક્ષત હાથ ફળ તો ધરીએ રે;

છે પવિત્ર વસ્ત્રો બેન, આપણ અંગે રે,

કરો પૂજન વડનું આજ, સૈયર સંગે રે;

વિધિ આ મત તણી રે સાચવો તમો,

તો તો મંગળ તમારું થાય રે . . .

આયુધ્ય ધ્યાસ પતિનું રે વધારશો.

શાસ્ત્ર વિશે સુંદરતા શી જોની લખી;

તેથી તમારું રૂડું થાય રે.....આયુધ્યઃ

કંકણ કર વિશે વ્યમકે તમારા

અંગોડા શિરપર શોભે છે સારા;

એ સહુ રહેશે રૂપાળાં, મતની વિધિ સંભાળો.

ઝાંઝરનો ઝમકારો તમારો,

લટકો મટકોને ચટકો તમારો

ખટકો હોય બે ધ્યાસ, મતની વિધિ સંભાળો ...વટઃ

વાધજી (ચંદ્રદાસ.)

૯૧

સહિયર શાણી, ઉમંગ આણી
ચાલો સતીને સહુ નમીએ.

સ્વામી શરણમાં નિજ જીવતરના

ઢાડ કરે તેને નમીએ— સહિયર૦

રાજભવનને વન વગડાનાં—

સુખ દુઃખમાં સ્વામી સ્નેહ્યા

તેમાં વસ્યો બહાલા જનનો નહિં વાંક, સતી વનવાસ વસ્યાં;

એવાં પતિમય જીવનવાળાં

સીતા સતીને વંદન કરીએ — સહિયર૦
લલિત.

૯૨

અમદા છે પ્રીતિ ભાજન, મનરંજન બીડ ભંજન
જુગિતથી કરીએ જતન, જોઇએ નિત્ય ચઢતો દિન;

x x x x

ચિન્તામણી રત્ન છે રમણી, વળી પારસમણી મન હરણી,

દોમળ ને કાંચન વરણી, ધીર ગંભીર વચન રસ ધરણી;

સંતાપે એ અમદા જે પામર જન

ફઠ્યો લગવત ને ઉઠ્યો તેનો દન—

અમદા૦

ડાહ્યાભાઈ

૯૩

સોને મઠયા સુખપાલ, મેડીને જરૂખા માળ,

હેમને હીરા વિશાળ, એથી શું સુખી સંસાર ?

બહો! જુઠી એ જલ્લળ, એથી નહિં સુખી સંસાર.

માણે મલ્લનો છે પણ પાંખીડાંને પાંખ નથી,

આંગો લીલો છમ છે પણ મ્હોરનું તો નામ નથી,
કોને શું ? કોને શું ? એ આંગે, એ માળે ?
જેવું ને રાણું રે; આઠે પહોર, આઠે પહોર;
તેવો સમજી લેવો—સ્નેહ વિના સંસાર;
જેવો લાણુમાં જેવો ગોળ વિના કંસાર.
રમણી રંભા જેવી પણ રસિયાથી રંગ નથી,
ળાંકા છપીલાને પણ પરણી પર ઉમંગ નથી,
સંસારને બેઠાર એ બળ્યો, એ બળ્યો—

સોને
ડાકાખાઈ.

ex

આલોને સહીયર હસતાં રમતાં, જળ ભરવાને જઇએ રે
શીતળ નિર્મળ નીર નદીનાં છોળે ઝીલી સુખી થઇએ રે—આલો
તટ તરવર ભુકિ રહ્યું ડાળો ઝોલાં ખાય,
તે પર પંખી જોડ્યું, આંચ ભરીને ન્હાય;
પ્રેમે મસ્ત બનીને રમતું, તેને વધામણાં દઇએ રે—આલો
આછી લહેરો પવનની, આછા નદી તરંગ,
આછાં વસ સખી તણાં, આછું જોખન અંગ;
આછાં રહ્યાં સ્મિત છાઈ મુખે, સખી તેને વધામણાં દઇએ રે
આલો

ગુજરાતી—(નયરાજ.)

24

ઠાઈ પ્રેમી દેવાંશી સંભારણે કારણે વારણે જઇએ વાર વાર;
દેવતાઈ દેખીએ દેદાર, સંસારમાં સાર, ઝોહો ધન્ય અવતાર.
સંસારમાં પારસમણી ચિન્તામણી છે નામના

કામધેનુ, કલ્પનરૂ, રસકુખી સૌ નકામના.
અજળકાન્તિ અજળશાન્તિ દેવ કરતા વાંછના
છે પ્રેમ નિર્મળ રતિ જેની નવે ખડે નામના.

પ્રેમી પંખીને ઝંખી ઝંખી જુઓ
ઢેરાં રંગે ઉમંગે રમે રસિયાં,
લપાઇ છુપાઇને ડાળીડાળી ધુમે
મદ માતલાં રંગીલાં રસિયાં.
બહાલાથી બહાલ અવર નથી આયા
પ્રેમથી પ્રેમ પાણીમાં પતાસાં.

x

x

x

x

ડાહ્યામાઈ.

૯૬

રમણ રસિક અવલોક ! વિના આકાશે ઉદય પ્રભાશી !
અલગેલી અંદ્ર કળાશી ?
ધન મંડળ અપગ પ્રકાશી ?
જાલાન્તર હામ ચિલામી ?
હસિત વદનથી દંત દાડમી કાગિશી જ્યોતિ અગારે ?
અધર પડવ દળ કમળનું ફરકી પ્રેમનું પૂર પ્રસારે ?
મુગ્ધ વચન કેમળ પ્રેમળ પ્રિય ગીતધ્વનિ વિસ્તારે ?
હરિણ નયની રાંડડી આંખડી શિ અપાર રતિ ઉદારે !
અનહાં શી અંદ્ર કળાશી !
અલગેલી અંદ્ર કળાશી ?
રમણ રસિક અવલોક ! વિના આકાશે મુગ્ધ પ્રભાશી !
હરિલાલ કુવ.

૯૭

જગતથી ઉલટા જોયા પૂરા પ્રેમી,
 પ્રીતિ સમરે જુએ સાચા શૂરા પ્રેમી.
 નથી ખાતા નથી પીતા છતાં છવે,
 કરીને કાળથી કુસ્તી, પૂરા પ્રેમી;
 નહિં દરકાર રાખે કોઈની દિલમાં,
 કરે જગમાં જળરજસ્તી, પૂરા પ્રેમી;
 છતાં ગુણવાન મૂરખમાં ગણાયે છે,
 ખરું સુખ ખલકનું જોતા, પૂરા પ્રેમી;
 નથી સોતા નથી જોતા કદી આંખે
 ભરી આંસુ ઘટા રોતાં પૂરા પ્રેમી;
 નહિં ઉર હાનિ કે શુભ લાભની ગણતી,
 મુખા વિષ સાથ આરોગે, પૂરા પ્રેમી;
 સ્વર્ગને નર્કને સામાન્ય ગણનારા,
 રહે રાને વિરહ રોગે, પૂરા પ્રેમી.

નયુરામ.

૯૮

છોડી છોડાય નહિં, એ ન જોડી જોડાય ક્યાંઈ,
 કુમુદે ચંદ, ચંદે આ કુમુદી જોડી તે. છોડી૦ કેક
 સુર્યો, સુરીશ, સુરં ને સર્હુ, સદીશ દુઃખે;
 વિયોગ લક્ષ્મ તો એ ચિત્ત ચોંટી રહોડી તે — છોડી૦
 અરે ! આ ! મૂર્ખ ! ઘેલા ભૂંજ ! શું ગુ'જેછે આંહિ. ?
 ગણે નહિં પ્રેમ, પ્રેમે સાથ મ્હારી છોડી તે — છોડી૦
 પ્રયત્નો વ્યર્થ વ્યર્થ શાંત થા ચકોરી તું,
 તું અર્થે આંખ નહિં આ, એ કુમુદે કહોડી છે — છોડી૦

મહી આકાશ ક્યાં ? હું ક્યાં ? અને કુમુદી ક્યાં,
 નિસર્ગે પ્રેમ અથ, કેમ છુટે દોડી તે ? —દોડી૦
 મરું કે દગ્ધ થાઉં, કે વિદીર્ણુ જસ્મ રહે
 કણે એ ખોળયે કુમુદી—દોડાડ દોડીને —દોડી૦
 ઘડી એક દોડ પ્રિયાને નિહાળું આંખ ઠારું
 પછી દમજે, તું વાદળિ ! રે ઘડી તો દોડી દે— દોડી૦
 જટિલ.

૯૮

છે અજળ પ્રેમની અગન, (૨)
 લાગે લેને પ્રેમની લગન. લગન—
 લેને લાગી પ્રેમની લગન—ગણે નહિં વિધન—
 જ્યેષ્ઠ ઝટ ગગન—પ્રેમની અગન—છે અજળ૦
 આંખો છતાં પણ નજર નથી નખાવી,
 બુદ્ધિ છતાં પણ વાત નથી સમજાવી.
 એક પ્રેમ અને પ્રમદાને સોંપ્યું તનમન—છે૦
 ભુલું પરાણે પણ થતા જણકારા,
 ઝાંઝર હૃદયમાં જણજણ કરે જણકારા.
 પ્રીત વચન વીણાનો નાદ નચાવે યન યન—છે૦
 ડાઘાભારી.

૧૦૦

પ્રીતિ મુધ રસ અજળ રસ, કોઈ વીરલો પી લણુચેરે
 અંતર ઘટની વાસના કોઈ અનુલવી પરમાણુચે;
 ભાવનાના ભેદ તો, ભગવાન જેવા ભાળયે;
 ગાતાં અને ખાતાં પીતાં પણ તાપ ત્રિવિધ ટાળયે.
 ડાઘાભારી.

૧૦૧

પ્રેમનો ખ્યાલો પીએ શુદ્ધ આન તેને રહે નહિં
 અજળ નીચા નસે નસે અરે હાયરે ! બ્યાપી રહી....પ્રેમનો
 ખ્યાલો પીને મદમસ્તને અત્તમસ્ત કાયા આ થઈ
 હર નહિં દુનિયા થકી રશિયાનો ટોપ ધરી રહિતે...પ્રેમનો
 ખુણી લગાવી કામનીને નાથ નિરંજન નામ સહી,
 ખ્યાલો પીને અત્તજ જગાણું, રસિક લીલા તુંડી તુંડી...પ્રેમનો
 શાલાખાઈ.

૧૦૨

હગલે હગલે હુંગરા, વિહટ પ્રેમનો પંથ ;
 કૃપા કરે થી શમ તો સંત પામના અંત.
 શાલાખાઈ.

૧૦૩

એ સંધાય ન તુટીરે પાછી એ સંધાય ન તુટી તુટીરે.
 મનહર ચિત્રથી ચિત્રિત રૂટી,
 કાચની કંગની કુટી કુટીરે ;
 તુટ્યો હીરો ફરી માંધતાં,
 એવધિ સઘળી ખુગી ખુટીરે ;
 ઠાટિ ઉપાયે બધાયે ન પાછી,
 જીવન દોરી છુટી છુટીરે ;
 હૃદય ગયું હાથથી પછી,
 ન મળે એ સુધારવાની ભુટી ભુટીરે

(મુદ્ર રાત્રી અપરીતર.)

૧૦૪

અજળ છે પ્રેમનો વાસો

હૃદય માંહિ થયેલો રે—અજળ

પ્રેમી માટે પ્રાણ મન દેવાને તૈયાર

પ્રેમી માટે વીર જન જોય જીવનમાં સાર,

પ્રેમ અંધ જોઈ ના શકે શુભ અશુભ થાય,

પ્રેમ ધક્કેલે જઈ ચડી સરવે ખોતો જાય;

પ્રેમ જીવે નહિ કીર્તિ કે અપકીર્તિ થાય,

પ્રેમ સાંકળે સાંકળ્યો જ્યાં દોરે ત્યાં જાય.

ગુજરાતી (તિલક કુમાર.)

૧૦૫

જેયું જગત તપાસી તપાસી રે બધે પ્રેમ પ્રકાશે !

રહ્યો એજ અખંડ અવિનાશિરે બધે પ્રેમ પ્રકાશે !—ટેક

શૂરવીર ધીર રણમાં ચડેરે ધરિ કર શુભ સમશેર,

તુચ્છ ગણે મુખ સૃષ્ટિનાં સહુ, કીર્તિના પ્રેમની લે'રરે; બધે.

ચાતક વ્યાકુળ તરશથીરે; તરફડે તજશે શું પ્રાણ,

સમીપ સરિત નીર નવ પિયે, એતો સ્વાતિક પ્રેમી મુજાણરે, બધે.

ક્યાં આ અમીનિધિ આલમાંરે, ક્યાં આ પયોધિ દૂર,

શુભ પુનેમની રાત્રિએ, એ શો હરખી ઘૂમે રસ પૂરરે ! બધે.

લાનુ—તાપે ખીલે પ્રેમથીરે, રસિક કમળ શુભ પેર,

ચંદ્ર—વદન ન નિહાળવા, પણ કીધું, ધારી મન વેરરે બધે.

નિરખી નિશા પતિ નાચનેરે, મુગ્ધ પોયણી હરખાય,

અરૂણ ઉદય થતાં મહીં, ખીડે મુખ સૂરજથી લબ્ધય રે બધે.

સધન વિલોકી આકાશનેરે, સુણી ગર્જના ગંભીર

પ્રીતે કળા કરી નાચતો, શો ટહુકે મોરલો ધીરરે ! બધે.

વેલ રહે જેમ વૃક્ષશું તેમ સ્વામી સંગે સોહાય,
 લોગ તણ લઈ ભોગ જંગલમાં, જાવા ત્રીતા હરખાયરે. બધે.
 સારસ ભેટી દેરાસરીરે રહેતી હરદમ સાથ,
 વેઠે વિયોગ ન એક વિપજનો, મરે ઝુરી ઝુરીને સાથરે. બધે.
 દિવસે તપે રવિ તેજથીરે, પણ ન નિહાળે આપ,
 મોઢે ચકોરું અંદરું, એ તો તારો પ્રેમ ! પ્રતાપરે. બધે.
 ડાહ્યાશર્ધ પીતાંબરદાસ દેરાસરી.

૧૦૬

ઉદ્ધવજી એ પ્રેમ પુરાણો તોડાળ્યો ના ખુટેરે,...ટેક
 ભે વસુધા આ રસાતળ જાયે, સૂર્ય ઉદય પશ્ચિમમાં યાયે ;
 પ્રલયાત્રિથી ફેહ દહાયે, (છા) પ્રાણ મર્મથી ખુટેરે-ઉદ્ધવજી.
 પ્રેમ યોગ અંતરમાં જાળ્યો, અન્ય યોગનો અંશય ભાળ્યો;
 ત્યાગ યોગ તો કડવો લાગ્યો, પીધો જાય ન ખુટેરે, ઉદ્ધવજી.
 અંતર પ્રેમ પ્રકટીયો જેને, તે વિષ્ણુ કેમ પડે કળ તેને;
 સુખ દુઃખ કહો જઈ કહેવું કેને, (જે) અંતરમાં ના ખુટેરે,
 ઉદ્ધવજી.
 પ્રીત કરી સજ્જન ના તોડે, તોડયા સરખી કહી ના ભેટે;
 નરસિંહ ગ્રહી કરને તરછોડે, (જેમ) વિશ્વાસુ જન ભૂટેરે.
 ઉદ્ધવજી.
 નરસિંહાચાર્યજી.

૧૦૭

જીગરનો ચાર જૂદો તો, બધો સંસાર જૂદો છે;
 બધા સંસારથી એ ચાર, બેદરકાર જૂદો છે.

ગાણું ના રાવ રાયાને, ગણું ના આખી દુનિયાને ;
 પરંતુ જન આ પર પ્યારીનો અખત્યાર જૂદો છે.
 હજારો બોધ મંદિરો મહીં નિત્યે લલે થાજે;
 અમો મસ્તાનના ઉસ્તાદનો દરબાર જુદો છે.
 બધા 'પરકાર તુફાને થઈ ચ'ચળ ચૂકે નિશાન;
 અમારા ચિત્તનો ચારૂ, અચલ પરકાર જૂદો છે.
 ઘડીભર બેશ બતલાવું, શીખાવું પ્રેમનો જલદ;
 અમો જલ્દગરોનો ચાર, જો બાઝાર જૂદો છે.
 શીખે જો પ્રેમ પૂરો તો જ અચલ અલેદ પામે તું;
 નથી જ્યાં પ્રેમ છે જ્યાં લેદ, એ વ્યવહાર જૂદો છે.
 લલેને માહરા પ'થે બધાએ દુઃખને દેખે,
 મને તો સુખ સાગર દહે રીનો કંઈ જહાર જૂદો છે.
 થયો જે પ્રેમમાં પૂરો થયો છે સુકત સરવેથી;
 મહા મસ્તાન શાનીના મગજમાં તાર જૂદો છે.
બાબારાંકર.

૧૦૮

પ્રેમ મીઠો રસ લાવે સહુ પીએજી
 પ્રેમે જીવે રાજ ! આ સઘળો સંસાર
હો પ્રેમી રે; કાં વહેમી રે ?
 પ્રેમ હૈકું વણસાડે એ નાંહિ કહીએજી
 સાચાં પ્રેમી દિલને દિલ સહુ દીયેજી
 ધન્ય એનો રાજ ! વિશ્વ વિષે વ્યવહાર
હો પ્રેમી રે; કાં વહેમી રે !
 પ્રેમ સાધી સંભાળી આનંદે રહીએજી.

ગુજરાતી (બારીસ્ટર.)

૧૦૯

અળખ ચીજ છે પ્રેમજ એવી નવ પડદો કાંઈ રહે રહે,
 ખરો પ્રેમ જોતાં મન હરખે, નેત્રે નેત્ર મળે રે,
 જાત લાત નવ જોવાયે ત્યાં, અવર ન મુખ કહે રે;
 પ્રેમ રંગ પૂરો ગુલજારી, જાણે કોઈ જન રે,
 એક સ્વરૂપ એને જાણો ચિત્ત, અન્ય ન કાંઈ ચહે રે;
 સત્ય સ્નેહમાં શરમનો પડદો, અળગો થાયે આપ રે.
 પ્રેમ પરીક્ષક નર વિરલા, ગુણ તેનો કોઈક શ્રદે રે.

વાયજી (ત્રિયારાજ.)

૧૧૦

જરી તે શાન્ત લલ્લ ખાર

લોલ વિલોલ કપોલનો ત્હારો ગુલરેખ મોહન મંત્ર
 સહૃદય કોઈ કુમારના કદી કરશે સ્નેહ અતન્ત્ર

અહો તુજ મદલર ગુલગુલશન !

હથે હથે જો ! આકાશમાં શાણી ચન્દ્રીની શરદની રેખ
 શીતળ હેની સાન્તવના ભૂશી નયન શરે ન આલેખ
 સખિ રસ મસ્તાનો આનન્દ.

કુલ ગુલાળી ત્હારી ઝોલણી, તેમાં છૂપલા છાયા મોર
 ઠાલી દૃષ્ટે તેને પ્રેર ના, એ તો મુગ્ધ હૃદયના ચોર
 હૃદયપર તુજ પર નર્તન્તા.

મરકલકાં મીઠા મુખના, મધુ વદતા વદનના વિલાસ
 સ્નેહ ભુખ્યા કોઈ સ્નેહીનું ઉંડું હૃદય ચીરી લેશે આશ
 મનોગમ તે મુખના સન્દેશ.

વારી લે, જરી વારી લે ત્હારા રમતા રસીલાએ ભાવ
ખોટું હૃદયનું ખેત્રવું ત્હેમાં લાડકડી ! નથી દહાવ
પ્રભુનાં બે નયનો નિરખે

શીલ્પીએ ઘડી રાજ પુતળી, કાંઈ પૂર્યા ચિતારે મહીં રંગ
તુજ હસતું વદન કોણ દોરશે પેલો રમ્ય હૃદય ઉછરંગ
ગહન નયનોમાં ગળહળતો !

ના. ૬ કવિ.

૧૧૧

કાં ન ચિંતું સુખ ચંદ ? ચહું હું સખી ? કાં ન માધવ મોહદંદ
ધ્રુવ

×	×	×	×
×	×	×	×

નિરખે નયન છખી, પાન તરસી કરે ? ભરે સભર એ
સુહૃદયખંડ !

માધિ સુધાવાણી ઝરણે તે, શ્રવણ પિયે મંદ મંદ !
ચહું હું—

ના જોઈએ મહુઅર સ્વર મારે, ના નહિં રાસ તરંગ,
કૃણે ઘેલી ગોપીને એ ઉદીપક,--મુજને તો એજ અનંગ !
ચહું હું—

શરદ્ નિશા અજવાળી, હસે ખિલી, એથી વસંત અનંત !
હર્ષદ નંદન એ તનુ તસને ચંદન ચર્યાવંત !

ચહું હું—
સન્નિવાસ મુન.

૧૧૨

મિથ્યામાન ધરે શું મુજથી લરિ માનિની ને,—

પ્રાણ સમાનની ને ! મિથ્યા.

મોહ જાળ વ્યાકુળ કરિ છાઈ,
પ્રીતિ સુધા ચેંઘટ કરિ પાઈ,

હાવ લાવ ઝળકાવતિ ઝીણી દામની ને ! પ્રાણ. મિથ્યા૦

ફંદ રચતા મંદ ગતેથી,

રૂપ ગુણના રસાયણેથી,

મર્મ શું કોરતી કટાક્ષબાણે કામની ને ? પ્રાણ. મિથ્યા૦

મંદ હસિતથી રતિ પ્રકટતી;

...

છેડ છબીલી રીસ અઘટતી ?

અનુભવ રસની લહરિ તું ખુણી-તમામની ને. પ્રાણ. મિથ્યા.

... હરિલાલ કુવ.

૧૧૩

તુંહી શ્યામ, તુંહી શ્યામ, તુંહીરે.....

હુંતો નીરખું તુજને ઠામ ઠામ... (૨)

મનમાં જોયું ને, મંદિર જોયું ને, જોયો સકળ સંસાર,

આ પ્રહ્લાંડની માળા જોઈ વળી પણ નહિ આંચો પાર

સઘળે જ્યોતિ તારીરે... હુંતો૦

આ તનનો રંગમ્હેલ બનાવ્યો ને માંહિ ભર્યો દરબાર,

અનહદ વાલ વાગી રહ્યાં વળી, જીવ બને જોક તાર

અમકી જોતી તારીરે... હુંતો૦

કૃષ્ણચરિત્ર.

૧૧૪

વશ કરી લીધો વિહારી,
 નેહ બાંધી, વશ કરી૦
 પ્રેમ પાશ, રસ, - ત્રિકટી બાંધ્યો,
 જે નિજ કુંજ વિહારી — નેહ૦
 ક્ષણ ક્ષણ રસ ઉભરાઈ રહે તન,
 છળી રંહી છાઈ તિહારી — નેહ૦
 ના તરસાવ હવે લઈ બાંધી,
 લે ઉરમાં તું ઉતારી — નેહ૦
 સર્વ છતાં તુજ દાસ દીન છઉં
 તું — હું, હું — તું, વિચારી — નેહ૦ ' ' '
 વિવિધ રંગ કર એક રસે રસ,
 લે સહુ સાર સુધારી — નેહ૦
 એજ હવે તુજ રસ લીનો રહું
 મનથી દે વિસારી — નેહ૦

મણિલાલ નભુભાઈ.

૧૧૫

રહી જુદાઈ નહિં રસિલિ, રહિ જુદાઈ નહિં ! (૨)
 લેદ લાવ ટળિ જતાં (૨) —
 અહા ! મધુર મોહન રસ મુખપ્રદ એકતા જહોં રહી.
 તો તું લજવાય શાને ? સખી શરમાય શાને ?
 વદન કમળ રસિલું મોહન શું નમાવિ આ રહી ? રહી.

નિયાં શાં નેણ હાળે ? કાં તું કતરાતિ ભાળે ?
દૃષ્ટિથી ? હો હરણિ નયની ? મધુર વરણી રસની ઝરણી
શું વહી ? રહી.

પાટલ કપોલ લાલી—ખિલેલી ક્યાં હો ચાલી
ગર્ભ અમેલિ કુલ ક્રિકાચ શિ પ્રિય પ્રાણ ! અંદ્રહાસશી
યર્ધ ? રહી.

તું—અધર પાંખડિ સ્ફુરે, તથાપિ કાં ન ઝરે
વચન, અમૃત બિંદુ દયિતે ! મધુરિ મુખ સિંધુથી
અહિં ? રહી.

કોમળ સુ ભુજલતાથી, લિહે ન તું બાથ શાથી ?
હરિ હરિ ? અશરણુ હું શરણુ અહણુ કોનું કરું નર્ધ ?
રહી.
હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૧૬

હું વારું તન મન ધન ખ્યાર ખર—ધ્રુવ.

પાન મંગાવું, સોપારી કતરાવું,
માંહિ લર્ષીંગ તજ બરાસ મુકાવું,
હેતથી રસિલા છેલાને આરોગાવું— હું

આ રે બીડીનાં મોઢિરાં મૂલ,
એ પર કરાવું સારી બાદશાહી ફૂલ,
રંગે જમાડું લાલ ! કીજે કખૂલ— હું

(મુજરાતી: કુંખાળા.)

૧૧૭

હાંરે મહને ઝેરી નાગોએ ડાંખ દીધા,

હો સન્ત ! હાવાં કેમ ઉતારશે એ ઝેર !

હાંરે મહને ઘેરી સચોટ બાણ વીધ્યાં,

હો સન્ત ! ઘાવ ઉરના રૂઆવશે શી પેર ?

ઉઘી ઉઘી તારલી તો મીટ માંડી મટકે,

સન્તાય મહારી પાંપણુ વિશે દિનરેત :

રહી રહી ઝીણું હો સન્તના ! ખટકે.

અંજાય મહારાં લોચન વિશે મદ ઘેન.

ઠાલે પેલી કમલિની જલ કેરી હલે,

વમ્મન્ત જલે એવો ઠાલે કુલ પ્રાણુ.

મધુપ મહણે ગુંજે, પરાગ ઢળે વેલે,

અખંડ ક્યારે રેલે એવી રસ લ્હાણુ !

હળી ઢળી આસોપાલવ કેરી હળી,

ઉપર કોયલ દૂહાકા કરે મધુઘોષ :

હતી એક ઈક્ષુના હંડ સમી બાળી :

—નજર ! કેમ કાળી ગોરંસે બર રાય ?

ના. ૬ કવિ.

૧૧૮

લાગ્યો બલે રંગ આ મન કાળો

છોડ્યો ન છૂટે થશે ન નિરાળો—ધ્રુવ.

પ્રેમ જીવન મુજ પ્રેમની વેલી

પ્રેમ મહિં જની મસ્ત નિહાળો,

છોડ્યો ન છૂટે થશે ન નિરાળો—લાગ્યો.

જ્ઞાન તમારૂં તમને મુળારક,
પ્રેમીને આપની વાટે ન વાળો,
છેડ્યો ન છૂટે થશે ન નિરાળો—લાગ્યો ૦

(ગુજરાતી: કુંભાળા.)

૧૧૬

પ્રીતિ પ્રેમ વહુ' જય જય જય વાણી,
લયા પ્રેમથકી પવન આલ પાણી,
શીતલ પ્રાણસા'ય આપતો 'સમીર,
મુરજ અંદ્ર તણા પ્રેમ શો ગંભીર !
પિતા પુત્ર માત પત્ની ને સંસાર,
હીસે પ્રેમવડે હીપતો અગાર;
તુટ્યો પ્રેમ શ્રીટી જાય છે સંસાર,
પરબ્રહ્મ તણી યોજના અપાર !
પુરો પ્રેમી અંશ પ્રેમનુંજ અંગ,
મદા ઝીલતો પ્રીતિતણા તગંગ;
મળે સાથ કદિ લાગમમાંથી એક :
ગહન પ્રેમ અકલ યોજના અલેહ.
રાકે અમૃત તણું પાન કર્યું છેક,
શીતલ સેક રોમ રોમમાં અનેક,
અદ્ભુત પ્રીતિ પાનનો ઠયો વિવેક,
ગહન, પ્રેમ ! તારી યોજના અનેક !
પગ પ્રાણી સમુહ સંઘમાં ફરે છે,
વિવધ ઘાટતણી યોજના કરે છે,

મનુષ્ય જીવ મનુષ્ય જીવશું તણાય,
 પ્રકટ, પ્રેમ ! તારી કલ્પના જણાય.
 પ્રિયા પ્રિતમતણે કંઠ લીન થાય,
 પિતા કંઠ વિષે બાલકો ભરાય;
 લિત્ત ઠામ લિત્ત લિત્ત રૂપ ભાસે,
 બધે પ્રેમ ! તુંજ એકલો પ્રકાશે.
 નથી દુઃખભેદ, પ્રેમ ! શક્તિ તારી,
 તિમિર દુઃખ પ્રેમ તેજ દે વધારી,
 બધે બ્રહ્મરૂપ બ્રહ્મપ્રેમ બાણું,
 કૃતિ રીતિ ગતિ લિત્ત ના પ્રમાણું.
 મણિલાલ નમુબાઈ.

૧૨૦

દુગ રસભર મોરે હીલ છાઈ રહી, છાઈ રહો, છલકાઈ રહી,—	દુગ૦.
ઝાંખ ઝપટ નિદ્રા નવ કાંઈ, પલક પલટ અણખાઈ રહી;—	દુગ૦
પૂર્ણ ભરી મદ, મદ વિલાસિની, નવીન સુધા વરસાવી રહી.—	દુગ૦
દુઃખી સુખી વળી વિધ વિધ રંગી, ખલક મુરંગ મચાવી રહી,—	દુગ૦
ભીતર બાહેર ઉપર નીચે, મણિમય મોદ મચાવી રહી.—	દુગ૦

મણિલાલ નમુબાઈ.

પ્રેમનો પ્યાલો પીજીએજી, કોણ પીતાં ધરાયું ?—

સખી ! પ્રેમનો

આધિ વ્યાધિને અળગી રહી ઉપાધિ આ,

નેહને નીરે ભુજાવીએજી—કોણ— સખી ! — પ્રેમનો

x x x x

જન્મી જીવીને સુખ શામાં નિહાળો ?

નેહ વિના દેહ શીદ સીજીએજી—કોણ— સખી !—

પ્રેમનો

માફ ને તાફ તણ પ્રેમનુંજ ગાવું,

તાને ચઢી રસ ઝીલીએજી—કોણ—સખી ! —પ્રેમનો

નીમ ત્યાં લેહ, ને લેહ ત્યાં લમાયા,

પ્રેમને નશે લેહ ટાળીએજી—કોણ—સખી ! —પ્રેમનો

x x x x

મણિલાલ નબુભાઈ.

ઝીણા ઝરમર વરસે મેહું.

લીંબે મહારી ચુદડલી:

એવો નીતરે કૌમારનો નેહ,

લીંબે મહારી ચુદડલી : મુન

આને ઝમેને ઝરે ચન્દ્રીની ચન્દ્રિકા,

લીંબે રસિક કોઈ ખાલારે :

લીંબે સખી, લીંબે ચરદ અલગેલડી,

લીંબે મહારા હેયાંની માલા : હા લીંબે

વનમાં પપૈયો પેલો પિયુ પિયુ બાલે,
ટહુકે મથૂર કેરી વેણાં રે :

ટમ ટમ ટમ ટમ વાદળી ટમકે,
ટમકે મહારા નાથનાં નેણાં : હો ભીંજે૦

આનન્દકન્દ ડોલે સુન્દરીના વૃન્દ ને
મીઠા મૃદંગ પડછન્દારે :

મન્દ મન્દ હેરે મીટડી મય'કની
હેરે મહારા મધુર રસચન્દા : હો ભીંજે૦

ના. દ. કવિ.

૧૨૩

ભરછક સરવર ઝુલતું રે

રમવાને ત્યાં રૂડું ચાલ, મહારા બહાલમા !

કઠિં વિરલ કુલ ઉગીયાં રે

તહેની શુ'ચીશું વરમાળ, મહારા બહાલમા !

રૂડાં કુલ, રૂડાં સરોવર રે

રૂડલા અતિશય આપ મહારા બહાલમા !

કુ'લના તરૂને છાંયડે રે

ભૂલશું જગપરિતાપ ! મહારા બહાલમા !

નીતિશી નાબુક વેલના રે

હીંચશું હીંચિજે, ચાલ મહારા બહાલમા !

સત્કર્મોનાં બીજ રોપશું રે

ફુટશે સદ્લાવ કેરા ફાલ, મહારા બહાલમા !

પ્રેમી જનો તે પોષણે રે

ખાશે પ્રેમનું નીર, મહારા જહાલમા !

પ્રીતમ ! શાં પરિમલ પલ્લવેરે

વિનય વિલાસ કેરાં ચીર, મહારા જહાલમા !

તેને જઈ પ્રિય ! રાખીએ રે

રોપતાં પ્રિય વાધે છે જહાલ, મહારા જહાલમા !

ઉઠ ! ઉઠ ! પ્રીતમ ! ઉઠને રે

પ્રેમ સરોવર ચાલ, મહારા જહાલમા !

ના. દ. કવિ.

૧૨૪

હો ખ્યારા ભરીયાં પ્રેમ તળાવ

આંખલા જુલે રે કુલડાં ડાલે રે

કાંઠડા કાંત રસાળ—

હો ખ્યારાં

શીતળી છાયે રે વાવલા વાયે રે

પ્રેમીની બાહે રે સુખડાં થાયે રે

લીછએ ભવન લહાવ

હો ખ્યાશ સ્વર્ગના સ્વપ્ને જુલાવ—આંખલાં

શુભરાતી : (જુગલ જુગારી.)

૧૨૫

ધુંટડા ભરી ભરી પીએ હો, રસનાં સરોવરો છલકાય !

રસનાં સરોવરો છલકાય, રસિકનું મન દેખી મલકાય—ધું

આલ ભર્યું ધુમે આનન્દે, બોળે ચંચુ નિત્ય ;

જડી જડી રસખિન્દુ હૃદયમાં, ચમકાવે સહુ ચિત્ત ;

અંતર ભરી ભરી સીંચો હો, આત્મા ઉડી ઝળે ઝળખાય—ધું

કુંજે કુંજે કુલડાં ડોલે, ચૂમે લલિત વસન્ત,
 વનવન પવન વહે રસ ભરતો, લીલા હસે અરુણ,
 જોળે ભરી ભરીને લ્યો કો, હૈયે નવું નવું હિંચકાય—ધ્રુવ
 છીપે છીપે મોતી છીપે, સાગરનો ભંડાર,
 નયને નયને તેજ નચવતાં, વસી ઉંડે અન્ધાર ;
 ટુળકી ભરી ભરી કાઢો કો, તેજે નયન નયન રંગાય—ધ્રુવ
 ઠણ ઠણમાં મણિ વિલસે છે, બિન્દુ બિન્દુ પ્રહ્લાંડ,
 રસચાહક રજરજમાં નિરખે ભયો દિવ્ય રસ કાંડે ;
 નયણાં ભરી ભરી નિરખો કો, રસ રસ થજે થજે નિતરાય—ધ્રુવ
 સરોવરો છલકે છલકાતાં, રસ જીવનને અર્થ,
 ધન્ય ઝીલે રસ રાજહંસ કો, ખગ ઉભા રહે વ્યર્થ ;
 આત્મા ભરી ભરી ઝીલો કો, પ્રણની રસપ્રભુતા પથરાય,
 ઘુંટકા ભરી ભરી પીઓ કો, રસનાં સરોવરો છલકાય.

ખખરદાર.

૧૨૬

દિલદારના દર્શન વિના ખીલું મને ગમતું નથી,
 પુતળી પઠે નજદીકમાં બેઠા વિના ગમતું નથી ;
 મુખચંદ્ર શોભે ઝળહળી ઝરતું મુખા જ્યાંથી વહી,
 તે મુજ ચકોર ગરીબને, પીધા વિના ગમતું નથી ;
 કુદરત તણી બલિહારીનાં, હું રમું રંગીલો રંગમાં
 પણ હાય ! ભર છક રંગ તને છાંટ્યા વિના ગમતું નથી.
 છે માહરા નોંધે ગુન્હાઓ, નિંદકોનો દક્તરી
 પણ મસ્ત તુજ દરબારમાં, આવ્યા વિના ગમતું નથી

શો મોહ દુનિયાનો કરું, દુનિયાં દીઠી દો રંગમાં
પણ માહરે તો તાહરા એક રંગ વિના ગમતું નથી.

xx xx xx
કંઈ સ્વાર્થ કે કારણ તહારા પ્રેમમાં મારે નથી,
પ્રેમનું કારણ પ્રેમ તે વિના બીજું ગમતું નથી.

xx xx xx

બાલાદંકર.

૧૨૭

કિધો થેલો મુને ? નથી કિધો થેલો મુને ? (૨)

પ્રેમ-મદિરા પાઈને (૨)

અહા ? થેંધટ, ગુલતાન, શો અલમસ્ત હું બન્યો ? કિધો.

જહાં તહાં તુંને હેખું ? ચતુરા ચિત્ર આજેખું.

મધુર વરણુ લિની કલ્પનાથી, નિપટ પટ મુ લઈ રસ લેલીના
હૃદયનો ? કિધો.

રસ્યું રસ ભરિતું મુખે-લવું તુજ નામ મુખે !

અહહ ? શું બણે હઉં ભાંતિમાં કે સ્વપ્નમાં દિન રાત હું
એક તાર હઉં ઘણો ? કિધો.

દમરણુ એ તારૂં ખડું ! મધુરૂં શ્રવણુ કરું

સુખદ વચન વિકળ કરતું તુજ અચાનકે એ ધ્યાનમાં અહો ?

કિધો થેલો.

તુંહી તુંહી એક મારે ! અલૌકિક પ્રાણધારે !

હરિ હરિ ! તું રસિલિ ! તું નિભાવ-નહિં તો થાય કયમ
નિભાવ દિનનો ? કિધો.

હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૨૮

ભર લીને કટોરા ગુલાલ લાલ લાલ

પ્રેમ કેફ પાઈ પીને ખુશાલ હાલ હાલ—ભર૦

ઉઠા અંતરનો કીને રસાલ 'આલવાલ

માંહિ રતિ બીજ લીને બોઈ ને સુમાલ,

રમૂતિ વારિ સીંચીને મૃણાલ નાલ નાલ—ભર૦

ફાલે ફાલ સુખ'ધી મનોહર

ચુસી ઝેર અમૃતનો સાર

ડાળ ડાળ પાન પાન ફુલ ફુલ

ઝરે અજબ કોઈ રસની ધાર

તરસ્યાં આતુર આતક ઘટ ઘટ પીને બને બેહાલ—ભર૦

(ગુજરાતી—અજબ કુમારી.)

૧૨૯

ઐ.....જરી પ્રીતિનું પાણી તું છાંટ;

હૈકું ભીંજવી તું દે

લહેરો મીઠી મીઠી લે—અરે ઐ..... જરી૦

રસની રમતે ખેલ ખેલાવી લહાવો તું લે—અરે ઐ.....જરી૦

બુકી રહી રસ વાદળી, ઝરમર ઝરતાં ભુંદ,

આપણુ બને ઝીલીયે, ઉર ઠાલે આનંદ;

નયન હિંચાળે મન ચડયું, બુઝે બહાલાની વાટ

બહાલાને શી વેદના ? મનને વૃથા ઉચાટ—અરે ઐ જરી૦

ગુજરાતી—(અજબ કુમારી.)

૧૩૦

નાહિં બનશે જી પ્રીતિનાં મોતીનું મૂલ
 મોતીનું મૂલ, આખી દુનીયાં છે કુલ—નાંહિ.
 હીરા માણેક દામ કરોડો
 પ્રીતિના લહેજમાં એ છે વસુલ —નાંહિ.
 સાગર રસનો-છીપ છે દીલની
 પાકે મોતી, પાણી જામે અતુલ —નાંહિ.

ગુજરાતી: (જુગલ જુગારી.)

૧૩૧

ન જોય પ્રીતિ રૂપ શુણ્ણ ધનને—ધ્રુવ.
 નજર લાગી ગઈ નજર પલક મહિં
 અવરના ગમે પ્રેમી જનને— ન જોય૦
 સરસ સરસ મણિ માણેક મુદ્દી,
 હંસ ચાહે નિરમળ મોતીને;
 બળી મરે દીપક પર તોપણ
 રવિ ન થાય પ્રિય પતંગ મનને— ન જોય૦ ૨

ગુજરાતી: (કુન્દલાલા.)

૧૩૨

નથી પ્રેમ નિષજતો કાંઈ વાટે કે ઘાટે,
 નથી પ્રેમ વેચાતો મળતો દોશીડાને હાટે;
 લોલના લગટે નહિં લાધે, પ્રેમતાણું પરવાળ જો;
 સ્વારથ કાકા કોચ્ચા કોટે નહિં પ્રીત મોતી માળ જો !
 પ્રેમ રત્ન કયાં પાકે પ્રમદા ! જોલો વચન રસાળ બાળા !
 પરમ લેહુ પ્રેમાળ બાળા-પરમ લેહુ પ્રેમાળ બાળા—નથી૦

રસિક હૃદયથી રસિક હૃદયને લેટાડે સગવાન ને
 દોમળ સરળ હૃદય સંગમ ને પ્રેમ રતની ખાણ ને.
 ગણાખાઈ.

૧૩૩

પ્રેમી જગમાં છવે.

જગત જ'લજને, 'લજવાનો જખર ;
 દેવઅંશી રૂંડે અડગ દીવો..... પ્રેમી૦

લોલહીન, શોલહીન, રોપહીન, દોષહીન,
 પ્રેમપીયૂષ રસ સદાય પાઈ જેહને પીવે,
 પ્રેમ પીયૂષ રસ સદાય પાઈ જેહને પીવે,
 પ્રેમ પીયૂષ રસ સદાય પાઈ જેહને પીવો.... પ્રેમી૦
 નયુરામ.

૧૩૪

ઘાલો મારા પ્રેમી પોપટજી બોલ બોલો ;
 ઘાલો બોલો મેના બોલાવે,
 ટાલો રંગ રસિયાજી ટાલો જરી ટાલો, ડાલો, ડાલો, ખ્યારી ડાલો ;
 મેના તારા વચનની વેણા વાગી
 લાગી લાગી લલિત લહે લાગી
 મેના વહાલી મેના કહે ના પણ કહે જાગી
 જાગી જાગી અજળ જ્યોત જાગી.
 પહેલાં પોપટજી ખ્યારા રામજી સંભારો,
 વાહ ! વાહ ! મેના શું સતી સીતા વિસારો ?
 ચતુર સુજાણ સીતારામ ઉચરાવે— બોલો૦

પોપટજી પાંજરે સોનાનું સજવું ;
લાડલી હું લાલચુ નથી કે લલચાઉં
સોને રૂપે શું લીડ લીતરની ભાગી— ભાગી૦

રૂડા સુડાને રંગે રંગે રમાડું
પાંખે ઘાલીને ફળ મીઠાં ખવાડું
ભાવના ભુખ્યા શું ભાવી ભાવના ભુલાવે— બોલો૦
ડાઘાભાઈ.

૧૩૫

પીયુષ પધારે, સુન્દરી સ્વીકારે રે ;
રસવેલી ઓ શામળીયાજી સંભાળો રે.
મંજુલ મધુર મદન-કળી-ભાવે— ભાળોરે૦
આંખડલી અમૃત રસ વરસે રે
પાંખડી પાંખડી તલસે રે
થાશે લલમણી અમૃત ઝરણી
સ્વામી સુધારસ સ્પર્શે રે
અજબ સુધાકર પતિ શુષ્ક સાગર
ઢોઢ અલૌકિક સ્વર્ગીય સાકર
અધાગ અંતર રસ રતનાગર— ભાળોરે૦
રસસજ્જનાં દર્શન થતાં દોઈ તાદ અદ્ભુત ભાગતો,
રગ રગ ચર્ધ રોમાંચમાં ઝણકાર બહુધં ભગતો,
શુભતાન અંતર તાનમાં જગ ભગને જીવ ત્યાગતો,
પતિસેવના મંગળ મણી મોહન નિરંતર માગતો,
સ્વામી સમર્પણ સર્વ આ— સ્વીકારે રે૦

ડાઘાભાઈ.

૧૩૬

આછા ધુંધટ ઉઘાડ, સખીરી ! ત્હારા આછાં
 ઉરસૌન્દર્ય ચખાડ, સખીરી ! ત્હારા આછાં

x x   x x   x x

અન્તર તુજ આત્મન શુભે ને નયને વહે સન્દેશ ;
 ધુંધટ ઉઘાડ, અહો રસરાણી ! કરી દે સ્વપ્ન ઉજેશ-સખીરીં

x x   x x   x x

ગૃહદ્વારે બેલડીયાં વન્દે, વન્દન વદન ઉદાર ;
 સમરસ કલા ખીલી પ્રગટે ત્યાં, ઉર સૌભાગ્ય અપાર-સખીરીં

x x   x x   x x

જળથળ વિલસે, રજની વિલસે, વિલસે દિશદિશ બ્યોમ :
 ધુંધટ ઉઘાડ, જીવનભાગી સખિ ! પૂર્ણકલા ઝર સોમ-સખીરીં
 નયનો ઝરશે, પ્રભુતા ભરશે, સરશે આત્માભાર ;
 સખીરી ! ત્હારૂં હૃદય વિકસતાં સ્વર્ગ બને સંસાર ! સખીરીં
ખખરદાર.

૧૩૭

ઠહાલા ! પધારો મારે મંદિરે રે લોલ !

મંદિરે પવિત્ર વસે પ્રેમ ભે !— ઠહાલાં   ધ્રુવં

xx

xx

xx

રજની વધાવે રૂઝા ચંદ્રને રે લોલ,

ઠહાલાને વધાવું હુંય તેમ ભે—

ઠહાલા ! પધારોં

xx

xx

xx

ચાલો પૂજ્ય પ્રેમ દેવનેરે લોલ,
એક બની ગાથું ઉર ગાન ને—   ંહાલા ! પધારો

x x

x x

x x

આંસુઠાં ઉલસાય મારે અંતરે રે લોલ,
બહાલા વિના તે ઝીલે કાણુ ને !—   ંહાલા ! પધારો

x x

x x

x x

આવો બૂલીને જગ વાતડી રે લોલ,
હસિયે તે રનેહ તણું હાસ ને !—   ંહાલા ! પધારો

ખખરદાર.

૧૩૮

બોલો બોલો બોલો વાણી બોલોલ,
મધુરી, મધુરી, મધુરી વાચા બોલો ;
બોલો બોલો વાણી બોલોલ.

સુન્દર સુરસ સરલ સુભગ,
મોહક મધુરી બોલો બોલો ;
બોલો વાણી બોલોલ.

શાને રસાળ કૃષ્ણે અણુબોલો ન ?
સાહિત્ય મસ્ત બની શીદ ડોલો ન
ઝુકે ધીમે સુજ અન્તરનો હૃદિલો,
બોલો વાણી બોલોલ.

સુજરાતી (ખારીરદર.)

૧૩૯

અરે હું મસ્તાન પ્રેમની, મને કોઈ ન છેડારે,
લાચાર હું બિચારી છું, શીદ લ્યોછો કેડારે ;

જુવાનીથી દિવાની છું, મારો છોડો છોડો— છેલાં
 પ્રાણદાન છે પ્રીતમાં, પૂછી કરજો પ્રીત,
 પ્રાણદાન તો રહેલ છે, કઠણ પ્રીતની રીત;
 આધાર તું કિરતાર મારો પાર બેસે રે.

હાથાભાઈ (મોહિનીચંદ્ર.)

૧૪૦

સખી ! જેણે મોહ મદિરા પીધો,
 જાણે છતી આંખે અધાપો લીધો— સખીં
 કર્મ આચાર ત્યાગી, શરમ વિચાર ત્યાગી,
 ધર્મ આધાર ત્યાગી લીધો ;
 ત્યાગી તેણે શાંતિ—સન્તાપ માગી લીધો— સખીં
 વિદ્યા વિવેક ત્યાગી, કુળની ટેક ત્યાગી,
 છેક આહાર ત્યાગી લીધો ;
 ત્યાગી તેણે ઉંઘ ઉભાગરો લીધો— સખીં
 (શારદાવિજય.)

૧૪૧

નીંદરડી મારી ક્યાં ખોવાણી રાજ, રે હો, નીંદરડી.
 મીઠી રે નીંદરડી, બહાલી રે નીંદરડી
 મને ક્યાં મળે હોજી,
 થોડી થોડી લઈ ગયાં માને બાપ—રે હો નીંદરડી.
 મનનો માનેલો જીવશું જડેલો સ્વામી ના લીધો હોજી,
 થોડી થોડી લઈ ગયો પરણ્યો કંથ—રે હો નીંદરડી.
 મનના વિસામા, દિલના વિસામા, અમને ના મળ્યા હોજી.
 ગુજરાતી (અજબકુમારી.)

૧૪૨

પંડિતાઈ પળમાં ચાલી જાય છે,
 મગદે કામ, પંડિતાઈ પળમાં ચાલી જાય છે
 મહાનપણું ગંભીર શુભ શુદ્ધિ,
 વિદ્વત્તા વેગે વિનાશ થાય છે... .... પંડિતાઈ
 લાખ ટકાનો તે કોઈ કિંમતનો,
 બોલ સુણતાં કિંમત તેની થાય છે ... પંડિતાઈ
 મોરબી (વિષુધવિજય.)

૧૪૩

પ્રેમ ધુન ક્યાં ખોઈ, મન મારા, પ્રેમનીં
 પીધી શુદ્ધિ પ્રેમતણી કંઈ જીવન સાર નીચોઈ
 લાગી લગન તે ત્યાગી મગન થઈ
 માણ ન નાખ્યા વલોઈ-મન મારા-પ્રેમનીં
 ભાગી પુતળી પૂજ્ય દેવની હું ભાગી નહિ મોઈ
 ઘોઈ નહિ કોઈ આંખ આંસુડે
 યાદે માણે પદોઈ-મન મારાં પ્રેમનીં
 ગુજરાતી (અલ્પ કુમારી.)

૧૪૪

સારી બાલમ ! દુનીયામાં પ્રીતિ ના બને
 પ્રીતિ નિશો આકરો રે મત પી છોડ ગમાર,
 સામું પીધેલું નહિ મળે તો બાઈશ મુંગો માર,—
 બાલમ, પ્રીતિ ના બને;
 એજ નિશાની ધૂનમાં તો છૂટી જશે સંસાર,
 રાગી વિરાગી ત્યાગી ફકીરી અદાબજન એકતાર-બાલમ

એજ દીવો વિશ્વનો, એ વણુ અધારી રાત,
રાત વિષે પરજાત ક્યાં ? વળી ખાલી સામી લાત,—
ખાલમ૦

સ્વારથની પી વાણીને દુનીયાં બાધી મત્ત,
પ્રેમનશો ત્યાં વાત નકામી, મત્તમાં થા ઉન્મત્ત!—ખાલમ૦
લેગાં મળ્યાં હસ વીશ સોએક, વસ્ત્ર ચઢાવ્યાં શીશ,
વસ્ત્ર ધરેલાં તેજ નાગાં નાગાં સર્વ અધીશ—ખાલમ૦
પ્રેમતૂલ, જગવન્હિ, હું-તું-લેહ ગણો ધૃતરૂપ,
એ સર્વે જ્યાં હોય ત્યાં શી પ્રેમ કથા સુખરૂપ!—ખાલમ૦
પ્રેમ ખરો એ આદરો, જ્યાં સર્વ કાંઈ સમાય,
હું-તું-લેહ ટળે મણિ ! બધે પ્રણપ્રેમ વરતાય—ખાલમ૦
મણિલાલ નજુભાઈ.

૧૪૫

આંખ ભર્યે શું થાય ? હઠીલિ ! આંખ ભર્યે શું થાય૦
ફેરવવા મુજ સરખા પાછળ, તું વિધ વિધ પલટાય!—હઠીલિ !
રૂપથી વાણી વિલાસથી મોહથી બાંધ્યાં તેજ ફસાય!—હઠીલિ !
હું રસ ઘેલો તું રસસૂની, મેળ હવે નહિં ખાય—હઠીલિ !
લાજ તણુ ઘરખાર તબયું વળી, મિત્ર સગાંને સહાય—હઠીલિ !
તો પણુ પાશ તને નવ લાગ્યો આ દીલ રસ ઉભરાય—હઠીલિ !
તું રસમય બન કે તજ પાલવ, રસ રસ રસ ઉભરાય!—હઠીલિ !
શું રસમણિ રસરૂપ બતાવે ? રસવણુ વિરસ જણાય.—હઠીલિ !
મણિલાલ નજુભાઈ.

ચ્યાણી સુરત સલુણી દુર જઈ છઈ તદપિ હૃદય માંડું તું—પાસ ?
આગળ ઠગ અણચાલતાં પડે ? રડે હૃદય સાહુત નિશ્વાસ ? ?
ઠહાલિ ! કાં વલવલે ?

રમણ રસીલિ રૂપાળિ ! દુખ દિલ કાં ધરે ચ્યાણીં
આંખલડીના એક કોણમાં રે ઠર્યાં, આંસુકાં ગળી ગળી ન શકેય ?
કળ-કંઠી ! કંઠ સ્તલિત થયો હા ! “ જઈ ” વચન ન
સુખ નિસરેય !

ઠહાલી. ચ્યાણીં

એ રે દિવસ આનંદના ઠહાલિ ! રાતલડી રસબીનિ !
જાય હા ? જાય ? હવે ક્યાં મળશે શશિકળા તું મમ રંગીલિ ? !
ઠહાલી—ચ્યાણીં

અરણુ ઉદય અજવાળતાં, કે પ્રિયે રસાતાં સાયંકાળ,—
મધુર મોહીનિ હસિ દીપતી એ શરદ વિશે હસીશું કે કાળ ?
ઠહાલી—ચ્યાણીં

ઉજ્જવળ સુખદ શૃંગાર રસે ખીલી, વીર રસે મદમસ્ત ?
આનંદમાં દિન નિર્ગમ્યા કંઈ કરૂણાના ? તે સહુ અસ્ત ?
ઠહાલી—ચ્યાણીં

દેહથી દેહ જુદો થશે—પણ હૃદયથી હૃદય કદાપિ
નહીં—નહીં થશે હૃદય રસિલી ? હરિ ! આણુ પ્રયાણે તથાપિ ? ?
ઠહાલી—ચ્યાણીં

હરિયાસ. ધ્રુવ.

૧૪૭

કે'જેરે વાદળી વાત બહાલીને,
બહાલીને, પ્રિયા મારીને ... .. ધ્રુવ૦

તુજ વિણ માધવની ગતિ એવી,
જળ વિણ મીન તણી ગતિ જેવી,
રહેજે સદા મન મારીને... .. કે'જેરે૦
શિર મણિ વિણ વાસુકી જેવો,
માધવ તુજ વિણ આ ઘડી એવો,
હૃદયની હિમત હારીને ... .. કે'જેરે૦
પળ પળ પ્રાણ કરે છે તયારી,
મળવા આશે રાખું વારી,
આનંદ સર્વ ઉતારીને ... .. કે'જેરે૦
નયુરામ (માધવો નળ.)

૧૪૮

દગ સુચકેરી તુજ દરસન ખ્યાસી !
દરસન ખ્યાસી ! તુજ દરસન ખ્યાસી ! (૨) દગ૦
લલિતાદિક ગુણ, તારક ભૂષણ, છબિ શી
મનોહર ચંદ્રકળાશી ! દગ૦—
વેણુ વિલાસ કળા સહિતે અતિ પ્રેમળ કોમળ
મધુરિ સુધારી ! દગ૦—
પ્રેમ પ્રસંગ અલંગ તરંગિત-તુ પ્રિયરંગ શૃંગાર
પ્રકાશી ! દગ૦—

હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૪૯

સખી રે ધસમસ્યાં કહો ક્યાં જવાયે !

ઉતાવળ એવડી શી જે પળાયે ! સખીરે—

હિ ડો, હાંફો હરણી જાણે કાળ ભરતી,

ચરણ કમળે એ ધુળવતાં ધરતી ! સખીરે—

અલી બહેળાકળી કોને જૂએ ?

દિશા દશ દૃષ્ટિ પ્રકાશથી ધૂએ ! સખીરે—

જો જો આલિ બહાલો તરંગે જા મહાલે,

તારો હરિ પ્રેમને પૂરે ? કાં ચાલે ! સખીરે—

હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૫૦

બહાલાં પ્રાણસમાં પ્રિયજનને જોતાં કેંક થાય છે !

ઉડાં અંતર કેરા હેત ઉમળકે તો છલકાય છે !...ધ્રુવ

ધૂમે છખીલાં એ,

ધૂમે રસીલાં એ,

અંતરની વાત એવી ન સમજાયરે !...બહાલાં

જોયું જોવાય નહિ આંખના તારાની સામે !

જોલ્યું જોલાય નહિ ઉરના આરામ સામે !

કેંક જોઉં કેંક જોલું ઉદે જોમ થાય છે !

ને હસી પડાય છે !...બહાલાં

લલિત.

૧૫૧

સખી ! જોને વિચરે વિદેશે બહાલો ! (૨)
 કોઈ પ્રાણુને પાછો વાળો ! સખી૦
 મૂખડલે મોહિની શી હસી રહી,
 મારો મધુરો આંદલિયો કયાં ગાલ્યો ! સખી૦
 વાણી વિલાસી વીણા શી રસીલી !
 રંગ રતિનો ઝરો રે' ન ગાલ્યો ! સખી૦
 પ્રેમ અલૌકિક મૂર્તિ સંજીવની !
 એવો અભિનો કુપો કે' કયાં લાગ્યો ? સખી૦
 પાયે પડું ? જા-જા ? પલ્લવ પસારું ?
 સહુ ન મારો મનનો માન્યો ! હુથી ન્યારો ? સખી૦
 ગાત્રે ગતિ નહીં ! હૃદયે રતિ નહીં !
 પ્રાણુપાત હરિ હરિ ! પાછો વાળો ! સખી૦
 હરિલાલ મુવ.

૧૫૨

તાંબુલ ત્યાંથી લહો, દક્ષિણ વર ! તાંબુલ૦ મુવ૦
 જેથી રમ્યા રસિયા રજની, દક્ષિયા,
 દક્ષિયા, હા, બહુ હો .... દક્ષિણ વર !
 જે કરથી કર રસભર પરસ્યા,
 તે કરથી તે ગ્રહો ... દક્ષિણ વર !
 તરસ્યા અધર પર વરસ્યા અધર જે,
 તે અધરો સુખવો ... દક્ષિણ વર !
 નયન દુમ્યાં સુમ્યાં તેનો કસુની રંગ,
 આપ હલટથી પીઓ ... દક્ષિણ વર !

જે એ હૃદયે હૃદયે યન યન થયું તે,
 તો શી ગરજ કહો... .. દક્ષિણ વર !
 એ નહિં રસ, લહેજત નહિં આપે,
 એ મીઠું નવલું અહો ... .. દક્ષિણ વર !
 ભાઓ ભાઓ વહાલા ખોટી યાઓ છે,
 કાં કળપાવો એ જીવો ... .. દક્ષિણ વર !
 ના ના કરી ઠીક તે એ પરીક્ષા,
 હરિ હરિ ભૂલી ના રૂસો ..... રસિક વર !
હરિલાલ ધ્રુવ.

૧૫૩

લોળી ભમરી ! શીઠ સુ'ઝાએરે મનમાં—યઈ તે યઈ,
 લાલચમાં લપટાયેરે લક્ષ્મી— ગઈ તે ગઈ.
 રમતી'તી રંગે કમળ પ્રસંગે,
 પથ્થર કમળે જઈ મુ'ડી પછડાઈ— યઈ તે યઈ.
 ભગર કુવામે કહે કોઈ છીછરો કોઈ ઉંડો,
 જણ જણની જીભ ઝલાએ કયાં જઈ ?—યઈ તે યઈ.
 સાચને આંચ સમજવી ન જરીએ,
 તું શુદ્ધ તો જળ માટે છે દુરજન— યઈ તે યઈ.
 હાથે કર્યાં તે હૈયે વાગે,
 ધીરજ ધરી રહે પ્રભુ ગુણ ગાઈ— યઈ તે યઈ.
ડાબાભાઈ (અમુમતી.)

૧૫૪

દુઃખની વાતો દુઃખીયાં બાણે, સુખીયાં શાને બાણે રે,
 દીલનું દરદ ન દેખે કોઈ, દિલડું પીઠ પ્રમાણે રે;

ચ'પા વનની કોયલ કેવી, ખાવળ વનમાં જોલે રે,
 પ્રેક્ષક કોઈ પ્રવીણ ન પાસે, દિન દિન દુઃખમાં ડોલેરે;
 સમૃદ્ધિ સારી ઉરમાં ધારી, ઝટ દિલ ચડતું જોલે રે,
 મરતી એકલડી મૌન્ય મુ'ઝાઈ, મનનો મરમ ન જોલે રે;
 નિજ સ્થિતિ જોતી, ગતિ મતિ જોતી, જોતી જ'ગલ દૃષ્ટે રે,
 મુખથી ન સોતી રોતી રોતી, કાળ વિતાવે કષ્ટેરે.

નયુરામ (કુમુદચંદ્ર.)

૧૫૫

ઠારો અગન આંસુથી,
 બળતી અજળ મહારી;
 નવરાવી અશ્રુજળથી,

ઉત્તાપ હરે ... .. ઠારો.

બળતાં દીલને હું શું ખીલું જોસડ આપું ?

દ્રવો વિશ્વ સકળ જહાલી દુહિતા ઉપર રે ... ઠારો.

ગુજરાતી (અજળકુમારી.)

૧૫૬

પ'ખીનો મેજો લેજો રહે કેમ ભાઈ ?

કોઈ કયાંહિથી કોઈ કયાંહિથી આવે એમ તણાઈ—પ'ખાં.

તૂટે સાથ સર્વનો જ્યારે ખરચી જાય ખવાઈ;

કોણ સદૈવ રહે છે સાથે, ખ્યારામાં પથરાઈ —પ'ખીં.

દૂર રહીને દોરી ખેંચે, કૂડે કાળ કસાઈ;

જૂઠું જૂઠું સહુને જાણું, ધાર વિના ઘસડાઈ— પ'ખીં.

કોના સુત દારા ને સેવક, કોના બાંધવ બાઈ;

જુહી માયા જુહી કાયા, જુહી સર્વ મુગાઈ— પ'ખીં.

સ્નેહ અને સંબંધ રડાવે, અંતરમાં અથડાઈ;
 શોક તને શાન્ત રહેા શાશ્વત, કેશવ હરિ ગુણ ગાઈ—પંખી૦
 કેશવલાલ હરિરામ.

૧૫૭

નયણાં મહારાં નીતરે,
 કેઈ લ્યો નયણાંની ધાર;
 સાગર મહારા છીછરે,
 કેઈ લ્યો સાગરની સાર— ધ્રુવ૦
 અભ્યાગતનાં આંસુડાં,
 કેઈ લ્યો હૃદયનાં લાર;
 પરમારથનાં દૂધડાં,
 દહોઈ આપો કેા આધાર;
 હો ! કેઈ લ્યો નયણાંની ધાર.
 સ્મરણે સંકટ સાંપડ્યાં,
 કેઈ ઘો સ્મરણોનાં દ્વાર;
 કરણે કારણ ના જડ્યાં,
 કેઈ કહો કરણોનાં કાર હો કેઈ.
 ઉરના સાગર છીછરે,
 કેઈ લ્યો ઉર કેરી સાર.
 નયણે આત્મા નીતરે,
 કેઈ લ્યો આત્માની ધાર.

ધા સુણિયે રે દુખિયાંની વહાલાં, બંધુ બનિયે,
 બંધુ બનીએ રે એના બેલી બનીએ— ધ્રુવ૦
 એકજ જનનીના બાયા એકજ શિરછત્ર છવાયા,
 રંક ભાંડુનાં રખવાળાં લઇયે—રખવાળાં લઇયે— ધા૦
 બેલડીયાં બાંધ બરોબર રહેવા સરજ્યાં શું સહોદર,
 હુઃખે દુખિયારાં આળાં અંતર ચાંપીએ—
 આળાં અંતર ચાંપીએ— ધા૦
 દુઃખિયાંનાં ફેડી બંધન, રચિયે ઉર આંગણુ નંદન,
 દીનને દારે દયાસાગર રેલીએ—દયાસાગર રેલીએ — ધા૦
 દુઃખીયાંના દેવ સહાયક, દીનનાં તો સંતન સેવક,
 રંકને પગલે પ્રભુ લીલા ન્યાળિયે—પ્રભુ લીલા ન્યાળિયે—ધા૦
 સૈયારી મિજલસ ભરીએ, હૈયાંને હેલે ચડીએ,
 વિભુની ંહાલપનાં રૂઢાં જ્યોતિ વંદીએ—
 રૂઢાં જ્યોતિ વંદીએ— ધા૦

લલિત.

અહો ઓ છવ મહારા રે ! હઈ આ દંશ દારાને,
 ઘટે ના વાસ સંસારે—ઘટે સંન્યાસ તો તહારે.
 શરીરે ભસ્મથી છાયો, ઉરે અત્યંત સંતાપ્યો !
 ઉડા જવાળામુખી જેવો, હવે સંન્યાસ આ તેવો !
 તણ ત્હે ત્યાં પડી છૂટી સરિતા અબ્ધિમાં સૂતી !
 ગિરિ ! એ સાંકળી તુંને નહિં તોડી કદી તૂટે.

જડાઈ ભૂમીમાં સ્થિર ઉઘે આકાશ 'ઉદ્ગ્રીવ,
 થઈ ત્યારે રહું જોવું નદીનું અખિંધમાં રોવું.
 હવે સ્વચ્છન્દચારી હું ! 'ચદ્'ચાવેશધારી હું !
 પતંગો ઉડતી જેવી હવે મહારી ગતિ તેવી.
 ઉડે પક્ષીગણો જેમ હવે મહારે જવું તેમ ;
 સમુદ્રે મોજું રહે તેવું હવે મહારેય છે રહેવું.
 નહિ' ઉઘે નહિ' નીચે મળે આધાર ધન હીંચે,
 નિરાધાર-નિરાકાર, હવે મહારીય એ ચાલ.
 સ્ફુરે પોતે ન દેખાય કુમુદની ગન્ધ ગ્રહી વાય,
 અરણ્યે એકલો વાસુ ! છવન એ ભાવિ છે મહારું.
 જહાંગીર ફકીરીએ લલાટે છે લખાવી મહે-
 પ્રભ એ હું, નૃપાળ એ હું ! ઉરે એ એકલી તું તું.

ગો. મા. ત્રિપાઠી.

૧૬૦

ખેડો બાઈ ખુડતો તારો રે ! અંખે આઈ પાર ઉતારો રે !
 ભર દરિયામાં તોફાન લાગ્યું, પવન ઝપાટે વાય,
 ખેડી કિનારે હું જોતી એકલડી ખેડો ન કયાંય જણાય-ખેડો
 સામે પારથી નીકળ્યો એ છે ભરીને રત્ન લંડાર,
 કંઈક વેપારી વાટ જીવે છે ક્યારે આવે એ પાર-ખેડો
 સદ મેં જોયા હવણાંજ જાણ્યું આવે એ આ ઘડી માંદા ;
 જોતા જોતામાં, આશ ધરાવી, પાછો ગયો કંઈ પાસ-ખેડો
 કંઈ કંઈ જનનો માલ છે એમાં, કાળજાં કંઈક કપાય !
 માણ ! તમારા ખેડીયા એમાં હારી હારી અકળાય-ખેડો

૧ ઉચું 'ડાડું' નાખીને રહેલો. ૨ મરણમાં આવે એવો વેશ ધરનાર.

માણ ! તમારી બાધા રાખું, બરીય હું કુંકુમ થાળ,
બેડલીઓ હેમ ક્ષેમ આવે તો ! નીકર થશે મુજ કાળ-બેડો
ગા. મા. ત્રિપાઠી.

૧૬૧

લોળા મારા રાજા,
લોળાઇમાં લાન ભૂલ્યા
ભૂપતિ શુભાવી બાળ—લોળા મારા રાજા.
સહુ દુનિયાં છે સ્વાર્થની રાજા ! ભૂલો નહિં ભરમાઈ,
તાકી ખીલ્લી રહી ઉઠર પર, તકે તલપી લે સાહી,
ખાઈ ખુશી થાય પાળ;
લોળાઇમાં લાન ભૂલ્યા લોળા મારા રાજા.
સ્વાર્થ વિના સંસારમાં રાજા ! સ્નેહ નહિં સંધાય.
મિત્ર મિત્ર શું કરો તમે ? એ મિત્ર જ મારી ખાય;
ખાઈ ખુશી થાય પાળ
લોળાઇમાં લાન ભૂલ્યા લોળા મારા રાજા.
ગુજરાતી (જયરાજ.)

૧૬૨

દુનિયા આ દોરંગી રે, વટ બહાલપની બાણે નહિં;
સંસારિયાં સંગી રે, સાચકનાં થાવાનાં નહિં;
પોલકડાંનાં ઘરધણી કર્યા કરે ઘડલાંગ,
આંટી ઘુટી આણતાં, આટો વાળે આંક,
પૂરાયેલાં પંખી રે ! વનલીલા પીછાને નહિં— દુનિયાં
પળનાં પાપી પૂતળાં, રીઝે ખીલે બેમાય,

દ્રેષ કલેશ અસિમાનમાં, રચી પચી ઠાલાં ખાય ;
પૂરાં એ પ્રપંચી રે, પ્રભુને પીછાને નહિ— દુનિયાં
લલિત.

૧૬૩

સતી સિદ્ધેશ્વરી સંસારનો શૃંગાર આશા,
મનોબલ વેગની ગતિ વાહિની સંચાર આશા ;
સ્વર્ગોથી સાથે સરી, પ્રયાણમાં એ સાથ,
અનન્તતા સહચારિણી, આશા અમર અવાસ ;
વિયોગે યોગિની-સંયોગિની સાકર આશા,
હૃદયની વાહિની, ઉદ્ધારિણી આધાર આશા ;
ક્ષણમાં સખી સહુ રાજતી, ક્ષણમાં કરે વિરોધ,
એ તુજ હપાં હર્ષનો, એકજ આવે ક્રોધ ;
નિરન્તર મોહિની ઉત્સાહિની, ઉમંગે આશા,
સદા સહવાસિની પરગામિની સુમન્ત્ર આશા ;
જીવનવેલી ખેલતી, સુરભિ સુમન પથરાય,
આશા આશ્રિત મોહમાં, પરાગ કેં પમરાય ;
જીવન વ્યાપાર હૃદયાગારનો સુપરાગ આશા,
હૃદયના રાગનો અવિરાગ એ સુવિરાગ આશા ;
તુજ તેજે છે જીવલું, તુજ સહવાસે વાસ,
યોગ વિયોગ સખી તજ્યે, પ્રાપ્તિ દૃષ્ટિ સુવાસ ;
મનોબલ વેગની ગતિ વાહિની સંચાર આશા,
સતી સિદ્ધેશ્વરી સંસારનો શૃંગાર આશા.

સ્નેહજ્યોતિ.

જગમાં જીવું જન ! સફલ કરો ;

નિજ જીવનનો શુભ હેતુ ધરો ;— જગમાં

જન્મમરણની ને જીવનની સરલ ગતિ કરતાં સુધરો ;

હેતુભર્યા હૈયાની સેવા એક બીજા પ્રભુ અર્થ કરો—જગમાં

ધર્મયજ્ઞમાં કે હોમાતાં દંપતી તો કલ્યાણ ગણે ;

સીતારામ તણા સહચાર વિશુદ્ધ જ્ઞાનનું સત્વ છણે—જગમાં
લક્ષિત.

અવસર વીત્યો નહીં આવે—

અવ

પણની ખખર નથી પડતી આ, લોક સદા સમજાવે ; — અવ

બાલપણમાં રમત ગમતમાં, રહી રમખાંણ મચાવે,

તરૂણપણમાં તરૂણી તુને, નોતમ નાચ નચાવે ; — અવ

વૃદ્ધપણે પરવશતા પીડે, ચિંતા ચિત્ત તપાવે,

કાલ અકાલે આવી પડતાં, ક્યાં બલ કોઈ બચાવે ? — અવ

કૂડ કપટ છલવાળાં કર્મો, કોને કાજ કરાવે ?

તનુધન જનબલ બુદ્ધિ તણું, તું, શું અભિમાન ધરાવે ?—અવ

થયલ ચિત્ત થપલ આ કાયા, દુઃખ અનેક દબાવે ;

પંથ ગ્રહણ કર પુણ્ય થવાનો, દાન દયા કર દાવે ; — અવ

માનવ જન્મ અમૂલ્ય મળ્યો, તે શીદ વૃથા વણસાવે ;

ભય હરનારા કેશવ હરિ ગુણ, કેમ ભમેલ ન ભાવે. — અવ

કેશવલાલ હરિરામ.

૧૬૬

અરે રે જાલીમ જગ શો તારો,

જૂઠો પહેવાર છે રે .... .. અરે રે૦

અરે રે નિર્ભય કરતો નકારો,

સારાનો સંહાર છે રે .... .. અરે રે૦

નમ્ર રંક કસ્તુરી મૃગો નિર્જન વન વસનાર,

મરે કસ્તુરી કારણે લાખો બની શિકાર;

શી શુભકારી કસ્તુરી માટે તેને શિર છૂરી,

વના ભય શ્યાન ભુડો બસનારે — સારાનો૦

શુલાબને ડાહર કળી, અણખીલી ચુંટાય,

અર્ક કાળ ઉકળાયને, માળા કાળ વિધાય;

શી સુગંધ તેમાં ભરી, માટે તેને શિર છૂરી,

આવળ કેરાં ફુલડાં ન કોઈ જોનારે — સારાનો૦

ઠાતળી ઠાતળી શેલડી, હાથે હાથ કપાય;

વાડે વાડ પીલાયને, હાંતે હાંત ચવાય;

શી રસની છે માધુરી, માટે તેને શિર છૂરી,

બાવળ કેરી બાબુ ન કોઈ જોનારે — સારાનો૦

નવલ કુસુમ.

૧૬૭

શેષ ધરે છે સત્યે ભૂ શિર પર,

સત્યે સૂર્ય તપે છે;

સત્યે વર્ષે મેઘ મહી પર,

સત્યે શૂર ખપે છે,

રણમાં અસિ ધારી;

સરવથી સત્યની બલિહારી.

નયુરામ.

શુભ સ્વર્ગમાં વસનારી તે ચળી પડી હર-શિરે,
 પડવા માંડેલી પડી પાછી, ટકી ન હર ! હર-શિરે ;— મુવ૦
 પડી ગિરિપર, ઉચ્ચ ગિરિપર મૂકી પડી એ પાછી,
 અવનિપર, આળોટતી ચાલી, ધૂડવાળી ધણું યાતી—શુભ૦
 મલિન ગંગા ! ક્ષાર સમુદ્રે પેઠી અતે એ તો,
 ભટ્ત થઈ મતિ તેનો 'શતમુખ' વિનિપાતજ નિર્મેલો—શુભ૦
 ગે. મા. ત્રિપાઠી.

. મન તું ગમાર યા માં, દોષ માં દબાઈ જા માં— મન૦
 રાચું કેમ રાગ રંગે, સુખ ભોગને પ્રસંગે ;
 મુત મિત્ર ને સગામાં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦
 ભવ જલ જાણુ ભારે, તે થકી ન કોઈ તારે ;
 તોરમાં હવે તણા માં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦
 ક્રોધ કામ લોભ ચોર, ચોરે તારૂં ચારે કોર,
 મોહ મત્સરે મરા માં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦
 વિવિધ ઉપાધિઓમાં, સુખી હોય કોક સોમાં ;
 દીનતા ભરી દશામાં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦
 સુખ દુઃખ ભેઈ ભેઈ, દિન રાત રોઈ રોઈ ;
 ધન-જનકાજ ધા માં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦
 તનજલ પુદ્ગિલાળી, વિનય વિવેકવાળી ;
 સમજણ જાય વામાં, મન તું ગમાર યા માં— દોષ૦

કેશવ કૃપાળુ હરિ, શોધિ લે વિચાર કરી ;

માણુ તું પછી મનમાં, મન તું ગમાર થા માં— દોષ૦

કેશવલાલ હરિરામ.

૧૭૦

હાંરે સખી નીતિ શૃંગાર નિત્ય સજીએ,

હાંરે ભાવે ભરથાર ભગવાન ભજીએ—

હાંરે૦

હાંરે દુરગંધી દુરાચાર તજીએ,

હાંરે નિરમળ શીયળ જળે સ્નાન સજીએ—

હાંરે૦

ખેરો પટકુળ પ્રેમનાં, સુંદર પતિવૃત્ત ભાત,

કંચુકી કમ્પીએ કારમી, સદા કંથ સંગાથ ;

સાથે સહીયર નવ નવાં નંગ છે—હાથે વિદ્યા કંકણ,

વળી રમણ રટણ સાથે પીયુષ પ્રસંગ નવરંગ છે—હાંરે૦

વચન કુસુમની માળથી, પૂજે પ્રીતમ નાથ,

નયન કમળ ઉછરંગથી ધરીએ સ્વામી હાથ ;

દયાની ચુંદડી શીરપર ધરીએ,

સનળ કંકુની આડ કપાળે કરીએ—

હાંરે૦

જાંઝર સતસંગ ખેરી રમણુમ રમીએ,

હાંરે નિત્ય સતી પતિને પાથ નમીએ—

હાંરે૦

ગલાભાર્ષ (ભોજકુમાર.)

૧૭૧

વખતસર ચેતજે રે ।—

ટેક૦

કુમળું વૃક્ષ વાળે તેમ વળશે,

નશીળ હશે તેમ માળી મળશે ;

ચેત ચેત તું માળી ! વખતસર ચેતજે રે,

વખતસર ચેતજે રે—

પવન ઝપાટા સંગ સપાટા—

—થી જયી સંસ્કાર જીજ રે ;

કુલી કાલી વૃક્ષ ઉઝરવા,

બોધ વારિ તું સિંચજે રે ;

વખતસર ચેતજે રે.

મુસંગની તો વાડ જ કરજે,

વિવેક બુદ્ધિ ક્યારો રે ;

ઈશ પ્રસાદ રૂપી તું વર્ષા,

હાથ જોડીને પાચજે રે ;

વખતસર ચેતજે રે.

વેદ.

૧૭૨

કામી શું ન કરે, કુકર્મ રે, કામી શું ન કરે .... ધ્રુવ૦
 સુત પિતુ માત લગિની સંહારે, સ્વાર્થ માટે મિત્રને મારે,
 પ્રભુથી દિલ ના ડરે ... .. કામી૦
 અહનિશ ધારણુ કરે અનીતિ, પરધન પરદારામાં પ્રીતિ,
 પાપમાં પાપ ધરે ... .. કામી૦
 અણુ ખપતા આયે ખાંતેથી, લલિમ લુલમ કરે જાતેથી,
 મધુ પી મરત કરે ... .. કામી૦
 નિમક હરામ થતાં નહિ લાજે, ગમાર અનરથ કરીને ગાજે,
 પછી વિષુ મોતે મરે ... .. કામી૦

નયુત્તમ (રાજયોગી.)

૧૭૩

સર્વે—મેંદી પોતું મેંદી પોતું મેંદી પોતું જાય,
એક હું હલાવું ત્યારે ડાળાં હાલે ચાર;
સહીયર મેંદી લેશે રે !

૧ લી—મારી સાસુએ એમ કહ્યું જે, વાસીદાં વાળી મેલ,
મેં લોળીએ એમ જાણ્યું કે સાવરણી બાળી મેલ;
સર્વે—સહીયર મેંદી લેશે રે !

૨ છ—મારી સાસુએ એમ કહ્યું જે, પાછી ભરી મેલ,
મેં લોળીએ એમ જાણ્યું કે બેડાં ફેડી મેલ;
સર્વે—સહીયર મેંદી લેશે રે !

૩ છ—મારી સાસુએ એમ કહ્યું જે, રાંધણું રાંધી મેલ,
મેં લોળીએ એમ જાણ્યું કે ચુલો ખોદી મેલ.
સર્વે—સહીયર મેંદી લેશે રે !

૪ થી—મારી સાસુએ એમ કહ્યું જે, ગાયો દોહી મેલ,
મેં લોળીએ એમ જાણ્યું કે ગાયો છોડી મેલ.
સર્વે—સહીયર મેંદી લેશે રે !

૫ મી—મારી સાસુએ એમ કહ્યું જે, કોડમાં દીવો મેલ,
મેં લોળીએ એમ જાણ્યું કે સોડમાં દીવો મેલ.
સર્વે—સહીયર મેંદી લેશે રે !

ગુજરાતી (બારીસ્ટર.)

૧૭૪

કેવો હું પાખંડી પૂરો, પાખંડ પૂજાઉં છું !
માંહોમાંહે ક્ષત્રીઓને કેવો હું હલાવું છું !

પાખંડ વિનાનો નર ખરો ખર માનવો,

હમ્મને હમામ પૂર, સ્વાર્થ સાધવામાં ચૂર;
 ફાટકુટ, સાચજીઠ, હુંટજુંટ, કર્મકૂટ,
 કધકિના ઉતારે તુર .... .. કેવો
 રણયજમાં જરૂર શત્રુઓ કરાવું ચુર,
 આમ તેમ, તેમ આમ, છળલેહ તણું કામ;
 જંગ જંગ બહાદુર ... .. કેવો
 ડાલાબાધ.

૧૭૫

નથી કળયો પ્રાદ્યણ જ્ઞાતિમાં ક્યાંઈ,
 નથી બળયો હમણાં વેશ બલો બાધ ... ધ્રુવ
 વિષભર નિત્યે, સહુને ચિત્તે, કલેશ કરાવું કેવી રીતે,
 અંતર મારું ક્યારે ઠારું, જરાક, જરાક જરાક ....' નથી
 જ્ઞાતિ બહાર મુકાય બાજા, પુત્ર પિતાની નહિં રહે માજા,
 બહુ જન આવે બાજમ બાજા, બડાક, અડાક, બડાક. નથી
 ચોરે ચોરે ચોવટ ફૂટે, તડાક દઇને જ્ઞાતિ તૂટે,
 સગાં સંબંધીનાં શિર ફૂટે, ધડાક, ફડાક, કડાક .... નથી
 સગાં સંબંધી વાટે ઘાટે, ગાળો ભાંડે મોઢે ફાટે,
 પટેલ થઈ બેસું હું પાટે, ખટક, અટક, તટક... .. નથી
 વહુ હીકરીના યાયે વારા, પાણી ભરતાં પણ રહે ન્યારા,
 ઉપટે એમ થતાં પગ મારા, ચટક, બટક, ભટક ... નથી
 નયુરામ.

૧૭૬

શી અજળ રંગ છે ભૂમી લેદી આ સંસારની !
 મોહની છાઈ રહી છે નાટિકા સંસારની ... .. શીં
 શોકને આનંદનાં ચિત્રો મનહર ચિતર્યા,
 નાશને જાહોજલાલી છે લખી સંસારની ... .. શીં
 જોઈ હું આશ્ચર્યથી છુપાઈ પડદા પાછળે,
 જે સખળ હાથે ચલાવે આવી આ સંસારની ... .. શીં
 યજ્ઞરાત્રી-(રસિક મણિ.)

૧૭૭

કાઈ સંત વિરલે જાણીયું-ભાઈ વાતું છે 'ઝેણીયું,
 મોટા જન જ'નળે જુલે 'હજ પામે પામર ખાણીયું ;
 મોટા કુવાડા કાંઈ ન કાપે, લોહું કાપે 'ઝેણીયું,
 વેણુમાં તો ખાંડ વેરાણી, વીણી કાઢે કીડીયું ;
 ખાણીમાં તો દુધ લેજાણું, પામી જાયે હંસીયું,
 જ્ઞાની ઝઘડે ગોથાં ખાતો, સુધે શિવપદ સાધીયું....ભાઈં
 ડાહ્યાભાઈ.

૧૭૮

નહિં કર્મની કથા કદાપિ વ્યર્થ જનારી,
 પતંગ રંગની પેઠે પલકમાં ફરનારી— નહિંં
 દયાની દડી ચઢી ચઢી ઘડી ઘડી પડે,
 દયાનું ફુલ ખૂળ ખીલીને ઝટ ખરી પડે—નહિંં
 દોલત અને દમામનો શુભાન નકામો,
 જાદુથી ત્યાહા છે ખરે દયાના દમામો— નહિંં
 ડાહ્યાભાઈ.

૧૭૯

જે કરશે તે ભરશે કોઈ શું કહેશે,
 બાવળ વાવીને આમ્ર સ્વાદ કેમ લેશે ;
 કેસુડે વાસ ન મળશે, નહિં કેતકી કદીએ ફળશે,
 જે વાવે તેવું લણશે, કરણી સરખાં ફળ દેશે ;
 કૌવચ સંગતથી રંગત શું રહેશે,
 ચંદન ખંડનથી ગંધ અખંડ જ રહેશે ;
 મધ મધપુડે જે વળશે, મધ ભાગ્ય હશે તો મળશે,
 પણ ચટકો તો નવ ટળશે, આ દેશે પરદેશે—જે
 ડાહ્યાભાઈ.

૧૮૦

દશા કરે તે કોઈ ન કરશે, મૂરખ કરે અભિમાન,
 પ્રાણી બિચારુ તુચ્છ મગતરૂ, કાળ કથા અણબાણ ;
 હુપદમાં મરડાઈ મરે તે પણ, ધાર્યું કરે ભગવાન—દશા
 નિરધનિયા પળમાં ધનવંતા, ધની થયા લાચાર,
 સદા સુખી કે સદા દુઃખી નહિં કોઈ જગમાં રહેનાર ;
 કુંપળ હસતી પાન ખરંતાં તે પણ હિં ખરનાર,
 સત્ય ટેક ખાતર જે રહેશે આકૃત અપરંપાર ;
 નામ અમર અમર રાખે તે જીગ જીગ જનમ્યું તેજ જનાર,
 નાહક આક્રીન છોડે નીચ જન, સત સહાયક કિરતાર.
 ડાહ્યાભાઈ.

૧૮૧

વેળા ફરતી છાંયડી સુખ દુઃખ આવે જાય,
 લીલા શ્રી જગદીશનીરે મૂરખ ગોથાં ખાય—
 એ તો જ્ઞેની મૂરખ

વરતો સમયને વિચારી રે—હાં—સમય તણી ખેંચી બલિહારી;
 કુંજ ખીલી કુસુમ કળી જે સાંજ પડે કરમાય,
 ચોઘડી ચળકી ચંદ્ર ગગનમાં ઝાંખો ઝટ થઈ જાય—
 એ તો ખેંચી.

ગાથાભાષી.

૧૮૨

ઠાયા ઠાચો કુંજ છે જીવ સુસાદર પાસ
 ત્હારો ત્યાંલગી જાણજે, જ્યાંલગી શ્વાસોશ્વાસ.
 સદા સંસારમાં સુખ દુઃખ સરખાં માની લઈએ,
 રાખે જેવી રીતે રામ, રંજે તેવી રીતે રહીએ.....સદા.
 પીંચળ પાન ખરંત, હસતી કુપળીયાં,
 મુજ વીતી તુજ વીતશે, ધીરી બાપડીયાં.
 નહિં જેવીને તેવી નિત્ય કોઈની નક્કતી જોઈએ,
 દશાના ઢંગ ઋતુના રંગ જેવા દેખી લઈએ.....સદા.
 કદી મ્હોલાતો માળીયાં, કોમળ છપ્પર ખાટ,
 કોઈ દિન એવો આવશે, ભુખ્યાં ન મળે લાત...સદા.
 ગાથાભાષી (વીજાવેલી.)

૧૮૩

આંખો ખોલી જો જીવ ! આ દીસે દુનિયાં ફાની,
 શાની જીંદગાની રોજ રહેવાની માની— આંખો. ધ્રુવ.
 આ ધન ધામ મેડી મ્હોલને વાડી વજીફ,
 ખંતે સાચવ્યાં અંતે થવાનાં ધુળ ધાણી— આંખો.

અચિંતો દાખશે ટોટો અજલનો ને કીરસ્તો,
કરીને લેને લલાઈ એ બે છે સાચી કમાણી—આંખો.
(ગુજરાતી-સોનાગઢ મુંદરી.)

૧૮૪

મસ્તક પર મરણ ઝંઝુમે રે કોઈ સુજન સવેળા લાગે. ટેક.
તૃણ લીલાં વનનાં ચરે, પીએ નદીનું નીર,
ઓચિંતા ત્યાં કેસરિએ, અસ્યું હરિણનું શિર.— મસ્તક૦
ખેશી આંખા ડાળીએ, કોયલ કરે કલોલ,
પળમાં પડી નીચે તુટી, છૂટી દુષ્ટ ગલોલ.— મસ્તક૦
રમણીય ક્ષેત્રે સુગતો મૃદુ હરિયાળી શાળ,
શુક પગ નીચે પારધિએ નાંખ્યો પાશ કરાળ— મસ્તક૦
આતાં પીતાં ખેલતાં ઉન્નત યદ્ય સહુ કોય,
માયાની અધારીમાં, નિકટ મરણ નાં જોય— મસ્તક૦
આંખો દેખે આવશે, ભેતાં ભેતાં કાલ,
ચેતી સવેળા ધારવી, હરિ સમરણ રૂપ ઢાલ— મસ્તક૦
મરણ ડરી જેના ચરણને, સેવે અભય નિમિત્ત,
સત્વર ધર ત્યજી અવર ઉશ્કંધો, તે નર હરિપદ ચિત્ત—મસ્તક૦
સદુપદેશબ્રેણી.

૧૮૫

મન માયાના કરનારા રે, જરી ભેની તપાસી તારી કાયા,
પુછી ભેને તું પડિત પુરાણારે, કોઈના અમર છે લેખ લખાણ.
કાચી છે કાયા આ માટીની માયા હો માટીના ખેલ બનાયા,
શાણ તો સમજી અલગ થયા, પણ બાળક બિચારા
લપટાયારે—જરી

લાખોની પાંખો ગઈ છે પીંખાઈ, જેણે મૂછપર લીંબુ ઠરાયા,
કાળના કુવાડેથી કોણ બચ્યું બલે રાંક બલે હોય

મહારાયારે—જરી જોનીં

સંધ્યાના જેવા રંગ સોનેરી વંધ્યાને લાઠ લડાયા,
જોખન તન ધન તેવાં સમજવાં, પાણીમાંના પડછાયા

રે—જરી જોનીં

ડાલાભાઈ.

૧૮૬

અરે શું માનવનો અભિમાન પલકમાં ટળી જશે રે,
ખરે જેમ પીંપળ ફેરાં પાન—પલકમાં ખરી જશે રે,
પલકમાં ખરી જશે રે—માટીમાં મળી જશે રે—અરેં
ઘડી જીવતરમાં ઘડી એક સુખની ના રે નથી;
મૂઠ મમતમાં તોએ મરતા આ રે મથી.

પામર નર નાદાન—અરે શું

કાયા 'કલેવર કારમુ' છે ગંઢકીનો ગાડવો;
સમજી જને સમજી જઈ અભિમાનને વણસાડવો.
અભિમાન ક્ષણીધરને નહિં દૂધ પાઇને પે'ધાડવો;
રાવણ સરીખે એમાં નથી લીધો નથી કાંઈ લાડવો—અરેં
ડાલાભાઈ (વીણાવેલી.)

૧૮૭

નથી જગતમાં સાથ સંજ'ધી
વિના ત્રિભુવન નાથ,
શું ફાકટ ફાં ફાં મારે મુરખડા,
ભરે આલથી બાથ.

કમળ પત્ર પર જળ બિન્દુને સરી જતાં શી વાર,
આવણીની જળલરી વાદળીઓ, 'વીખરાતાં શી વાર;

જીવતર સમજવું તેવું, આખર ન લેવું દેવું,

જીવ જવું છે ખાલી હાથ,

અંતમાં પાપ પુણ્ય સંગાથ..... નથી૦

પ'થી જીવ પામી ગયો, નરલવ નગર બનર,

સોદાગર સમજી જઈ, કશે પુણ્ય વેપાર;

જીવ જવું છે ખાલી હાથ,

અંતમાં પાપ પુણ્ય સંગાથ..... નથી૦

ડાહ્યાભાઈ.

૧૮૮

અજબ અતીશે જગની જુઓ માયા,

નાણી નેઈ લલા, ભરમાયા—

અજબ૦

સુખમાં સર્વે સ્નેહ બતાવે દુઃખમાં દૂર કરાયા,

માન મોહને મદ મમતાથી મોટા યોધ મરાયા—અજબ૦

અસ્થિર છે આ અનન્ત વૈભવો જેમ ક્ષિતિપર છાયા,

દાસ કબીર કહે રામ લજન કરી કરને પાવન ઠાયા—અ૦

કબીરવિજય.

૧૮૯

જગત છે આ જલ જુદ જુદના જેવું,

મનમોહક છે રૂપ રંગ પણ શું તેમાંથી લેવું ... જગત૦

નોંધ:—વીખરાતાં તે બદલે વરસતાં હોય તો વધારે યોગ્ય કહેવાય. આવણી
માસની વાદળી જેટલી ત્વચ્ચી વરસી નય, તેટલી ત્વચ્ચી વીખરાતી નથી.

તન ધન મિથ્યા સાધન મિથ્યા,

સંકટ સઘળે રહેવું .... જગતં

હોવાનું દુઃખ, ખોવાનું દુઃખ,

જોવાનું શું કહેવું .... જગતં

નાચ નચાવે સૂત્રધાર ત્યમ,

વેષ ધરીને રહેવું .... જગતં

લેવાની છે નીતિ પરંતુ,

કહાન ગમે નવ દેવું... જગતં

કહાન.

૧૯૦

સ્પૃહા જગત્માં રાક્ષસી મોટી, જનનાં રક્તજ પીતી રે,
 રાય રંક કોને નવ છોડે કોથી ત્રિભુવને ખેંચીતી રે—સ્પૃહાં
 શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસનાં મિથ્યા, સુખ જીવને દેખાડે રે,
 મંદ મતિ જીવ ગ્રહવા જાતાં, નાંખે દુઃખને ખાડે રે—સ્પૃહાં
 જાત્રા કે સ્વપ્નામાં જીવને, ક્ષણ મણ તે નવ છોડે રે,
 કલ્પના સૂચીથી પલ પલ ટોચી, રૂઢિર પીએ અતિ કોડે રે—સ્પૃં
 કદી કદી ઉર્ધ્વ ઉછાળે જીવને કદી પાતાળે ચાંપે રે,
 કદી ટાંગી અધવચ ટટળાવે, કદી કરવતથી કાપે રે—સ્પૃહાં
 માયાવી તનુ રચી અતિ મુંદર જીવને કદી લલચાવે રે,
 નિકટ જતાં મહા અગ્નિજ્વાળા, નાંખી પછી બહુ તાવે રે—સ્પૃં
 જે જીવ જે વિધિથી લોભાયે, તે તે રૂપ તે ધરતી રે,
 ત્રિભુવનને નિજ વશમાં રાખી, મસ્ત નિડર નિત્ય ફરતી રે—સ્પૃં

યોગલક્ષિત રૂપ અન્ન થકી તે, ગતાસુ સહસા થાતીરે,
 ગુરુ અનુગ્રહ વિષુ પણ ન ઉભયની, કલ્પે સિદ્ધિ પમાતીરે—
 સદ્ગુરુ ચરણ શરણ ગ્રહી જે જન, ગુરુ વચને મતિ ધરતા રે,
 સ્પૃહા તણે જય સહજ કરી તે, નિર્ભય જગે વિચરતારે—સ્પૃ૦

છોટાલાલ જીવનલાલ.

૧૯૧

(હે) ચિત્ત ! વિકરાળ આ કાળના વકત્રથી,
 દૂર રહેવાજ જો તું વિચારે;
 વિશ્વ વિચુક્ત થઈ ઇશવદ પ'કળે,
 હોઈ એકાગ્ર સંલીન થારે.

ચરણતલ કાલનાં જો અધોદેશમાં,
 જીવ દુકને અગોચર જણાય;
 જિર્ઘ દેશે વળી શીર્ષ તદ્વત રહ્યું,
 ચોધ દુર્ઘર્ષ એ કેમ હણાય.

પલ, ઘટી, પ્રહર, દિન, યામિની,
 માસને વર્ષ, આયુષ એ અષ્ટ ખાહું;
 અષ્ટ દિશ વ્યાપી અસતા સઉ પ્રાણીને,
 રોહિણી રમણને જેમ રાહું.

ક્ષિતિવિષે, જલવિષે, વદ્ધિમાં, વાયુમાં,
 વ્યોમમાં એક એવો ન ખ'ંડ;
 જ્યાં પ્રવર્તે નહિં અપ્રતિહતપણે,
 સમય સત્રાદનો રાજદંડ.

જઠરનો નાતવેદા તું આ કાળનો,
 લાજ કેવો દીસે અંડ ઉચ્ચ;

સ્મરણરૂપ થાય હોમાઈને જે વિષે,
સ્વલ્પમાં જીવ અનુલવ સમગ્ર.

ખડ્ગ અસિ, ખાણુ એ સમર સાહિત્યથી,
કાળ રહેતો નિરંતર અવધ્ય ;

અમરપદ એ ચહે નૃહરિપદ ધ્યાનનું,
કવચ ધર ચિત્ત ! તનુપર અવન્ધ્ય.

કૌશિકરામ વિદ્યહરરામ.

૨૯૨

ઉડી મન ! જા જગ બંધન તોડી—

ધ્રુવ૦

રાક્ષસી માયા સ્વારથી ફેરી,

મોહક જાળ વછોડી (હવે તો)

મોહક જાળ વછોડી, ઉડી મન જા !—

૧

ૐ તત્સત્ કેવળ નિર્જુલમાં,

હે નિજ રૂપ તું જોડી (હવે તો,)

હે નિજ રૂપ તું જોડી, ઉડી મન જા !—

૨

(ગુજરાતી : કુન્દમાળા.)

૧૯૩

હે મન ભમરા, હૃદય કમળમાં પેસી હરિમય થાને,

ભવ મૃત્યુ જરા, જન્માદિ ભયથી તું સહજ ટળી જાને—ટેક

જોઈ ભવાટવી તું ભૂલ્યો છે, તન વૃક્ષ સરસ ગણી કૂલ્યો છે,

થઈ લુપ્ત વિષરસે કૂલ્યો છે—

હે મન૦

ધરણા અનુષમ રસની ધારે, તો આવ સુઝન તરૂને ક્યારે,
જે સિંચાયાં છે બ્રહ્મ જળ ધારે— હે મન०

તે તરૂંજળ શબ્દ સરસ જો જો, અનુભવી સર્વે સંશય ખોળે,
અર્થ રસ સ્વાદે તું સદા મ્હોળે— હે મન०

તે અમૃત રસને નિત્ય ચાખી, તું તૃપ્ત થજો સ્થિરતા રાખી,
ના અન્ય મુખે કિંચિત્ ભાખી— હે મન०

તને ગંધ તણી અતિશય ભુખ છે, તે હૃદય કમળમાં સૌ મુખ છે,
તુજ ધર સન્મુખ જેનું મુખ છે— હે મન०

મુખપૂર્વક કમળવિષે રહેજો, ત્યાં વિરમી મુગંધ સદા લેજો,
થઈ અમર નૃસિંહને આ કહેજો— હે મન०

નન્સિદાયાયં.

૧૬૪

હડી જા તું ગાફેલ ગાભરા, તારે અંતરે શી આંટી રહી !
તારી પાંખ પ્રોઠ થઈ હવે, યશ વાણીનો કવિયો કવે,
રહી રિદ્ધિ કર જોડી નવે, તોએ આ શી આસદ્ગિ રહી !—

હડી જા०

આ તો જાળ સ્વાર્થની છે રચી, કામ ક્રોધ કોટ રહ્યો મચી,
ખોઈ શુદ્ધિ લાખ ગયા પચી, પણ ખોઈ તે ફરી ના જડી—

હડી જા०

નયો પ્રેમનો જે ધુંટી પીએ, તેને રંગ નિત્ય નવા જડે,
તે બ્રહ્માંડમાં નિજનંદ લે, એ ખુમારી તુજ નયને ચડી—

હડી જા०

છે તું અન્ય કોઈની શોધમાં ? તો તો ધૂળ પડી તું જ બોધમાં,
નિજરૂપથી બીજું શોધમાં, સર્વે એજ છે વિસર્ગો અહીં,—
ઉડી જાઓ

દેખે નારીમય કે સોને ઘડયું, કોઈ જીલ, લટ, નયને અડયું,
કોઈ ક્યાં અને કોઈ ક્યાં પડયું, પણ વાત તો કહીંની કહીં—
ઉડી જાઓ

હતો બાલ તો સુધું ભાસતું, વધ્યાં વર્ષ જ્ઞાન મળ્યું ઉધું,
પરભાવ-મન-બનીયું કુકું, મળે બાલપણ પાહું ક્યાં જઈ—
ઉડી જાઓ

પોથી વિશ્વની ભણી જીલ તું, પળીયાં છતાં બન બાલ, તું,
ખરી મસ્તી એ ખરું સુખડું, પછી પાપ પુણ્ય અડે નહિં—
ઉડી જાઓ

મણિલાલ નભુભાઈ.

૧૮૫

સાધક શૂરા, જા જીતો તો મનરિપુ એકજ જીતો,
જેથી પૂરા, પંડિત ને દેવનો સમૂહ રહે પહીતો— ટેક.
મન માયાનું મૂળ જાણીને, કરવો નિશ્ચય ગતિ તાણીને,
ના વિકળ થવું બળ જાણીને— સાધક૦

નથી કાળ દિશા દુઃખ દેનારું, નથી પંચભૂત દુઃખનું બારું,
નથી કર્મ કલેશ આ કરનારું— સાધક૦

મન જીવને જગ રચી દેખાડે, સુખ આશા દઈ બાંધી પાડે,
વળતાં નાખે દુઃખને ખાડે— સાધક૦

દેવ દેવીને કો જન સાધે, હું બળીયો એમ વહી વાધે,
મન દેવનો દેવ ન આરાધે— સાધક૦

દેવોને પણ મન દુઃખ દેછે, જેથી અંધ ઉર્ધ્વ સદા બેઠે,
જય તેનો કરવા ન કો અહે છે— સાધક૦

રાગ દ્વેષાદિક ઉપજાવે, આ મન વિધ વિધ જીવને તાવે,
કો બળીયાને આવે દાવે— સાધક૦

મન વશ થતાં વશ સર્વ થશે, દુઃસહ આ જગદુઃખ સદા જશે,
નરસિંહ ત્રિલોકે ધન્ય હશે— સાધક૦

નરસિંહાચાર્યજી.

૧૯૬

સંકેલી વૃત્તિને વીરા બહારથીરે, રૂપ જોને પોતાનું,
સદ્ગુણના બોધેલાં શુભ હૃદયિયારથી રે પામ પદ તું પોતાનું,
જોને રે પોતાનું રૂપ જોને પોતાનું, રૂપ જોને પોતાનું. (૨)

ઉપર છોડાં કાચલાં પણ ભીતર ટોપરે સાર,
રૂધિર માંસ અસ્થિમાં નિવસે, અખિલ જગતના આધારરે—રૂપ૦

પથરા માટી તણાં પડોમાં હીરો રહે છૂપાઈ,
નરતનુ ખાણે હરિ હીરો તેમ, રહ્યો હૃદયમાં લપાઈરે—રૂપ૦

નથી કરતુરી વનમાં નગમાં, તુજ નાભિની માંછરે,
નિકર શોધવું લજીને પ્રિય મૃગ ! કાં વન વન ભટકાયરે—રૂપ૦

ધન ખલ વિદ્યાદિ સુખદાતા, ચિંતામણિ તુજ રૂપ,
હૃદયેસરી તન્મય થઈ થાતું અનંત પ્રજ્ઞાંડનો ભૂપરે—રૂપ૦

લોહ ન પણ તું સ્પર્શમણિ હું, રંકે પણ ન તું રાય,
મૂર્ખ ન તું પણ જ્ઞાન સ્વરૂપહું, મૃતિથી ન તું પ્રતિ અવાયરે—રૂપ૦

રોગ દુઃખ દારિદ્ર ન તુજમાં, સર્વ તણે તું નાથ,
 અમથી શિવનો જીવ થઈ બેસે, લમણે શીદ દઈ હાથરે—૩૫૦
 ‘તત્ત્વમસિ’ કહે વેદ ગુરૂને, સત્ય ગણીને સઘ,
 અહંબ્રહ્મનો અનુભવ કરવા, હૃદયાકાશને મથરે— ૩૫૦
 જેહ કાશીમાં વિશ્વેશ્વરનાં કરી લઈને દર્શન,
 દીપસ્પર્શી દીપ બની ટાળી દે, સંસૃતિ તિમિર અટન રે—૩૫૦
 સદુપદેશ શ્રેણી.

૧૯૭

એવું બતાવે કોઈ આજ, મને કોઈ એવું બતાવે;
 જેથી આવે અલેદનું રાજ, મને કોઈ એવું બતાવે. ધ્રુવ.

મંત્ર અલેદ જપું અમો, પંથ અલેદ અલેદ;
 લેદ અલેદ વિષે ગળ્યા, એ અલેદ અમારો વેદ— મને૦

પ્રેમ પુણ્ય પરમાર્થ એ, વિવિધ નામ વિસ્તાર;
 સ્વારથ સરણિ એ બધી, છે અલેદ અનામી વિચાર—મને૦

x x x x

લાગે તો ઘડી એકમાં, દાણમાં, પલમાં, આજ;
 પ્રેમ પદારથ પારખે, તેને લાધે અલેદનું રાજ— મને૦

x x x x

હુંમાં તુંમાં સર્વમાં અણુમાં રજમાં જોહ,
 તું હુંમાં હું તુજમાં એ અલેદ વિના જુઠો નેહ — મને૦

હુંમાં તુંમાં એમ નહિ, હું તે તું, તું હુંજ,
 હું તે સર્વ ને સર્વ હું, એવી ઉંડી અલેદની શુન્ન— મને૦

x x x x

હોય અલેદ ઉપાસી તે આવો લેટો આજ,
તે સાચાં, હું તેમનો, બીજો પ્રેમ એ વ્યર્થ અવાજ— મને
મણિલાલ નબુભાઈ.

૧૯૮

આંસુડાં મારાં લુવે એ મૂરતી કહો કોણ છે !
ચાલે જગર પાણી ઘઈ એ રોકનાર કોણ છે !—આંસુડાં
જામે નિરંજન નામનો, હું પ્રેમનો થેલો ફકીર,
એજ જામે એ ફકીરી, ટાળનાર કોણ છે !— આંસુડાં
છે દુનીયાં ? તો નિલ્લ હો ; ના છે નહિ ; તો શું જુઓ ?
છે ખરી ને છે નહિ :—એનો દિવાનો કોણ છે !—આંસુડાં
સાચો સદા છે પ્રેમ, જે શું દુનીયાં બાધી હરામ.
દુનીયાં પ્રેમે નથી, તો નીતિ રીતિ કોણ છે !—આંસુડાં
દુનીયાં પ્રેમે નથી પણ પ્રેમની દુનીયાં હજાર,
એ વિરંચિ, એજ વિષ્ણુ : એ વિનાનું કોણ છે !—આંસુડાં
એજ માઈ નામ, એની શોધમાં શલતાન તાન,
દુનીયાં માનું ફના : એના વિના એ કોણ છે !— આંસુડાં
એની મઝા અંતર મને, કે જાણે કોઈ પ્રેમી જન,
પામ્યો હું કે પામ્યો નહિ એ પૂછનાર કોણ છે !—આંસુડાં
એજ આંસુમાં મણિ । લીની મીચી રહો આંખડી,
ખેલનારાં દૂર રહો, એ જાળ ઝીલે કોણ છે !—આંસુડાં
મણિલાલ નબુભાઈ.

૧૯૬

મહુલી મળની ચેલે તીર સંતો બહાલાં અનેરી
અમારી એ લગીર.

વૃક્ષો વેલડીઓ વાળાં કુમળાં ફળ ફલ રસાળાં
લઈ જાઓ લહાવો એ લગીર—સંતો.

મનની કંઈ મોજ મળઓ ઉર સહૃદયનો કંઈ લાવો
લેવાને આવજો લગીર—સંતો.

x x x x

ઉડવાય સફર સૈયારી સુખ દુઃખની કંથા ધારી
આનંદ ઝોર એ લગીર—સંતો.

લગની રહેવા રહ્યાવાની વિભુનાં ગીતડાં ગાવાની
લાગે તો આવજો લગીર—સંતો.

લક્ષિત.

૨૦૦

શરણાગતને નિભાવો, પ્રભુ સર્વ દોષ સમાવો.

કૃતિયો ન લક્ષમાં લાવો, પ્રભુ સર્વ દોષ સમાવો.

વિનય થકી વિનતિ અમે કરીએ, સન્મતિ નિત્ય બતાવો—પ્રભુ.

જગદીશ્વર જગવંદ દયાળા, દુઃખ સંકટથી બચાવો—પ્રભુ.

દુષ્ટ વિકારો તણી જાણોમાં, વિભુ નવ અમને ફસાવો—પ્રભુ.

સદા સદાચરણમાં અમારી, વૃત્તિ વિશેષ રખાવો— પ્રભુ.

અવલંબન આધાર તમારો, સદ્ધર્મ કર્મ કરાવો— પ્રભુ.

જન પ્રભુ નિત્ય કરોછો, તે ઉપકાર સ્મરવો— પ્રભુ.

કૃપાધના કર ગૃહીને અમારાં, 'કિલ્લિય સર્વ હઠાવો—
 ભક્તિ થકી લગવંત અમારૂં, ચિત્ત કહી ન ડગાવો— પ્રભુ
 ક્ષમા કરી અપરાધ અમારા, ઉત્તમ માર્ગે ચઢાવો— પ્રભુ
 ભોજાનાથ સારાભાઈ.

૨૦૧

દીનાનાથ દયાળ નટવર હાથ મારો મૂકશે માં
 હાથ મારો મૂકશે માં, હાથ મારો મૂકશે માં— દીના
 આ મહા ભવસાગરે ભગવાન હું બૂલો પડ્યો છું
 ચૌદ લોક નિવાસ ચપલાકાન્ત આ તક ચૂકશે માં—દીના

x   x   x   x

માત તાત સગાં સહોદર જે કહું તે આપ મારે,
 હે કૃપામૃતના સરોવર, દાસ સાડે સૂકશે માં— દીના
 શરણુ દેશવલાલનું છે ચરણુ હે હરિરામ તારું;
 અખિલ જાયક આ સમય ખોટે મશે પણ ખૂટશે માં—દીના
 કેશવલાલ હરિરામ.

૨૦૨

મારી લાજ તમારે હાથે, નાથ નિલાવળે રે;
 દીનાનાથ દયાળ દયા અદ્ભુત દર્શાવળે રે.   ટેક
 સંકટથી સોસાઈ મુરારિ, લેળે અંતર્યામિ ઉગારી,
 હવે ગયો છું હારી, બાપ બચાવળે રે;—   મારી
 કર્મ કઠણ માઠા અહ બેઠા, હાથ પડ્યા છે હમણા હેઠા;
 પરમેશ્વર કયાં પેઠા, પણ પરખાવળે રે—   મારી

અહિત અને હિતમાં અણસમજી, કૃત્યાકૃત્ય વિષે શું સમજી ?
 લજી તજી શું ? માધવ માર્ગ બતાવજો રે— મારી૦
 કેશવ હરિ હેતે સંભારૂં, પ્રભુ ! પદ હોય હજી જો પ્યારૂં,
 મંગલ કરવા મારૂં, અંગદ આવજો રે— મારી૦

કેશવલાલ હરિરામ.

૨૦૩

તૂટ્યો મારો તખ્તરનો તાર,
 લજન અધુરું રે, રહ્યું લગવાનું— તૂટ્યો૦
 એક તૂટતાં બીજા રે તાર અસાર છે,
 જીવાળીમાં નહિં હવે જીવજી ;
 પારા પડ્યા પોચા રે, નખલીયું નામનું—તૂટ્યો૦
 તરક પડી છે રે બાતલ તુંબડે,
 લાગે નહિં કૂટી જતાં વાર ;
 ખૂટીનું ખેંચાતું રે, કાંઈ ન કામનું— તૂટ્યો૦
 રંગ ચડેલો કાચો રે, કહો તે કેમ રહે ?
 ઘોડી ઘણી પોચી પડી જાય ;
 ખેલ બગડતાં પાસો રે, લાન ન તાનનું—તૂટ્યો૦
 સ્વર મેળવીએ શેમાં રે, તાલ બેતાલ છે,
 ઢોલકમાં પણ કાંઈ ન ઢંગ ;
 બંધ થયું છે બારું રે, હરિ રસ પાનનું—તૂટ્યો૦
 ખરચી હવે ખૂટી રે, ખૂટી હવે બીજી નથી,
 હરિ હવે જાલો તમે હાથ ;
 કરું છું કામ ન મારે રે, ધન જન ધામનું—તૂટ્યો૦

કેશવ હરિની કરાણી રે કોઈ ન જાણી શકે,
 વાણી મન પાછાં વળી જાય ;
 બળ ચાલે ન હોં એમાં રે, મહા બળવાનનું—તૂટયોં
 કેશવસાસ હરિરામ.

૨૦૪

તારવા તમે પ્રભુ સમર્થ છે, જેવો હું તેવો— તારવાં
 અવગુણ દોષો અપાર નાથ છે અમારા,
 દયા કરી તારો તો તારવા સમર્થ છે— તારવાં
 ચોખ્ખતા નથી તથાપિ આશ રાખું હું તમારી,
 દીન જાણી પાળો તો પાળવા સમર્થ છે— તારવાં
 સુદ્ધિ પદ ભાગવાની હામ કેમ ચાલે મારી,
 કૃપા કરી આપો તો આપવા સમર્થ છે— તારવાં
 કંડૂલા નિધાન નામ નાથ છે તમારું માટે,
 પાપ તાપ કાપો તો કાપવા સમર્થ છે— તારવાં
 બોજાનાથ સારાબાઈ.

૨૦૫

દીનનો દયાલ છેડી કોને ચરણ જાઉં—મુવ.
 માત તાત જાણી પ્રભુ, ચરણ પ્રતે ધાઉં;
 પામીને પ્રસાદ પૂર્ણ, કૃતિ કૃતાર્થ થાઉં— દીનનો
 નીતિ ભક્તિ રૂપ ગુણ તીર્થમાં હું નાહું;
 પરમ ઈષ્ટ શ્રદ્ધાની, હું સ્તુતિ ગુણ ગાઉં— દીનનો

પ્રભુ કૃપા નિધાનની હું પૂર્ણ કૃપા આહું ;
 સંકટ સમય નાથ પક્ષવ હું સાહું— દીનનો
 નમી નમી પરાતપરા હું ચરણ તારે આહું ;
 પ્રેમ પુણ્ય અંજલિ, પ્રભુ પદે વધાહું— દીનનો
 ભોળાનાથ મારાભાઈ.

૨૦૬

અમર કરી લેને માનવ દેહ ધરી, પ્રેમથી કરી,
 હરી રસ ભરી.....અમર
 નાહક આ તક અણુમોલી જાશે, સમજ તું જરી,
 સમજ તું જરી.....અમર
 કાયા સુતરને તાંતણે જે બાંધી આ છંદગાની છે,
 ફરિયા તણા મોજ સમી તું જૂઠી જાણુ બુવાની છે,
 અણુધારી એ અજ્ઞાની । જે આ આંખ બંધ થવાની છે,
 અંતર તણી સહુ આશ અંતરમાં સમાઈ જવાની છે ;
 માટે ભજ હરી હરી ભજ હરી હરી ભજ હરી...અમર
 નવલ કુમુદ.

૨૦૭

ભરી માયા જગતમાં ભારી
 પ્રભુ તારી, પ્રભુ તારી, પ્રભુ તારી,...ભરી
 વેદ ન પામે લેદ વરણતાં
 શેષ જાય હારી,
 અતિ ચમત્કારી પ્રભુ તારી.....ભરી

કે'તાં તુજ કુદરતનો મહિમા, વાણી જામ હારી,
 વિશ્વ વિહારી પ્રભુ તારી... ....ભરી૦
 અલ્પમતિ હું કેમ ઉચરતાં, ધીર શકુ' ખારી,
 મનહરનારી પ્રભુ તારી ... .. ભરી૦
 નયુરામ.

૨૮૮

પ્રિયતમ મારે હૃદય કમલ જોઈ સખી રી,
 પ્રકટ જોઈ સખીરી— પ્રિયતમ૦
 અદ્ભુત સુંદર સ્વરૂપ લાજે-લાલુ શશી રી,
 જોઈ તત્ક્ષણ ભવદુઃખ વિસરી, સુખથી હસી રી,
 સદા હું સુખથી હમી રી,—પ્રિયતમ૦
 નિર્નિમેષે હું જોઈ, ન તો એ, તૃપ્તિ થતી રી,
 ભૂલી હું ખાનને પાનાદિ ભોગો કાળની ગતિ રી,
 ભૂલી હું, કાળની ગતિ રી,—પ્રિયતમ૦
 સંયોગ આનંદ સરોવરીએ, સદા ખુડી રી,
 આધિને વ્યાધિના અગ્નિની ભીતિ, ઉરથી ઉડી રી,
 ભીતિ આ ઉરથી ઉડી રી,—પ્રિયતમ૦
 અરમર અરમર વૃષ્ટિ થાતાં, શમતી ધૂલિ રી,
 પડતાં નાથની નયન 'રશ્મિ, કામના ડુલી રી,
 દૃશ્યની, કામના ડુલી રી,—પ્રિયતમ૦

કાળના કાળ શિરે પતિ રાજે, શ્રી નૃહરિ રી.
 નિર્ભય નિઃશંક વિશ્વમાં વીલું, સુખમાં ઠરી રી,
 અચલ હું, સુખમાં ઠરી રી-પ્રિયતમ૦
 સદૃષદેશ્વરેણી.

૨૦૯

થાળે થાળે, આજ પ્રસન્ન, કંઠુણાકરી,
 શુભતમ સમય શુભતમ આશિષ,
 હઈ દેને ઇચ્છિત, વિધિના હરી;.... ... થાળે૦
 ધન્ય થયાં અમ જીવન આજે
 દો દર્શન હવે સદ્ય, હૃદયે વિચરી.....થાળે૦
 પાળે, પાળે, જ્ઞાનામૃત વિમલ ઝરી
 આપજો દુઃખ સમયે ધૈર્ય સખજી
 કલેશ ન અનુભવે મન સુખમાં રમે....થાળે૦
 ધાળે ધાળે હે તાત ! વિપત્તિ સમે
 રહાળે, રહાળે, અમ હસ્ત ભવ દરીએ
 સાધન નૌકા કાણી અમારી,
 વિકટ ઉદધિથી નાથ ! કેમ તરીએ.....રહાળે૦
 આપ થાળે અમ નૌકાના પતિ
 તરી જઈ જોથી સદ્ય, લક્ષ્યે ઠરીએ;   રહાળે૦
 રાળે, રાળે, હૃદયે ઈશ ! સાધકતા,
 મલિન તથાપિ પવિત્ર કરીને,
 નિવસજો હૃન્મૂર્ધ, ઉપાસના;   રાળે૦
 આપ સ્વરૂપે અભિન્ન કરજો,
 શુણીને આજે પ્રતાપ યાચકના   રાળે૦
 મહાકાવ.

(૧૨૬)

૨૧૦

પ્રભુ અભય દઈ ભય હરને,
ભવ દલ અનલ શમન કરી સહુનો,
શાંતિ થકી મન ભરને— પ્રભુ૦

શરણાગત બલહીન દીન અમને શિશુ ગણી અંકે ધરને,
જ્ઞાનપથે મતિ મનને પોષી, વત્સલતા વિસ્તરને—પ્રભુ૦
વિકટ આ વિશ્વ પ્રયાસે સતત કર ગ્રહી સંગે કરને,
દુર્ઘટ કષ્ટે હૃદય ધરીને, આશ્વાસન અતિ કરને—પ્રભુ૦
પ્રતિક્ષણ વિહિત કૃતિને સધાવી, પ્રમાદહીન ધૃતિ દેને,
જનિમૃતિ^૧ હરી^૨ સંસ્મૃતિથી સત્વર ઉગારી અમને લેને—પ્ર૦
દૃશ્યે રમતાં, સ્થળ સ્થળ ભ્રમતાં, સહુમાં આપ જણાવે,
ઇન્દ્રિય દમતાં અંતર શમતાં, આપ સહાયક થાવે—પ્રભુ૦
આશુપ અવધિ આઘ્યા પૂર્વે આપ ચરણ દાખવે,
દુર્ગુણ દોષ હહી નરહરિ પ્રભુ કુપુત્ર આ પાલવે—પ્રભુ૦
સદુપદેશશ્રેણી.

૨૧૧

પ્રકટ પ્રભુ! તુજ પ્રકટ પ્રભુતા
અજળ ભરે ઉજ્જવલ રસમયતા— પ્રકટ૦
બુદ્ધ બુદ્ધ શા અમ ભવ બેડલીયા
હગમગતા તુજ શરણે શમતા— પ્રકટ૦

પરમય પ્રિયમય અકલિત ઘટના

સતત વહી રહે લલિત લીલા આ— પ્રકટ૦

પરમ કરે કલ્યાણ જગતનું

તુજ કરુણાની સરળ કલા આ— પ્રકટ૦
લલિત.

૨૧૨

મહારાં નયણાંની આળસ રે, ન નિરખ્યા હરિને જરી ;
એક મટકું ન માંડ્યું રે, ન ઠરિયાં ઝાંખી કરી.
શોક મોહનાં અગ્નિરે તપે, તેમાં તપ થયાં !
નથી દેવનાં દર્શનરે કીધાં તેમાં રક્ત રહ્યાં.
પ્રભુ સઘળે વિરાજેરે સૃજનમાં સભર ભર્યા :
નથી અણુ પણ ખાલીરે, ચરાચરમાં ઉભર્યા.
નાથ ગગનના જેવારે, સદા મુને છાઈ રહે :
નાથ વાયુની પેઠેરે સદા મુજ ઉરમાં વહે.
જરા ઉધડે આંખડલીરે, તો સન્મુખ તેહ તદા :
બ્રહ્મ બ્રહ્માંડ અળગારે ઘડીયે ન થાય કદા :
પણ પૃથ્વીનાં પડળોરે, શી ગમ તેને ચેતનની !
જીવે સો વર્ષ ધૂવડરે, ન ગમ તેણે કંઈ દિનની.
સ્વામી સાગર સરિખારે, નજરમાં ન માય કદી :
જીભ થાકીને વિરમેરે, વિરાટ વિરાટ વદી.
પેલાં દિવ્ય લોચનીયાં રે પ્રભુ ! ક્યારે ઉઘડશે ?
આવાં ઘોર અન્ધારાંરે પ્રભુ ! ક્યારે ઉતરશે ?
નાથ એટલી મરજીરે, ઉઘાડો જડ પડદા :
મેનાં ! નિરખો ઉડેરે, હરિવર દરસે સદા.

આંખ ! આજસ છાંડોરે, ઠરો એક આંખી કરી :
એક મટકું તો માંડોરે, હૃદય ભરી નિરજો હરિ.

ના. દ. કવિ.

૨૧૩

હયા સિંધુ તારે ખારણે પુકારૂ દીન બાલ,
દીન બંધુ તારે ખારણે પુકારૂ દીન બાલ ... .. હયા૦
દિન ઉગે વળી સાંજ પડેરે, વેગે વીતી ભય કાળ,
અજાની સમજી નહિરે, કરો પ્રભુ તમે પ્રતિપાળ ... હયા૦
ક્ષમા કરો પાપની પ્રભુરે ક્રીધાં જે આજ પર્યંત,
હવે ફરી ફરી નહિં કરૂં રે તારો મને ભગવંત ... હયા૦
તારો તારો પ્રભુ તારો મનેરે તારો ત્રિભુવન નાથ,
ભવસાગરમાંહિ ભરું છું કૃપા કરી થહો હાથ .... હયા૦
બોળાનાથ સારાભાઈ.

૨૧૪

એક ફક્ત તારો છે આધારરે કિશ્તાર મારે,
ભણું સદા સચ્ચિદાનંદ સ્થાય તે તારે કે મારે—એક૦
મરવું નહીં છે માનવી ફેકટ પડોછો પાપમાં,
સમજી થઈ શીદ ઉતરો સંસારના સંતાપમાં;
ખાંધે હવામાં બાપડા પાપી ભરફનાં માળીયાં,
કાળનો ઉકળાટ ચાતાં હાય જોતાં ચાલીયાં ;
મારે તો શ્રી પ્રભુનું નામ છે સદા સાચું,
પ્રભુ પ્રભુ તું ખરો ને અન્ય સર્વ છે કાચું—

એક૦
ડાહ્યાભાઈ

અમે વેરાગી વેરાગી, જનમના વેરાગી વેરાગી,
રામ નામ અચલ ધુન લાગી— જનમનાં

આવ્યા પ'ડે જાવું પ'ડે, મિથ્યા વચલી બાણ;
પ્રેમ ધરે શા ઉપર સંતો ! ઘડી લાગે ઘડી સાણ !—
જનમનાં

પ્રેમસ્થાન પલીનું મો'ટું, કષ્ટ રૂપ પુઠ લાગી ;
માત તાત પણ સ્વારથ સાથે, ઠોકર છેવટ વાગી !—જનમનાં
લીતર દાઝયું કોણુ રૂઝાવે, કોણુ બતાવે સાચી !
ધૂળ ઉપર લીપણુ કેમ લાગે, એ ગત સંતો કાચી !—જનમનાં
મિત્રો દનેહી સંબંધી સર્વે, પોતે પોતાનું તાણે ;
મનની મનમાં રે', નવ સમજે, ને મૂરખ પરમાણે—જનમનાં
આત્મ ભાવ સઘળે કરી લોભાઈ, આત્મારામની પ્રીતિ ;
એજ ખરે અનુભવઃ પછી માયા, કાળું ધોળું ભલે કે'તી !—
જનમનાં

ઘર સાચવતાં હુરિ પદ સેવો, એમ કહે કોઈ રીતિ ;
હુરિપદ બાંધ્યો અવર ન દેજે, કયાં ઘર કયાં એ નીતિ !—
જનમનાં

રાગીને નવ રાગી જાણો, રાગી ખરા વેરાગી ;
રાગ વિરાગ ન એક લહ્યો મન, તેજ લિખારી વેરાગી—
જનમનાં

અવિચલ નિર્મલ રામ અમારો, એજ પરમ પ્રીતિ ઠામ,
લોક લલે મણિ પથ્થર બાણે, એનું લેશ ન કામ— જનમનાં
મણિલાલ નજીભાઈ.

૨૧૬

રે અમે તો સાધુડીયાં, બાપુ, અમે તો સાધુડીયાં
સરળ હૃદયનાં સંગી રે, સંગી રે, એક રંગી—રે અમે તો
આળાં અંતરિયાંવાળાં, કાલાં ઘેલડીયાં બહાલાં
લોળાં બાલુડિયાં દિલનાં રંગીરે રંગી રે રંગી એક રંગી—રેઅમે
સુખિયાં નીરખી રીઝનારાં દુઃખિયાં તો દેવ અમારાં
ભૂખ્યાં આછપનાં ઉરનાં અંગી રે અંગી રે અંગી એક રંગી
રે અમે
લલિત.

૨૧૭

તુજ ગુંજ ઘંટા ! ગુંજજે,
ઝંકાર તુજ ઝંકારજે:
આકાશમાં તોફાન, ઘનના ભાર છે:
વળી ધુમ્મસે ઘેરેલ તેજ અમ્બાર છે:
અયિ ! કાલના સાગર વિશે શમ્યું વર્ષ ઉડી રાત્રિમાં,
કંઈ ગુંજ, ઘંટા ! ગુંજ તુજ ગુંજાર તે વર્ષાન્તના.
જઈ દૂર ગુંજ પુરાણને
નવલું કશું અહીં ગુંજજે
હિમ પારથી અયિ ધન્ય ઘંટા ! ગુંજજે:

વળી વર્ષ વીત્યું; વીતવા દે બ્યોમમાં,
 ગુંજ જજેજ અસત્ય ઘંટા ! ગુંજ સત્યની ગુંજના ;
 કરી વિશ્વને સૂનાં સૂનાં આલ્યાં ગયાં,
 જે પ્રિય હૃદયમાં મન્દતા મૂકતાં ગયાં,
 તે મન્દતા લઈ ઉડજે મંગલમયા !

ધનવન્તને ધનહીનના કંકાસ ગુંજ કહાડજે,
 મનુકુલમાં તુજ સાન્ત્વનાના ગુંજનો ગુંજારજે

x x x x

અન્તર અયિ ! વિકસાવજે:

કરૂણા ભર્યા કર લાવજે

વડું વીરમંડળ શૂર સ્વતન્ત્ર સુહાવજે:

ગુંજ જજે આ દેશના અન્ધાર ઘેરી રાત્રિના

ગુંજારજે શુચિરંગ તેજ સુહાગ વિશ્વ વિધાત્રિના.

અયિ ગુંજ ઘંટા ! ગુંજ તુજ ગુંજાર તે,

ઝંકાર પ્રભુ મન્દિરના ઝંકારજે;

મનુખાલ મંગલ મંગલાથી જગાડજે;

તુજ ગુંજનો અહ ! ગુંજ મંબુલ લાવ દેવ પ્રભાતના

ઘંટા ! અમારા ભુવનમાં સંગીત ગાજે તાતનાં.

ના. દ. કવિ.

ઉજ્જવળ કળી ખીલો, હૃદય કમળ ઉજ્જવળ,

સદ્ગુણ પરિમળ પ્રસરો વિમળ !.....ઉજ્જવળ

પૂર્ણ કળાએ, આ મંડળ સુહાવો ;
 પામી હો ઉદય વિદ્યા-સૂર્ય સખળ ! .....ઉજવળ
 સ્વતંત્રતા રસે, સ્વદેશિને તે,
 તન મન ધન રસી, ખરચો, એ પુષ્કળ ! ....ઉજવળ
 હરિલાલ ધ્રુવ.

૨૧૯

અમે તો આજ તમારા, બે દિનના મેમાન,
 સફલ કરો આ સહજ સમાગમ, સુખનું એજ નિદાન-અમે
 આબ્યા જેમ જશું તે રીતે, સર્વે એમ સમાન ;
 પાછા કોઈ દિને નહિ મળીએ, ક્યાં કરશે સન્માન ?-અમે
 સાચવજો સંબંધ પરસ્પર, ધર્મે રાખી ધ્યાન ;
 સંપી સદ્ગુણ લેજો દેજો, દૂર કરી અભિમાન — અમે
 લેશ નથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન ;
 હોય કશી કડવાશ અમારી, તો પ્રિય કરજો પાન—અમે
 કેશવ હરિયે કર્ણા કીધી, ન ભમો લૂલ્લી લાન ;
 તરવે તાન રહે છે તેને યાય ન જરીએ જાન— અમે
 કેશવલાલ હરિરામ.

